

KÜRT ÇOBAN

ŞIVANÊ KURD

Ereb Şemo

özgürlük
yolu yayınları

Institut kurde de Paris

647-54-79

3

ŞIVANÊ KURD

Ereb Şemo

KÛRT ÇOBAN

Ceviren : M. KAYA

**ÖZGÜRLÜK YOLU
YAYINLARI**

Mart - 1977

Sanat dizisi : 1

Institut Kurde de Paris

Dizgi: Evren Matbaası

Baskı: Kùltür Matbaacılık

Kapak düzeni: Mustafa Delioğlu

Yönetim Yeri ve İsteme Adresi :

Özgürlük Yolu Yayınları; Dızdariye Medresesi Sok. Deniz Apt.

No. 8/8

Çemberlitaş - İstanbul

ŞIVANÊ KURD

EREB ŞEMO

KÜRT ÇOBAN

Wergêr (Çeviren) : Mustafa Kaya

özgürlük
yolu yayınları

Institut kurde de Paris

ÇEND GOTINÊN WERGER

Xwendevanên delal,

Niviskarê vê pirtûkê, Ereb Şemo, Kurdeki Sowyetistanê ye. Ev pirtûk bi Kurdi hatiye nivisandin, piştî ew wergerandine Rusî û di sala 1935'an da li Tiflisê çap bûye. Şivanê Kurd, ji aliyê Bazil Nikitin hatiye wergerandin zîmanê Fransîzî û cardin Nurettin Zaza, niviskarekî Kurd jî niviskarên baştir ên dewra nuh, ew kirîye Kurdi û jî nuh ve çapkirîye. Ango ev wergerandina Tirkî jî metnê Kurdi çê bûye û hûn di vê pirtûkê da herduya bi hevra dibinin.

Me, bo ku xwendevanên me yê Tirkîyê rehet bixwinin, tipa (i) wek elîfba Tirkî (ı); (î) jî (i) nivisand.

Ereb Şemo di vê pirtûkê da bû yerên jîna xwe şani me dide. Ew serboriyên wi ku jî şivantiyê heya seroktiya gelê xwe, heya mamostetiya zanîngêhê dirêj dibe, jîneke gelek dijwar û bi zehmetan tije ye. Ereb Şemo, li hawîrdorên serboriyên xwe, tiştên girîng ku di jîna koçerên Kurd da derbas bûye; berî Şorîşa 17 li Qefqasiyê çî bûye, çî ne bûye; jî eşirtiyê derbasbûna sosyalizmê li ciwata Kurdan, bi awakî şirin û zelal teswir dîke. Ji vê afirandîna pêve, bi navê «Kurdên Qefqasiyê û Derwêşên Kurd» afirandîneke wi û yê din jî hene.

Ev jina kewnare, dijar û zalim ku li vê pirtûkê da hatiye nivisandin, nuha li Sowyetistanê bo zarok û xortên Kurd, wek çirokên dewra berê ne, ku bapir û dapirênwan ji hin carcara behsa wan dikin. Tevli şoreşê û guhîrandinê ew jina kewnare —mîrovên ku bi pincar têr dibûn, bi sergina germ dibûn, keçên kubî qelîn dihatin firotan; tevli xulam, coleg, beg, axa, şêx û eşîran, ew jina feodal— di nav belgên dirokê da ma.

Lê ji bo me ji usa ye? Ev tiştên han, nuha ji bo welatê me û gelê me ne biyani ne. Ji yîn û rewşa pîraniya gundên me ji usa ye. Kedxweri û zordesti li her derê welat her roj li ber çavan e. Gelê me yê xebatkar bê erd, bettal û birçi ye. Bir û baweriyên kewnare û derew li çar koşeyê welat dom dike. Li rojhilatê Tirkîyê ji hertişt wek dema zaroktiya Ereba Şemo ye. Li hin ciyan xelk di sa koçer in; digel vê, axa, şêx û kedxwerên din yên ku ji dema navçe heya iro mane, di sa pêşta ne û ya xwe dikin; ewana, paşverû, tevli hêzên emperyalist û kolonyalîstan li ber şerê gelê me ku bo azadiyê û jineke mirovi ye, dest dane hev û ci girtine.

Lê belê, li vir ji ew dem wê bê û hertişt biguhure. Dinê usa lez diguhure ku kedxweri û zulim nikare bi dirajahi li tu ci dom bike. Lê destxistina azadiyê, derkirina zulim ji jina mirovan û sazkirina dinêyeki bexteyariyê, pêştaçûnê û li hev hatinê ji bo mirovan, ne hêsan e. Serketineke han, li her derê, bi buhayê şerên dijar, bi zehmetên mezin, bi jan û histêrên çavan dest dikeve. Mîrovên me ji nuha di nav şereki usa dijar da ne. Lê ew dinêya bexteyari ku ew bi ci binin, bi buhayê ewqas zehmeta dike.

1-Malbat û Zarotîya mîn

Şemo Şamil ji Eşira Heseni, Kurdeki bê milk bû. Dî mentiqeya Sûrmeli de-berê tabîe Hikûmeta Erivanê-şiwani dîkir. Pîştî ko jîna wi mîr, Şemo her du kurên xwe - Bro û Derwêş - bî xwe re birin û ji wê derê derket.

Dî himbêzê de, bî van her du zarokan re bî rê ve çûn, jê re ne hêsani bû. Bro hingê sê û Derwêş ji du sali bûn; ji bexlê wi yê baş, pê re ji bo hilgirtinê tiştên din tune bûn.

Lî neziki Qarsê, dî gundê Azatê de, Şemo lî cem Yûnaneki bî navê Todor bû şivan. Lî cem Todor bî navê Naime, Keçeke bêkes hebû. Şemo Şamil xwest vê keçikê ji xwe re bine. Lê, Xadimeke bê dê û bav wek milkê axayê xwe tê hîsab kirin. Todor dizani ku kurd jînên xwe bî pere tinin, ango qelen didin, ji lewre, ewî ji Şemo Şamil xwest ku du salan belaş pezê wi biçêrine. Şemo careke di çavên xwe lî Naime gerandin, û ji bo jîneke ewqas delal xebata du salan kêr di û bî dîlxweşî razi bû.

Dî kadinekê de, bî kêfxweşî daweta wan çêbû.

Naime, xweş bî kêrî işên malê dihat. Ji hîrîyê rês dirist û benik çêdikir û jê ji merş dixûnandin. Her du xweşkên mîn-Çiçek û Gulzar - û Ez Erebb Şemo, em di vê kadinê de hatin dinê. Diya mîn her du kurên mêrê xwe - Derwêş û Bro'-diêşandin, lê em zaro me gelek ji hev hez dîkir.

Şemo di zivistanê de, lî cem dewlemendan dibû rencber û lî karên wan dinêri. Zar û zêcên wi êdi pîr bû bûn. Bî xebalên xwe yê rojê, dê û bav, bî zor em xwedi dîkirin.

Tenûra me di nav kadinê de, di zivistanê de, carna bî rojan ve bê agir dîma. Tu dewarê me ne bû ku em ji ziblê

wan sergina çêkın û tevi kayê tenûra xwe pê germ bîkın, ji ber ku li aliyê me dar û devî ne bûn.

Pıncaran, dadê, li cem xelkê bî rojê kar dikir, bî wan re li hev dihat ku bihêlin em zaro, li axurê an li gova pez rûnî, ji ber ku di zivistanê de ciyê pez û dewar germ dibe. Lê tu xwedî belaş ne dihişt em xwe germ bîkın. Ji lewre, gava dadê, li mala wan dîşixuli, emîr didane me ku em li ber alifên miyan rûnî, û ji sibê heya êvarê, birçi êmên ku ji alifan diketin em wan ber hev bîkın û disa wan deynî cihê wan. Eger em li wê ne biwana, miyan pê li ewqas qûtên giran biha zîa bîkîrîna.

Gava em hinek serbest dîman, xwediyê pez helez dîtani ber me ku em ji bo sobeya wi, wi hûr bîkın. Êvarê, piştî şixul, bî dadê re, ji tab ketî, bî lez û bêz em diçûn kadîna xwe ya cemîdî.

Jî roja ku ez hinek mezîn bûm, min xwest ez bîbîme şivan. Birayên min ji nihu de bî bavo re diçûn çolê wek duşivan, û arîkariya wi dikîrîn û ewî jî ew hîni şivantiyê dikîrîn.

Daxwaza min bî ci bû. Rojekê, serê sibê, bî bav û birayên xwe re ez çûm çolê ber golîkan. Wê rojê ha, diya me ji bî me re hat da ku pıncaran şani me bîde (Spink, tırşo, mendik, pêkesk H. D...) Diwiya bû, em şivan, zîkê xwe bî nan û pıncaran têr bîkın. Dadê, heyftekê bî me re hate çolê. Piştî ku me ev pıncarên ha nasîrîn, ew êdî nema hat. Her sibê, ewê perçeyek nan û hinek xwey bîda me da ku em wan bî pıncaran bîxwîn. Birayên min, pıncarên ku tên xwarî û ên nayên xwarî ji hev nas ne di kîrîn û ew ji min dipîrsîn. Diyamî pesnê min dida û dîgo gava ez mezîn bîbîm ezê bîbîm şivanekî pîspor...

Bavê me ji, giyayên ko bî kêrî pez ne dihatî şani me didan. Kijan giya di pez de kurm pêyda dikî, bî kijana

Dî vê zivistanê de agirê me hebû
O kiş ateşimiz vardı artık...

pezên nexweş tên derman kîrin, û pez ji guran çawa tê parastin...?

Dî destpêkê de, me pîncar ji bo xwe ber hev dîkîrin û ew bî nanê xwe dixwarin. Lê. piştî, diya me, hin giya-yên din ji me re dan naskîrin, wek: Spidak, gûtîk û Siso. Me ew hişk dîkîrin, dibîrin mal. Diya me ew dineqandin, ew datanin ser hev, û baş hişkîrî, ew hiltanin ji bo rojên tengiyê.

Gava em hin mezintîr bûn, dadê ji me, dî zevîyan de, peydakîrîna helezê xwest, me ji her gav bî xwere hînek jê tani mal.

Me rîxa hişk ji ber hev dîkîr, bî avê şîl dîkîr û jê sergin çêdîkîr. Lî bergermîya tavê, tepîkên me hişk dibûn, û êvaran me ew bî xwe re dibîrin mal. Her yek ji me, diwîyabû her êvar deh lîban jê bine. Lê, êmîr bî xwe, kêfa min ji pîskîrîna destên min bî zîblê ne dihat. Dadê gazîna ji min dîkîr û ez ceza dîkîrîm.

Dê û bav ji xebata me kêfxweş bûn.

Vê zîvîstana ha, tîrsa me ji sermê ewqas ne giran bû. Me têra xwe helez, pîncar û sergin pêkani bûn.

Payizê, niv tazi, em ji sermê, baran û zîpîka gelek diêşîyan. Bê sebir, em lî benda ketîna berfê bûn ko em ne çîr çolê.

Sala Şîvîntîya me ya pêşîn bî vî awayî derbas bû.

Lî mal, nivîna me ji kayê bû. Me ew lî erdê radîxîst û me hesîrek ji giya-yê nerm çêkîrî datanî ser; balgêha me ji vî vî giya-yî bû. Lî ser xwe ji me merşeke fireh davêt. Em zaro, lî cem hev, lî ser rêzekê, radîzan, û dî nav bera me de pevçûn bê hesêb bû, her yekî ji me dixwest lî nivî raze, ji ber ku ew der hêj germîr bû. Herwekî ez piçûkê gîşan bûm, ew cîyê şeref pîr caran, ji min re dihiştin.

Dî vî zîvîstanê de, cara pêşîn, agirê me hebû, û dadê gelek bî kêfxweşî tenûr germ dîkîr. Piştî ku şîva me çêdîbû

û nan dîhate pehtin, diya me bî merşeke mezin devê tenûrê digirt ku bî şev sar nebe. Êvaran, em lî dora tenûrê rû-diniştin û me lingên xwe dixistin tê de û xwe germ dikir. Diya me jî pincarên ku jî havinê deme hîşk kiribûn (tirşoyê kelandi) jî genim danû, û jî ard jî devşewiti û gelek xwarinên rengareng pêk tanin.

Jî bo çêrandina çêlekan, bavê, min genim diçand. Ewi bî vi kari, jî destpêka nisanê heya dawîya çiriya paşin, anga heya ketina berfa ewil radibû.

2-Kerê me yê piçûk-Şivaniya Molokan

Bavo, ku genim jî xwediyê dewaran distand bî piştî xwe dibire êş. Gelek hez dikir ku kereki, wi hebe. «Hingê, ewê şixul hêsanitir bibe.» Wi pîr caran digot.

Bê dewareki, îşê me dijwar bû. Jî bo îşeki ne hêja, di-viya bû em serê xwe lî ber ciranên xwar bîkin. Kûlak (gundiyên têr mal û pere) ker didane me lê, ne bê tu tîşt; jî bo kirîya wî, rojek an du roj, jî me xebat dixwestin.

Jî bo kirîna kereki, bavo her sal du rûbl, (pereyê rûsi 50 qırûş libnani) datanin aliki. Pîştî sê salan, şeş rûbl bî girêkeke mezin di paçikeki de, paçik di elbikeke tenekê de û elbik di xurcîkê de, hatibûn veşartin. «Bî sê an çar rûblên din emê bikaribin kereki jî xwe re bikirin», bavo digot.

Gelek caran, bavo girêka bî sir vedikir û pereyên paxirên giran biha, jê vala dikirin. Bî dadê re careke din ew diwartin. Di hîsêba xwe de, xwe şaş dikirin, û di ci de jî nû ve dijmartin. Carna, em zaro, jî dengê wan şiyarbûyi, me lî wan dinêri, çawa dijmêrin: bî hurîkên 5,3,2 kopek (pereyê

rûsi) rûbl pêktanin, piştire paçika pere têde datanin nav elbikê, û elbik ji li nav xurcîkê.

Dı vê zıvistanê de, Bavo li cem yûnaneki bı navê Palka Friandofilof dixebiti. Ewi aşek û gelek pez hebûn. Li biharê, li meha adarê, 4 rûbil dan bavo, ser de, ji bo xebata wi ya baş, jê re paltoya eskeri ya kurê Friandofilof hediye kîrîn. Me bı ev peran kerek kîri. Li dora heywên me çenberek girt û bı helahela me ew bir hundîrê kadûnê.

Ev kera ha,, delala hemû malê bû; li havinê ewê dehşek ani. Me gelek bala xwe dida her du kerên xwe. Ji bo zıvistanê me ji wan re ji dil û can alif pêk tani, me giya dîçini, me jê rêsi çêdikir, û gava hişk dibûn me ew dikîşandin mal!. Kera me, di mala me de gelek bı kêri me dihat, me pê guni û giya tanin mal û li ser piştê wê me tûrên genim ên giran dibîrîn eş.

Dı vê wextê de ez duşivaneki têgîhaştî bûbûm û pîr caran, bavo, kerî bı fıramî disparte mîn û birayên mîn û ew bı xwe dîçû mal.

Salek welê derbas bû. Brayên mîn bûbûn şivanên bı serê xwe û ez ji bı bavê xwe re dimam. Nihu em li çiyekî dîr rûdînin, Aleksandrovka; piştî ku bavê mîn bê şixul ma bû, hatibûn vîr.

Di ve ciguhartinê de, kerê me yê piçûk gelek bı kêri me hat. Ewi serweta me bı timami kîşand- merş, kulav, beroş, giyayê me yê nivînê û fıraxn ditir...

Bajarê ku em niho tê de bûn, berê kurda jê re Konê Sor digotin lê mîhacîrên ûrisên Molokan jê re navê Aleksandroka danibûn.

Ev gundê ha 7 kilometere ji Qarsê wê daye û bı awakî gelek şairane li ber çemê Qasat hatiye ava kîrîn. Gava yek çem bı çem dîçû, li doraliyên xwe wek xaliçeyên rengareng mêrg diditîn, û hînek li dûr, zeviyên çandî yên çarkoşê kesk dikir, di nav zeviyân re, coyên avê li bin tirijên tavê

wek şivên ziv dıçırısın. Lı wi aliyê gund ji cıyê bistanan bû. Molakan lı wê kelem, gizer û hêşınayiyên dın dıçandın. Aleksandrovka dı nav heşınayı û kulilkan de xerıqı bû. Lı bıharê, wextê vebûna kulilkan, bıhneke xemrevın lı her derê newalê insan mest dıkr.

Molokan dı nav xweşiyê de diji nû erdê wan têrhatın bû. Bı xwe, lı her derê mintıqeya Qarsê, gundên ûrısın lı erdên baş hatı bûn avakırın, û molokan lı serê her nefş jı, jı 50-80 donım milk hebû.

Xelkê Aleksandrovka du bır bûn û her bır dêr û keşeki xas hebûn. Molokanên kûlak (dewlemend) ku bı henek xelk jı wan re (merivên qenc) dıgotın, lı me û lı molokanên feqır gelek zılm dıkrın. Carna, Êwqas bê insaf lı şıvanên piçûk dıxıstın ku bı saetan ve bê hiş em lı erdê diman. Hin dı bira mın de ye, şıvanek hebû, bı navê Mısto, rojek-êdi baş nızanım- dewar dereng anı bû an du ga ketı bûn bistanê Kûlak Matiyû, ewi hingê lê da, heya u dest û lingên- wi şıkênandın.

Jı me pêve, çend şıvanên dın hebûn ku gelek dı perişaniyê de bûn. Lê, pıraniya wan bê kıflet bûn, jı lewre halê wan dısa dıhate qedandın. Şıvaneki gıhaşti, bı kırêya xwê idare dıkr. Hin tê bira mın, bı navê Hacı Silêman, şıvanek hebû dostê bavê mın bû. Carna, êvarên zıvıstanê, dıhate mala me û jı me zarokan re serhatiyên xwe dıgotın. Jı tebea wi ya vekiri û nerm me gelek hej-wi dıkr û tucaran, gava ewi guhê me dıkişand da dengê me bıde birin, em jê ne dıenırın.

3- Tadaiya guran

Lı payızê, gelek caran gur dıhatın heya nêziki gundê me, xwe davêtin nêv kerı û pöz dıbirın. Dadê û bavo jı bo

selameta pez ku me diçêrand, gelek dîtirsıyan. Tırsa wan a mezin, nemaze, ji bo mın bû; ewan dızanin ku zarokeki wek mın nıkare xwe ji guran bıparêze. Her êvarê gava mın kerı tani mal, bêı ku tu pez jê kêm be, dê û bavê mın bı dengekı bılınd, ser hev: «Şıkır ji xwedê! Şıkır ji xwedê ku roj bê xısar derbaz bû!...», dıgotın.

Gava dı zewıyan de, gıya destbıhışkûnê dıkır, jıyına me dıjwartır dibû. Bê pıncar ku parekê xwarına me ya bıngehın bû, me têra xwe ne dıxwar. Vi hali heyra gıhaştına genım dom dıkır. Hingê me simbil jê dıkırın, û lı ser êgır me ew dıkızırandı, fêrik çêdıkırın û bı vi awayı bırcıbûna xwe me dıkuşt.

Pışti paleyıya genım, dı zewıyên vala da êdı tu tışt ne dıma. Ji alıyê dın, dı bıstanan de kartol dıgıhaşt. Her sıbê çı wext me pez dıbir çolê, me ji pırekên molokan çend kartol dıxwest; gava kêbani çavtengi dıkırın û bera me dıdan, ji nêza xwe, bı veşarti em dıketın nav bexçan û me dızı dıkır. Pıştıre me komek helez ber hev dıkır, ağır berdıdayê û lı benda vemırına wı dıman da ku kartolên xwe bêxın dı nav xulıyên germ de; pıştıre bı xwey me ew gelek bı lezet dıxwarın.

Eger me dızı dıkır ji neçarı bû. Şıvan kırêya xwe lı paızê, dereng, pışti ketına berfê, dıstandın, û heyra wê wextê dıvıya bû em idara xwe bıkın.

Dı nav pırekên molokan de yek hebû, gelek kêfa wê bı mın dıhat, xaltıka Paraşa. Ewê hejımın dıkır. Bê şık dılê wê bı vi şıvanokı reben ê ji sermê tevızı, dêşıya, ku serê sıbê, lı paızê kerıyê pez dıbir çolê, Heftê du, car xaltıka Paraşa, bı dızı ji mın re nan û xıyarên xweykırı dıdan. Tu zaroyê wê ne bû. Gelek caran, êvaran pışti ku me pez dıxıst govê, ewê bani mın dıkır û bı bermayıyên şıvê ez têr dıkırım.

Bei ku em pê bıhesın, paıza rast a bı baran, teví serma û mıja, destpêdıkır. Ber bı vê demê re, şıxulên çolê tımam

dibûn. Lı beriyê ji şivana pêve tu kes ne dima. Lê min xwe bı tenê hıs ne dıkir; lı cem min, hergav, hevalê min ê sadıq, seyê me yê pez, Çavreş hebû. Min gelek heji çavreş dıkir, tucara, ew, bı gavek, ji min dûr ne dibû.

Bavo tım digote min ku divê dı paizê de şivan çavve-kiritır bı; gur ji birçına pır çavsor dibın, û hema firseteke piçûk bıkeve destê wan, xwe davêjin nav pez û çendek jê dibın. Bavê min ez hını xwe parastinê ji guran dıkirım. Her sibê wextê derêxistına pez, ewi çend perçe darê çam ên hışk û qul kırı dıxıstın tûrikê min û digot: «Ev dar zû pêdikevin û rewineke mézin dıdın, eger gureki êrişi te kir, vi dari vêxe û bıxe devê wi, ewê baz bıde...»

Rojeke sar û bı mij, min keriyê xwe dibır çêrê. Pişti xuriniyeke sıvık, ez disa birçi bû bûm. Digel vê yekê, perçeyê nan ku sibê, dadê danibû tûrikê min, gelek piçûk bû. Min nanê xwe kır du par, yek jê min xwar û ya diji min da Çavreş Lê ev perçeyê piçûk, şûna ku min têr bıke, birçibûna min hin tûjtır kırıbû. Wextê taştê nêzik dibû, lê tûrik vala bû. Çava bıkim? Min kerı nêziki bexçan kır, ketım nav wan û ji xwe re çend kartol dızın. Piştire min pez bir lı ber berehekê. Lı wê, komek darê ben hebû; min ağır pêdada, xwe germ kır, û bı bêsebriyeke tamdar, lı benda vemırına êgir mam da ku kartolên xwe bêxıme dı nav xuliyê de. Gava ku rivin bı tımami vedımiri, bı lez û bez min kartolên xwe avetin tê de.

Jı nişkave, min dit ku Çavreş radibe, guhên xwe bel dıke û dı nav mijê de lı tişteki dinêre. Dılê min hıs kır ku xeter nêzik dibû. Lê ez gelek birçi bûm û ji min ne dıhat ku ez kartolên xwe dı nêv êgir de bıhêlım û herım. Jı ciyê xwe ne dilebitım û bı fikandıneke sıvık min işaret dıdan Çavreş ku bı nûz, nûz û reyın dı nav mijê de wında bû. Ez ji piya, şaş. lı ber êgir dımam û min qenc guhê xwe dida reyına kuçık, pê re, ji, bı çavên birçi, min lı kartolên xwe

yên nivpijayi dinêri. Dilê min xurt tavêt: di nav mijê de çi derbas dibû? Gur an dîz? Şivanekî hin bêtir tecribekar, ji reyina sê wê fehîm bikira ku Çavreş bêhna gur kirî bû...

Çend deqîqe derbas bûn. Çavreş disa xuya kir û bi reyînên xurt hate ber min, herwekî dixwest tişteki bibêje min. Min fehîm kir ku belayek hatiye serê me. Min lez da xwe. Destênmin dilerizin. Min êzingê çam xîste gopalê xwe, lê ji gêjbûna xwe min pêxistina wi ji bir kir û ketim pê Çavreş. Bistek di, min du gur ditin. Yekî ji wan, ji nihu de miyek xistibû devê xwe û êdin ji xwe dani bû ber Çavreş, diranên xwe jê re qic dikirin, herweki hevalê xwe diparast.

Di vê demê de, şîretên bavo hatin bira min. Wek berîkekê, min xwe gihande êgir, êzingê xwe pêxist û gava rivin a wi geş bû, min xwe avêt ser gurê ku miyek biribû alîki. Gava Çavreş ez bi êgir ditim cesaret girt û xwe avête gurê li ber xwe. Şereki diwardî nav wan de destpêkir. Dilê min bi Çavreş êşiya. Min dev ji miyê berda û çûm arîkariya hevalê xwe yê sadiq. Di vê gavê de, Çavreş gur xistibû bin diranên xwe, lê heywanê kûvi bi awaki welê diranên xwe xistibûn qirîqa Çavreş ku kûz kûzên seyê reben ji yê gur bilintir bûn. Dîvîya bû ez xwe zû bilezinim. Min bi destê xwe yê çep darê bi rivin girtibû, û bi destê xwe yê rast ji min rahîşt kevîreki. Min êzingê pêxistî ani heya ser pozê dijmin û heya ji min dihat, bi hiz, min kevîrê xwe li parsûyên wi xist. Gur xwe ji lepên Çavreş derêxist û bi lez berê xwe da newalekê. Hevalê min êdî rizgar bû bû.

Digel vê yekê, gurê din mi kîşandî bû nav mişê. Ez ji heyecanê dilerizim; min berê xwe da aliyê wi û ez gîhaştîmê. Bi ditina min, gur xwe da ber tehtekê, pez avêto alîki, û diranên xwe li min beş kirin.

Ezingê min êdî tu rivin ne dida. Ez be çek ma bum. Û gur bi çavên xwe yê tûj û şerût li min dinêri û xwe kar dikir bête min. Lê min xwe şaş ne kir. Bêi ku ez çavên xwe

Çavreş di hate hewara min
Çavreş yardımima geliyodu.

ji gur hîlinim, mîn hêdi, hêdi, êzingê din pêxist ji sîûda mîn bû êzing zû agir girt, û hingû mîn eriş birê. Gava gur rivina geş dit, xwe ji miyê bî dûr xist xwe gij kir û diranên xwe qic kîrin. Dî vê demê de mîn reyineke xurt bihist, Çavreş dihate hewara mîn.

Rewş derhal guhêri; Hevalê mîn bera gur da, mîn ji ke-virek avêt ê, û piştîre bî êzingê xwe yê pêxisti ez çûme ser û mîn agir xiste gepa gur, tîrs pê ket û dî ci de, dî nav xîrama da wînda bû.

Şer xîlas bû bû û dijmin reviya bû. Mîn xwe nêziki miyê kir. Rebenê, ji tîrsa dilerizi, û ji sê cîyan brîndar bû. Gava ez vegeyîyam keriyê xwe, mîn dit bizînek avêtiye erdê, gur ew dirandibû.

Mîn pez-ê belavbûyi da hev û ew ani nêziki êgir. Ez ji tabê ketibûm, û birçibûn ji ezabekê xurtir ez gêj dîkîrim. Bî destên xwe yên bî lerz, dî nav xuliyê de lî kartolên xwe geriyam. Lî kû ne?.. Tu tîşt jê ne ma bû.. Giş şewiti bûn. Deqîqeke tehl... Ez lî ber girinê bûm...

Jî goştê bîzîna dirandî mîn perçeyek da Çavreş; lê mîn bî xwe jê tam ne kir û êvarê ji nêza diliyayi, ez vegeyîyam gund. Mîn, bî rîmetî, goşt bir xudiyê wî ku ji bê sîûdiya mîn keşeyê Molokan bû. Xezebeke dijwar ew girt; ez birim axirê, û lî wê, ewqas lî mîn xist ku mîn ne dikari xwe ji erdê rakim. Ez bê hiş lî wê mam. Bavê mîn hat û ez lî wê ditim û bî zehmet ez kişkişandim mal.

Adet wa ye ku şivan ji xîsara ji pez re ji aliyê guran, neyin ber pîrsiyar kîrin. Herweki şivan bê çek in, ev tîşteki maqûl e. Lê, kûlak Seliverston, mezînê Molokan, guh ne da adet û qanûnan. Ji bo bîzîna dirandî, salîya mîn, -çend rûbîl, û çend kopek-ji mîn birî.

Jî van peran mehrûm bûyi, ji bêgaviyê, zivîstanê, ez lî cem xelkê nanzîki xebitim.

Biharê, mîn xwest ez disa vegerim karê xwe yê ku mîn gelek jê hez dikir, ango, şivanîyê.

Ez pîr geriyam ku ji xwe re cîyekî pêyda bikim. Tu kes, ji bo piçûkbûna mîn bi mîn qail ne dibû û digotin ku ez ne hêja me nanê zivistanê.

Pîştî mideteke dirêj, gundiyeke ez ji bo zivistanêke tîmam bîrim cem xwe.

Lî cem xudiyê min ê nû, gelek pez û dewar hebûn. Ez lî axir, lî ser textikan radizam.

Şixul ne hêsani bû, diviya bû ez berê şefeqê rabim, axir bîmalim, zibil bîbime hewşê, wê baş kom bikim, alifa paqij bikim, êmê hespan û ê pez bîdim... Ev tişt gîş, ji taqeta mîn zêdetir bû, berê derketina rojê, diviya bû ez vana gîş xilas bikim.

Jî xebata mîn a baş, axayê mîn, ji mîn gelek razi bû. Sibehan gava ew dihate axir, cîyê hesp û yê çêlekan gelek paqij û dewar û pez têr xwarî diditin. Ez gelek dixebitim, û ji axir Qet dernediketim. Xwarîna mîn ji ji mîn re tanin wê derê. Bî tenê, rojên cejnê, mîn lî mal dixwar, ew ji ne bî xweyiyên malê re, lê bî tena xwe.

4-Çetel bî kêri çî tê?

Havin hat. Xwişka mîn Gulzar û ez, me lî cem yeki xwe kîr golîkvan. Havin bê serêş derbaz bû û heya paizê em xweş bî karê xwe rabûn.

Carek mielimeya gund, ji bavê mîn xwest ku ji bo şixuleki xwe mîn rêke Qaersê, ji gundê me heft kilometir wê da. Bavo razi bû, Mielime tûrek û mektûbek dan mîn ji bo mêrê xwe ku bî du kurên xwe re lî Qars rûdinişt û lî wê memûrti dikir.

Piştî ku ji bo vê zehmetê, min 15 kopek xîstî bêrika xwe, bi dilxweşi ez bi rê ketim.

Lî bajêr, ji bo pêyda kîrîna mal, lî gora adresa ku da bûn min, ez gelek geriyam. Piştî, di hewşekê de min du kurik ditin ku dilêyîstî. Bê pîrsîn, min nas kir ku ew kurên mielimê ne. Min méktûb şani yeki ji wan da. Kurik qîr qîr; «Bavo, mektûbek ji yadê!»

Bavê wan, di ci de derkê, mektub vekir, û piştî ku ew xwend, bani min kir. Zarok ji, ji hewşê hatin û em tev de ketin mezeleke di.

Her du bira bi hev re piştîpîst dikirin û şaş lî min dinêrin. Ji vi tiştî bihna min gelek teng bû. Bîstek di zaroyên din û hin jin ji hatin. Giş lî mezê kombûyî, çavên xwe ji min hilnedikirin. Ez gelek acîz bûm. Piştî, sebeb ji min re dan zanin; mielime di mektûba xwede gotibû ku ez kurd im. Bê şerm, wek dehbeki ecêb, ji serê qehfê min, heya neynûkên lingên min, lî min dinêrin. Hin ji wan ji min çend tişt pîrsîn; min ji bi lez bersiva wan da.

Wa dixuya, mielimê, di mektûba xwe de hin tişt xwestîbûn, ji ber ku mêrê wê em berdan û berê xwe da aliyê bajêr. Zarok jî dora min girtin û ji min xwestin ku ez ji bi wan re bilêzîm. Lê her weki min lêztîkên bajarîyan ne dizanin, min xwe da alîki.

Gava bavê zarokan ji sûkê vegeria, ew bani taştîyê kirin. Ji min re ji lî metbexê xwarin dan. Xadîma wan, jîni-keke bi laş û gewde û bi hînarîkên sor, firaxeke şorbê da min û lî cem firaxê ji, kefçî, kêr û çetelek danin. Min dizanî kefçî ji bo xwarînê ye, lê, kêr û çetel ji bona çî...?

Min de eqlê xwe û min jê derêxist ku ev lêztîkên zaroka ne; hediyeke ji min re... Lî gund, milhêbên mezin min di bûn, û kêfa min gelek bi van milhêboka hat.

Min sehîna pêşîn û a dîtîr ji bi kefçîyê xwar û gava ez ji masê rabûm, min kêr û çetel xîstî bêrika xwe. Xadîma

ku çavên xwe ji min ne dizivirandin çû û mesele gote efendiye xwe. Ewi ji min pirsî eger min dil dikir bî rê herim an na? Min gotê ku min dixwest ku ez vegerim mala xwe.

Rexma tiştên baş ku min xwarî bûn û hediye delal ku min standibûn, dilê min ne rahat bû. Her tişt li vir ji min re biyani û ne nas bû û her kesî li min bî awakî ecêb dinê.

Efendi ji odê, turîkê bend kirî anî û du elbîkî ji dan min ku ez wan dêynim bêrikên xwe. Ewi qesden ev tişt dikir da ku bibîne ezê çawa xwe jê derêxim. Lê, bî awakî gelek adeli, min çetel û kêr ji bêrikên xwe derêxistin û ew kirin paşîla xwe, da ji elbîka û re cî çêkim. Hingê efendi ji min pirsî: «Te kêr û çetelê me ji ku birin?» -«Ma, we bî xwe ew ji min re ji hediye ne kirin...»? bî telaş min jê pirsî.

— Bê şîk, na. Kê ew ji te re hediye dan?» Ew ji şaş mabû. Emin, êdî, min xwe ne girt û bî xeyd min qir kirê; «Ne xwe, wextê xwarinê, we çima ew danin ber min...?»

Dî vê gavê de zaro xeber gihandibûn cirana û metbex tije xelk bû bû; gîş guhdariya me dikirin.

— Kêr û çetel ji bo xwarinê danin ber te ne ji bo tiştêkî dîn», efendi gote min.

Min ne dizanî êdî çî bêjim. Zimanê min ne digeriya. Ez bî girinê ketim.

Dî nav jinan de ku li me kom bû bûn, ermeniyek hebû; ewê xwe nêzîkî min kir û pîrsa ji min kirin. Bî girin, bî dengêkî êşayî û dilşkestî min gotê: «Lî van lêyistokan binêre - kêr û çetel-ew ji min re hediye kirin û niha ji dibêjin ku min ew birin.» — «Ev ne lêyistok in, jînikî ermenî gote min, ew dan te da ku tu bî wan xwarinê bixwi...»

Dawiyê em li hev hatin. Hinekî dîkenîyan û dilê hînekî jî bî min ve dima. Efendi gote xadimê ku du çetelên kevin bide min; lê min ew red kirin. Efendi bî xweşî ez qanî kirim û dawiyê min her du çetelên giranbîha xistin paşîla

xwe. Pişti ku ji mielime re mektûbek dan min, min turik hilgirt û berê xwe da disa gundê xwe.

Di rîya xwe de, ev hadiseya pis ji bira min qet dernediket, lê digel vê yekê bi van çetelan ez ewqas ne dilşikesti bûm û min bi lêztika wan ji xwe re gelek xeyala dikirin. Gelek caran, li rê, ez disekinim, min ew derdixistin, heyran, heyran li wan dinêri, û bi wan, kayên li erdê keti hildikirin.

Wê rojê ha, dinya pîr xweş bû, û ez beriya êvarê gihastim gund. Min mielime, digel keça wê, li hewşê di. Gava çavê wê bi min ket, bi lez, bi aliyê min ve hat. Min mektûb û elbik danê.

Bi xwendina mektûbê, mielime keni, keça wê hat cem û sebeb jê pirsî. Wê ji, çiroka çetel gotê, her du ji li min nêrin û mideteke dirêj kenin. Min turik ji da wan. Mielime pesnê min da û got ku ez kurikeki gelek bir birim û hişt ez herim mala xwe.

5 - Dersên pêşin-Nîfûsa min.

Piştî du rojan, gava mielime, bi keça xwe re digeriya, ber bi aliyê koxika me ve hat. Ez derketim û bi bez çûm pêşiya wê. Ew keni û pîrsa bave min kîr. Min ji bi lez ban bavê xwe kîr. Ewi ji hat, bi edeb kumê xwe rakir û silav lê da. Mielime jê xwest ku mehê bi sê rûbîl ez bîbim dergevanê dibistanê. Bavê min bi dîlxweşi razi bû û ez bi mielime re çûm dibistanê. Li wê, ewê beri gişan, ez birim ciyê êzinga û piştî dersxane; li we karên min çî bûn, ji min re dan zanin: Diviya bû her ro, ez dersxane bîmalim, tozên mase, pencere û derî paqij kim, sobeyan vêxim, bermil tijê av kim, û her sibê û êvar semawara mielime hazir bikim û ji bo şixulên wê, car, car herim bajêr.

Roja pêşin; gava ez ketim dersxanê, hema, hêyan, min temaşaya tabloyên li diwaran daleqandi kir. Çi ne bû li wê? Têyr, heywan, heşerat, xerite... Min tu tişt ji wan dernedixist, lê kêfa min bi wan gelek dihat. Bi tenê, tiştek hebû ne dikete serê min; li cem teyrên rengareng tabloyeke ecêb û bi tirs hebû. Ev zilameki bi qehfeke rût bû. Di qehfê de dıran û şûna çay û difin qûlên mezin hebûn û ev zılam bi tenê ji hestiya pêve ne tu tişt bû. Welê, dihatê min ku, ev yek ji wan cınan bû ku li mal em pê ditirsandin. Tesira vi tiştî di min de ewqas mezin bû ku gava, ez di ber re derbaz dibûm, min çavên xwe digirtin û êvaran, di tariyê de, min ne diwêri, bi tena xwe, li odê biminim. Min gelek hez dikir mana vi, ji mielime bıpırsim, lê ji fehitiya min, ji min ne dihat, Piştîre min bala xwe da ku şagirt qet guh ne didan vê tabloyê. Bi vi awayî. Dilê min ji êdî xurt bû. Hêdi, hêdi, bê tirs ez li ber dimam û min sêyra tabloyên têyrên xweşik dikir.

Roja pêşin, gava êvarê, pisti şıxul ez vegeriyam mal, hemi xelkê malê, bikêfxweşi dora min girtin, min ji ji wan re yek, bi yek, çi ditibû û kiribû, got. Bavê min bawer ne dikir ku mehê sê rûbil bîdine min, û pir caran digo ku eger rûbilek bîwa disa baş bû.

Lê, gava meha min qediya, Mielime banî me kir û ji min re 3 rûbil dan. Min ne dizanî navê xwe binivisim; şagirdêki li şûna min imza min danî. Mielime pere xiste destê min emir da min ku ez ji xwe re çakêt û şebqekê bikirim û gote min: «Hingê ezê te bêxim dersê û te bielîminim xwendin û nivisandinê.»

Bavo, ji bona kirina çakêteki minasıptir razi bû, lê ji bo xwendin, izna min neda; ji tirsê ku eger ez ji wek şagirtên din bielîmim, ez êdî tu kirîê nestinim...

Wan ji min re pantaloneki kevin, şebqe û saqoyek, li gora min, gelek mezin, kirin. Bi vi awayî, ez nihu, ji beri oi

cilê xwe ê kevn, kêmtir diketim ber çavan. Lı dibistanê, bê haya bavê xwe, ez diketim dersê, ji dıl dixebitim û bı ser de ji, mın karên xwe yên dergıvaniyê ji, xweş, bı ci tanin.

Mın, bı rûken û kêfxweşi hemû şıxul dıkirin û Mielime ji mın gelek razi bû. Lê, rexma çekên mın ên nû, zaroyên Molokan ne dixwestın lı cem mın rûnın û digotin ku ez gelek qirêj im. Mielime mecbûr bû mın bı tena xwe bide rûniştın.

Dı şobeya nû hatiyan de, mın dest bı xwendinê kır. Mın pır dixwest ez bielımim û ez zû û bı hêsani dielımim. Mielime pırcaran dıhate maseya mın û didit ku roj ez gelek pêve dıçım.

Wê em hini elfabe, bı tipên lı ser kartonê leziqandi, dıkirin; me ew dibıjartın, û ji wan pırsên jıme xwesti pêkta-nin; mın ji, her gav, ew pırs ji ber dıkirin.

Ez bı keça Mielime, Marûsiya re, bûbûm heval. Ew keçikeke gelek delal bû û dı şobeya dibistanê ya diwemin de dielimi û baş bı xwendin û nivisandin dızani. Ewe dı naskırına tipan, dirûst kırına hêcan û pırsan de, gelek arı-karıya mın dıkir. Her du Mielimeyên mın, ya mezin û ya piçûk, ji pêşveçûnên mın ecaib dıman.

Mın gelek heji Marûseye dıkir, û sibeha gava, zû, lı dersxane û mezela Mielime, mın sobe pêdixistin ez lı ser pêçiyên xwe dimeşiyam da ku wê şıyar ne kim.

Carek serê sibê, beri destpêkırına dersa mın semawer ani û ew dani ser masê û vegeriyam; dı vê gavê de, Mielime ez sekınandım, û Marûsiya bı awireke cidı û bı çavên biken ji mın re elfebayek hediye kır. Lı ser kîtêb, nivisandıneke desta hebû ku hingê mın ne dıkari bıxwenda. Ez lê heyran mam û ji vê hediyejê, ewqas kêfa mın hat ku mın ne dızani çawa ji bın vê qancıyê derkevım.

Gava şagirt hatın, ez lı pişt maseya xwe rûniştibûm û bı serbilındi kîtêba xwe dani bû ber xwe.

Ëvarê, carek ji ders û şixul xilasbûyi, mîn kitêba xwe dani bin milê xwe û mîn bazda mal da ku xwişk û brayên xwe ji ji kêfxweşiya xwe paydar bikim. Bî kitêbekê vegera mîn mal, qiyamet rakir. Xelkê malê dora mîn girtin, li kitêba mîn bî elaqeke mezin nêrin û guhdariya mesela wê kîrin. Digel vê yekê, xwişkên mîn bawer ne dikirin ku tişteki ewqas baş ji mîn re hediye kiri bûn û ji bavo û yadê re digotin ku her hal, ew kitab li şûna kiriya mîn a meha diwemîn dane mîn. Her çend ji bî sond û yemin, mîn gote wan ku ew elfabe ji mîn re hediye kirine, disa bawerîya wan bî mîn ne dihat.

Roja ditir, xweşka mîn a mezin bî yadê re çû cem Mielime da rastiye jê seh bikin; gelo mîn ev kitab bî pere kiribû an ji mîn re hediye dabûn? Mielime gote wan ku ewê, ev elfabe, ji mîn re hediye kiribû, bî ser de ji ewê hîs kir ku li ber zîmanê xwişka mîn tişteki di heye û newêre bibêje. Mielime fikra wû fehim kir û gotê ku wê belaş dersa mîn dida, ku ez lawikeki gelek xebatker û zîrek im û ku serê salê, gava, ewê here bajêr, ewê ji mîn re cileki kevn ji yê kurên xwe, bine.

Gava mîn dit ku halê mîn çêtir dibû mîn hin bêtir xwe da xebatê da ku rojek beri rojekê bikari bîm kitêba ku Marûsiya ji mîn hediye kiribû, bixwinim.

Rojek ji rojan, Marûsiya ji mîn pîrsi ka ji kitêba wê ez çî elimi bûm û rûpela pêşîn vekir? Mîn zû, zû, dxwend: «Ma-şa na-şa (diya me), şa-şa (navek) oza (moz). h.ş...» Marûsiya bî lez çû cem diya xwe û gotê ku Ereb ji nihu de elimiye xwendinê. Mielime hate nêziki mîn û piştî ku guhdariya xwendina mîn kir, destê xwe li ser serê mîn gerand, ez pîroz kirim û got: «Ji iro bî şûnda, tu êdi zû bielimî!»

Ji pesîn û hezkirina Mielime, ez ewqas bextiyar bûm ku mîn ne dizani çî bêjim û çî bikim, ez gelek sor bûm û hindik mabû ez ji dilxweşiyê bigirim...

Lî havinê min disa şivanti dikir; lê icar bî min
re kitêbek ji hebû.

Yazın ben yine çobanlık yapıyordum;
ama artık bir kitabım da vardı.

Ez bî Marûsiya re dost bûm, lê zaroyên Molokan hejî mîn ne dîkîrîn, lî mîn dîxîstîn, ez diheqîrandîm û ne dihiştîm ku ez bîxwinîm. Marûsiya ez jî wan diparastîm, dîket navbera me û bî xweşî dîxîste serê wan da ku dev jî mîn berdîn.

Bî vi awayî, zanîna mîn lî dîbîstana gund destpêkîr.

Lî havînê, gava dîbîstan girtî bû, mîn, şivanti dîkîr, lê nihu, DI TURIKÊ MIN DE, LI CEM PERÇEKÎ NAN, KITÊ-BEK JÎ HEBÛ, mîn tê de, tîştên jî berê de elîmî, disa dîxwendîn. Lî zivîstanê, wek berê, mîn lî dîbîstanê dîxwend û karên xwe jî dîkîrîn.

Bî pêşveçûna xwe, ez peşiyê sînfê bûm û mîn gelek numereyên baş dîstandîn: giş 9 û 10; şagirdên dewlemend û tîral, jî mîn dîdexîsîn û dîranên xwe lî mîn, qij dîkîrîn, lê mîn guh ne dîda wan û heyfa mîn bî wan dîhat.

Ûsa, dî çend salan de, mîn dîbîstana gund qedand û xwendîn û nivîsandîn girtîn.

Rojek, bavê mîn xurcîn vekîr, jê desteyek kaxîtên kevîr derêxîst û jî mîn xwest ku ez jê re pasaporta wî pêyda bikîm. Nîhu bîhar hatbû û jî me re pasport lazîm bû, jî ber ku, me dîxwest em xwe neqlî bajarê Vladiqars bikîn. Bî zanîna xwe, mîn xwe dînepîxand û yek bî yek mîn ew kaxît giş dîxwendîn, dî nav wan de, wesîqeya jêrîn ketê berçavên mîn.

EMIR...

Ez emîr dîdîm mîxtarê gundan û bajaran ku jî bo dîtîna mehîneke boz, esîl û rana wê ya çep damxakîrî, arîkarîya Şemoyê Adîl bikîn. Heçî bî emrê mîn nake, ewê bête ceza kîrîn.

IMZA

Serekê Polîsa mîntîqa Qîzîl Çak-Çak.

Ez şaş ma bûm... Gelo bavê min di wextekê de zilameki hikûmetê bû, ji ber ku di emir de hatibû gotin ku diviya bû hemi mixtar arikariya bavo bînin, yan na ewê berpîrsiyar biwana...? Bavê min ji dil keni û gote min ku beri çend salan, ew li gundê Qızıl Çak-Çak şivan bû, û serekê polisa vê minteqê ji li wê rûdinişt. Rojek mehina wi wînda bû bû û bavê min ne dikari wê pêyda bike, hingê, Serekê Polisa ku gelek heji mehina xwe dikir, ji bavê min re emreki nivisandi da bû; ewi ji bi arikariya mixtaran mehin bi dest xisti bû. Bavo gote min ku wê rojê ha bi xwe, ez hatibûm dinê, bi awaki welê ku ew wesiqa, bi tarixa 28 çirîya pêşin 1898, nîfûsa min bi xwe bû.

Pîştî ku min dibistana gund qedand, bi mideteke piçûk, em ji Aleksendrovka derketin û beri çûn gundê Vladiqars, ji wê ji, saleke di, cem kurdên koçer, da ku li wê disa, şivantiyê bînin.

Di gundên kurdan de yê li aliye me, xudikirina pez ne wek a Molokan e, li cem van koçeran, di welatê çiyar de hayat bi tîmami, bi awaki din bû.

6-«Baro-dan» Cejna biharê

Jiyin di gundekî kurd de, ne wek ya gundên Molokan e, li wê, ê bêtir bi ziraetê mijûl dibin. Kurd xwedi pez in, û li çiyayên bi tîr çêre rûdinin. Çêreyên çiyar dewlemen-diya welêt pêk tinin, bi deh hezaran pez li wê diçêrin, goşt û bez digrin.

Li zivistanê, çiya bi berfa stûr pêçandi ne lê li bin tirêjên rolên biharê yê - pêşin tebiat zû vedigire Berf dihele, erd nerm dibe, hêşinayi û kûlilk, qûntarên çiya dixemilinin.

Li çiyar, hewa siviktir e û wek li newalan ne germ e. Ji lewre li wê, li havinê bi xwe, çiya tu caran hişk na be.

Şûna giyayên hışk bûyi, giyayên dîn ên ter derdikevin, û kulilk ciyên xwe ji yên nû re dihêlin. Pez her gav çêriyên têr li ber xwe dibine, û ji sibê heya êvarê bêî ku ji germiyê aciz bibe, diçêre. Li wê, wek li newalan, pez ji puşî, mêşên mezin û heşeratên dîn aciz nabe. Li ser darên çîyan bi hezaran têyir bi hev re difirin û nêçira kelmêş û mêşa dikin.

Hema berf dihele, giya şîna dibe, û kulilk vedibin, gundê kurd xwe tev dide Serê sibê zû, çûn û hatin destpê dîke, kurd xwe pêk tinin da bi keriyên xwe ve herin lêfa...

Kurdan li lêfan gelek bala xwe didin berxên nû zayî, wan xweş têr dikin, da ku zû mezin bin, û bîkarî(b)in gava dinya dibe germ, derkevî zozanan.

Li zozanan, kurd, bi awaki xas, diçivin hev û bi navê «obe» ji 40 heya 80 êl pêktin, da bîkarîbin tevde, li çîyan keriyên xwe biçêrin: Li serê her «obe» «Oba Başiyek» heye, endamê dewlementir û bi nifûztirê xudiyên pez. Her tişt di bin emrê wi deye. Ew bêş davêje ser xelkê, ciyê çêreyan nişan dide û wextê zivirandina wan dibêje. Ew merkez bi intixabê dibû û gelek bi şeref bû, diçiya bû her kes bû lam û cim emrên «Obe Başî» bi ci bine. «Obe Başî» hemen, hergav serekê qebile ye û li ber çavên feqîr û karkeran hakimê mitleq e. Ji lewre, li ser şivanan wacib e ji şixulên xwe yên şivantiyê pêve, hemi karên «Obe Başî» ji bê pere biçêrin: anina pezê wi konê, her êvar jimartina wi, her sibê paqij kirina govan û derêxistina zible derve.

Li gundê Keleha Reş em bûne şivan. Em di meha sibatê de hatinê, û hema giya di nevalan de şîna bû me pez da hev û me ew bire lêfan.

Li gora adetên wi ciyî, piştî pez digehe lêfan û dest bi zayinê dîke, her kurdê dewlemend pezêki serjêdîke, xwarin dirust dîke, cîran û şivan diezimine. Xudiyê pez û jîna wi bi destê xwe xwarin didin mêvanên xwe. Piştî xwarinê, xort stran dibêjin û bi şivanan re direqîsin. Gava

çejin diqede, her kes sipasên xwe pêşkeşi mêvandarê xwe dike û dia dike ku jina wi li havinê gelek rûn û penir pek bine, ku tu nexweşi neyête pez û ku zozan bixweşi here seri.

Wê rojê ha, mêvandar gelek comerdi nişan dan û ewqas nan û goşt dan me ku çar rojan têra xelkê malên me kir.

Kurdan ji vê cejnê re «Serê Pez» dibêjin. Di heyata xwe de cara pêşin bû ku min ev tişt didit û jê hêyan ma-bûm; lê yadê û bavo dikenîyan û digotin ku «Serê pez» ne cejneke ewqas mezî e, lê di nêzikê de, «Baro Dan», roja salê ya xweştir, wê bê. Ez ji bê sebir, li benda «Baro danê» dimam.

Ji roja ku berxik hinek mezî û xurt bûn û berf hin bêtir li çıyan heliya, Obe-Başî roja «Barodan», ango derketina pez ji lêfa ber bi zozanan ve, tayin kir. Beri hefteyek herkes hazırya xwe ji ve rojê re dikir. Ev roj bi xwe hat.

Serê sibê, xelk, giş cılên xweşik ên cejnê li xwe dikin. Keçên cıwan, cılên bi rengên ronak û têrzinet wergirti, serên xwe bi kulilkên ter dixemilandin, û xızem datanin bêvilên xwe. Kurda, li stûyê mî, beran û bızınên xwe guliekên rengareng danibûn, û li yên çêtirên ji wan ji zingil daleqandibûn. Piştire ew berdabûn nav pez û saeta meşê tayin kiribûn.

Ber bi rê derketina me ve, roj li ifiq qederek bilind bû bû. Ezman safî û bê ewır bû, hewa bi xweşiya germiya rojekê biharê û bi bêhna kulilkan dagirti bû. Her tişt pêkhatî bû û Obe-Başî emrê seferê da. Li pêşiya «Baro-Dan» bi cîlê xwe yê xweşîktir û bılûra wi di dest de, ser şıvan dimeşiya. Ewi wezifeya serfermendar dikir; ji şıvanên xort re, ji bo idareya berxikên piçûk û miyên neban talimat didan. Li dû Serşıvan neriyê spehitir dihat, li stuyê wi zin-

gilê mestır danibûn, paşê gotın, mın ku ewi noteya bilıntı
lêdixıst.

Berê em bı rê kevin, axa bani şıvanên xwe dıkırın û ji wan re digotin; «Bı girtına te ji xwe re şıvan, ez ji te dixwazım ku tu wezifeya xwe baş bı ci bini û qenc bala xwe bıdı pezê mın.»

Gava tenbihat qedıyan, serşıvan dest bı blûra xwe kır û em gış bı rê ketın. Keriyê me bı nizam lı dû şıvan dıçû û duşıvan û zaro lı her du ali, vır da, wê da, bazdıdan, ne dıhıştın ku nizam xırab be, û bı kopalên xwe, an bı fikandıneke xas, dı nav kerı de, ji her pezi re cıyê wi nişan dıdan.

Jı vê rojê heya nihu, gelek sal derbaz bûne, lê tesirên cejna Baro Dan a pêşın, dı bira mın de, pır vejandı mane. Her weki iro bû, ez lı ber xwe, rüyên biken ên zaro, xort û şıvanan dibınım û stranên wan dibıhısım. Cılên bı neqış yên keçıkên delal û serê wan ên bı kuliilkan xemilandi dı ber çavên mın re derbas dıbın. Newal gış bı heşınayıyê pêçandı ye. Lı her derê, ronahıya rojê dıçırise û lı dûr, çıya hin lı bın berfê ne. Barına mi û ya berxıkan, stranên Şıvan û xortan lı dûr, dı newalan de ekıs dıkın, û gundi ji malên xwê derdıkevin û tên sêyra me.

Ev tışt, dı sale de du caran çedıbın, lı Bihare, gava pez dıbın zozanan, û lı payizê dereng, gava ji zozanan vedıgerın mal. Divê ji bir ne kın ku dewlemendiya kurdên koçer gi, dı keriyên wan de ye. Kurdan ji şır, ne bitenê penir û rûnê xwe yên salekê derdıxının, lê je gelek ji dıbın bajaran û lı wê digel hiri û pezên xwe yên zêde, wan dıfroşın, û bı vi awayı bêsê xwe dıdın û ji kifletên xwe re tıştên lazım dıkırın. Ûsa, qet ne ecêb e ku kurdan, çûn û vegera, zozana dı heyata xwe de bûyerên hêja bıgırın û wan wek cejnên mezin bıhesıbının.

7-L1 Zozanan

Xort, pişti ku çend kilometır, bı germi, bı me re meşıyan ,em berdan û vegerıyan malên xwe, lê şıvan û duşıvan zadên wan lı pişt wan, hêdi, hêdi, dom bı rıya xwe dıkırın. Adeti, roja ewil mesafeyeke piçûk dibırın, piştire, her roj, hın bı hın wê zêde dıkın da ku pez gelek newestının û wi hini ciguhırandınê bıkın.

Keri, ji hev û du hınek dûr, lı du hev, bı rê ve dıçûn. Lı qonaxa pêşın, em hınek rawestan da ku pez hınek bêhna xwe bistine û bıçêre. Hingê bavê mın, wek serekşıvan, ji me re, desbı parkırına dıyarıyên ku axeyan dabûn me, kırı: nan goşt. helaw û mêyweyên hışk kırı. Heya hatına axan, bavê mın wekilê wan bû. Lı rê, êvaran, şıvan dıhatın cem bavo û şıret jê distandın. Gelek pırsa jê dıkırın: Jı bo ıstıraheta mi û berxıkan çend carra westan dıvıya bû, çend car ji wan re avdan lazım bû...?

Lı warê pêşın, em bı tena xwe pır neman. Pişti çar rojan, axên me bı kifletên xwe ve hatın û dı ci de konên xwe danın.

Konên kurdên dewlemend, gelek mezın, û bı çar, pênc çıtan ji hev veqetandi, bı mehfûr û secadeyan raxıstı bûn. Kon, hın ji wan ji hev dûr, hınekan ji lı cem hev, lı quntarên çıyan, lı nêziki tehtan, lehi û robarên çıyan, dıhatın danın. Jı dûr, ev konên reş, wek wareki eskeri, dıxuyan. Dı van robaran de, masıyên berad hebûn, ku dı wê wextê de, ber bı kaniyan ve derdiketin Her kes xwe, lı wê, şıdıyayi û şêntır dıhesıya û şıxul ji me re xweş û hêsanıtır dıhat. Zaroyên axan, ji sibê hey a êvarê, lı derve diman, dılêystın, dı robarên nêzik de, masi dıgırtın, û lı çêre gıya dıçının.

Jıyına şıvana, bı awaki dın bû. Lı vır ji, dewlemendên kurd ji yên Molokan kêmtır em ne dıêşandın, Lı vır ji em

perışan û bedbext bûn. Dı hatına me ji deştê ber bı zozana ve, dı ser kevir û zınaran re em pêxas gıhaştıbûn jor. Ji dirih û daran, cilên me diqetıyan û em bı kincê zerzılı diman, wek lı cem Molokan. Malê mın ji van tıştan pêve ne bû: Kulavê şıvanıyê ku bı şev mın xwe pê dipêçand, turikê xwey, perçeyek nan û piyanek. Carna, ji şıvana hınek şır mın bı dest dıxıst. Dıvıya bû ku xwarına germ tu car neyê bira me. Dıgel vêyekê, halê mın disa ji yêñ dın hınek çêtır bû. Her du, sê, hefte carek, mın dıkarı sereki bıdım mal, û lı wê ji destê dıya xwe, xwarıneke germ bıxwım. Bav û bırayên mın, hin ji me bı jortır, pezê mêşın dıçêrandın; dı şıverêyeke welê re ku pezê bıqıloç nıkarıbû derbaz be. Ewan bı mehan rûyê mal ne dıdıtın.

Lı ber destê mın kerek hebû ku pê, carna, berxek ne-xweş an ling şıkestı, mın tani mal. Hürmirê mın ji gış, lı ser pıšta vi kerı bû. Şıvana hem û, 24 saetên xwe lı bın ezmên derbas dıkırın. Wextê baran û bager, mın xwe lı bın berıha, dı şıkeft an dı quncıkeke şıl de, vedışart û bê agir. bı cilên xwe yêñ, şıl, bı saetan ve, lı wê, ji sermê dilerızım. Carna, bı heftan, heta bı mehan ve, mın dengê tu insan ne dıbıhıst.

Dı jıyına xwe de, lı cıyên Kuvı, em her gav lı ber xetera mırınê bûn. Me pez, ji tada guran, ji çeteyên dızan, ji herıkanına şıpanên berfê û ji gundırbûna keviran dıparast. Carna, kevirên mezın ji serê çıyan bı dengekı gur dıgundırın û lı ber xwe çı hebû, dıbırın newalan.

Bı rojan, em lı palên çıyayên asê, dı kenarên zınaran re, û dı kortalan de dımeşıyan, pez ji cıyên bı xeter bı dūr dıxıst û bala xwe dıda ku tu zıyan negihê axayên me. Carna bı sırandın, an bı fıkanđın, bê tırs û telaş, wek pez ku vıya, ji tehtekê me xwe davête tehteke dın. Lê, pıştıre, me lı jêr dınêri, û lı bın xwe, newala, an kortalên kūr êñ bı leş hıyan, dıdıtın, tırs dıkete dilê me û em jê gêj dıbûn. Her weki dıbêjin: Ji mırınê, em bı tılıyekê, dūr bûn. Lê, lı mıqa-

bilê van, laşê me xurt, û hisên me tûj dibûn. Dı ci de, bı roj an bı şev, gava tışteki xerib xwe nêziki me dıkir, em pê dihesiyan û dengên gelek nizm, zû digihaştın guhên me.

8- Lêstikên me

Car, car, duşivana keriyên xwe nêziki hev dıkirın û bı xweşi bı hev re dilêyistın. Hin ji lêystikên me ji yên kevin bûn ku ji piçûkahiya xwe de me dızanın, lê hin jê, me bı xwe derdixistın. Ewji pır caran reqıs û stran bûn. Mesela, me destên hev digirtın û me heleqeyek çêdikır; yekı ji me distrand û ên dın ji bı dengeki lê vedigerand.

Yek ji stranên me ev bû:

Lo Şivano, lo, lo Şivano, dil bı kulo, dil kovanol
Navê Şivanê'm Eli ye, pez berda dora geli ye.

Lo Şivano, lo, lo Şivano, dil bı kulo, dil kovanol

Blûra Şivan'm zêytûn e, pır bedew û şikil cune,
Bı wi dengê xwe yê xweş ew, di blurê de dixune
Lo Şivano, lo, lo Şivano, dil bı kulo, dil kovanol

Lê keçikê, lê bedewê, navzirav û laşqelewê!
Gava çavê m'le dikeve narazim ez roj'û şewê.
Çavên te i di reş kuştım ax û eman gıdıyano!

Me stranên kevin ên li ser egidan ji, digotın. Wan zı-lama ku bı mêrani, ji bo bı destxistına çêreyên baştir, xwe davêtın ser kurdên dın, ew dıkuştın, an ew bı xwe dihatın kuştın.

Carna, me bêhna xwe, bı şerê berana ji derdixist, Ji nav keriyên xwe, li beranên xurt û şerker digeriyan, ew berdıdan hev û seyra wan dıkir. Karkiri ji me ew bû ku beranê wi bera yên ditır dida.

Ev lêstikên me bî dîzi çêdibûn. Axeya qebûl ne dîkir ku em keriyên xwe binin cem hev; ji tîrsa u pez têr nexwê û goşt negirê...

Dî tenhaia me de, teseliya me ya bîngehin, blûra me bû. Her yeki ji me yeke wê hebû û xweş lêdixist. Blûr bî kêri gelek tîştan dihat: Bî hewakî hezin, me pez û kerî lî hev didan, bî ahengeke din me ew dibîrîn avê, disa bî nexmeke din me bani yêr wînda bûyi dîkir. Hêdi, hêdi me ew hîni deng û nexmeyan dîkir. Gava berxik bîn gelek pîçûk bûn û me ew dibîrîn avdanê, me ji wan re, bî awakî welê dixist ku lî çiyên din nayê lêxistin. Gava me xwey dida wan, disa bî hewakî xas me ew didan hev.

Berxên me zû dielîmin dengên blûra û ew ji hev gelek xweş ferîq dîkîrîn. Kijan deng ji bo kijan sebebê bû, zû di-kete guhê wan û lî gora wî dîkîrîn.

9-J1 Zozana veger-Cejna Payizê «Beran Berdan»

Koçerîya kurdên xwedi pez ne bê sebeb e. Lî biharê di newalan de berf zû û lî çiyân dereng, dihele. Berî, lî quntarên jêrîn despêdike û hêdi, hêdi, her hefte, lî çiyên ku berf lî we wînda dibe, lî bîn germîya rojê, erd şîrî dibe û bî çiyayên ter tê raxistin. Bî berfê re ku hîr bî hîr xwe bî şûnda dide, koçer bî keriyên xwe ve, hîr ber bî bîlindahiyê ve derdikevîn. Lî payizê, piştî nivê çirîya pêşîn, tev dan ber meqlûb destpê dîke. Lî newala baran û lî çiyayên bîlînd berf, dîkevîn; Kurda jî. bî keriyên xwe ve, ji ber berfê direvîn, berê xwe didin jêr û digehîn warên xwe yêr berê; lî wê, ni-hu çiya ku lî havînê hîşk bûbûn, ji nû ve, ter derdikevîn. Piş-

tire, di dawîya payizê de, pez dadikeve newalên ku hin berf li we ne ketiye, eger bikeve ji zû dihele û qet xwe nagire. Digel vê yekê, berf dereng namine ku bigehe newalan ji, hingê, xwediyên pez bi keriyên xwere vedigerin wargeh ên xwe yên zivistanê.

Kurda, vê vegera payizê bûyereke bi xêyir dihesibinin; ji ber ku rojên zozana her xweştir û serbestir bin ji, ne bê xeter in. Ev dem bi xweşi digehe dawîya xwe û kerî bi selameti vedigerin ciyên xwe û şivan ji kirîya xwe ya havinê timam, ji axayê xwe werdigirin. Digel vê yekê, ev roj ne wek a (Cejna Bîharê) ye. Di vâ de kêmtir tevdan û can heye. Guhirandina mewsim li ser nefsa kurda tesireke mezin dike. Ev tasir, di dema hatina rojên payizê yên bi mij û baran de, hin bêtir xuya dike. Yek dibê qey pez bi xwe bi vê guhirandinê dihese. Gava min pezê, xwe ji zozana ber bi germiyana ve dibir, welê ji min re dixuya ku heywan, bi serên xwe yên, bi awaki dîlşkesti xwar kiri, ji borina rojên serbesti yên çîyan poşman bûne, û naxwazîna vegerin govên teng, û heya dawîya zivistanê, ji azadi mehrûm, tê de biminin.

Lê heyat bi ihtiyac û zerûretên xwe, me her gav bin dest dike. Jinên xweyi pez, li ser rîya vegera mal, ji hev dipirsin eger havin xweş derbaz bû an na? Bi hev re hêsab dikin û ji hev dipirsin her yekê ji wan, çîqa, rûn, penîr û cacî li hev daye?

Kurdên dewlemend, bi xirabi û bi hesûdiyê, qala kurdên feqîr dikirin ku rexma kêmaniya pezên xwe, bi xebat û zîrekîya xwe bi nisbeta wan, gelek rûn û penîr, çêkiribûn. Zîlama hêsab dikir, çîqa rûn, panîr û hîrî bîkarîbîn bîfroşîn û bi pereyê wan ji xwe re genim û ce bikirin. Kurdên koçer ku bi pîrani bi xwedî kirina pez idare xwe dikin, bi çandîniyê mijûl nabîn. Ji lewre mecbûr in dextlê xwe bikirin. Ev, ji bo wan meseleyeke gelek dijwar e.

Îşê peyda kırına çêreyê zıvistanê ji ne hêsani ye. Her weki, koçer, lı havinê ji pezê xwe re ji bo zıvistanê tu êm pêk nayinin dı zıvistanê de pezê xwe derdixinin çêreya.

Pireka bı tıştên ku ji çerçiya kirinê, xwe dinepixinin û wan şani hev dıkin: Destmal, derzi, ta, biçkov, kibrit, û zinetên por. Xort û keç sirên xwe dibêjine hev; ji xwe re kê û kê dergisti girtine û wan bıstinin an na? Dıketiya behsa rojên bex tıyari yên zozana dıkin, û çiyên ku bı delalên xwe re, bı saetan, lı wê dıman, tinın bira xwe: kaniyên ku ji ava wan vexwarın, şevên tavheyivê, gava bı tena xwe ji çavên xelkê dûr, lı bin stêra, lı serê çıyan, dı nav kulilk û heşinayiyê de, deqıqeyên jıyina xwe yên xweştir derbaz dıkirin, lawıka digotin û direqısın, û dı dawiyê de, bı navê xwedê sond dixwarın ku heya mırinê ji hev re sadıq bımının. Ev tışt nihu, gış, dıhatın ber çavên wan û pê dilê wan davêt.

Keç diyariyên ku ji dostên xwe standibûn, şani hevalên xwe dıdın: gustilkên ziv, ên paxır, eynıkeke dora wê zêr kırı, mırariyên rengareng.

Xort ji ji aliyê xwe hedyeyên xwe şani hevala dıkin: Destmal, cızdanên neqış kırı, kirasên bı neqşên hevrişım, goreyên hırı, lepik... Ev gış, û lı dora wan, gıyayên zer, kulilkên hışk búi, dar bı pelên xwe yên çılmısı, ezmana tari û bayên hışk, deriyên zıvistanê vedıkin û lı benda wê dısekının.

Bı vi awayi, kurdên koçer bı kıflet û keriyên xwe ve lı ser rıyên bı heri, ber bı warên zıvistanê ve dımeşın. Gava dıgehinê, pirek hurmırên xwe zû saz dıkin, tıştên ji çıya ani bı ci dıkin, pez dıjmerın û karên xwe pêktinin.

Pıştire cejna (BERAN BERDAN) tê. Ji vê re, ji her kesi bêtır, kêfa şıvan û ya duşıvana tê. Dı vê rojê de, karê wan xılas dıbe û kırıya xwe ya havinê ji axên xwe dıstının. Roja (BERAN BERDAN) ê, mi dıxın govekê bı tenê û berranên

tovê ku, lı havinê, ji wan cuda diçêriyan, berdidın nav wan. Ûsa dıkin ku lı biharê, giş dı carekê de bizên.

Gava beran berdidın nav miyan, kurd tıfinga berdidın, herweki şahineta zıwaca miyên xwe dıkin. We rojê ha, xwarinên rengareng çêdikin, xelkê dieziminin, bani belengaza dıkin û ji wan re xwarın dıdın.

Keçên ciwan, destmalên xwe ji serê xwe dıkin û wan davêjin stûyê beranên hêjatır, û xort ji diçın destmalên keçên ku hez dıkin û dixwazın bıstinin, direvinin. Dê û bav bala xwe dıdın ka kijan xort destmalê keça wan distine. Bı vi awayi dızanin ku keça wan lı havinê, bı vi xorti re lı hev hatiye û dı dilê wê de heye ku wı bıstine. Eğer dê û bav razı dıbin, nişana wan tête bırin û pişti demekê ji, daweta wan çêdibe.

Pişti cejna (BERAN BERDAN), xwediyên pez hisêba şıvanên xwe dıdın. Şıvaneki, jıbo xebata xwe ya havinê, ji 8 heya 9 pez distandın û duşıvan ji, ji 3 heya 5. Lı gora adetên ciyi lı ser her 25 seri, şıvaneki pezek distand. Bı vê hisêbê, xwediyê 200 an 250 pezi, diwiya bû 10 an 15 pez bıde şıvanê xwe, ev ji lı gora dişwari û zehmetên ku dihatın kışandın, ne tu tişt bû. Lê, bı ser de, her xwediyê pez, bı awaki dın em dixapandın. Ew bı cıranên xwe lı hev dihatın, mıqabilê pere, keriyên wan ji bı yên xwe re dıbirın zozana, û bı vi awayi, 200, 300, seri bei ku tişteki bıdın şıvana, dıdan çêrandın.

Dıgel vê yekê, rexma kêmbûna kırıya me, lı cem kurda halê me ji yê lı cem Molokan, çêtır bû. Ji bo miyekê ji aliyê gura revandi, an dirandi, kurdan ji heqên me ne dıbirı û wek Molokan, bı bê insafi ewqas, lı me ne dixıst. Jê pêve heqê her şıvan hebû ku lı havinê ji xwe re, bı dilê xwedı, pezeki serjêke. Ji bo sıvik kırına perişaniya me, ev tişteki gelek gıranbıha bû.

10-Pezên Wında Bûyi-Mırına Braki

Havina ditir disa lı gundê Keleha Reş lı cem Baroyê Evdê em bûn şıvan. Bavo, her du brayên mın û ez, me çêrandına hemû pezên wi, lı ser xwe girt. Me gelek bı xweşi karê xwe pêk tani; me guh dıda gotinên bavo û bı xwe jê şiret dıpirsin. Bavo êdi pir bûbû û çêrandına pez êdi jê re pır zehmet dihat. Me bı tena xwe şıxul dıkir û ne dihişt ku bavo gelek bıweste. Ewi bı tenê bı roj rahat dıkir û bı şev, her weki bawerıya wi bı me ne dihat, ew bı xwe dıçû ber pez. Ewi digote me ku xort bı şev nıkarın, heya sıbê bê xew bımın, û ku bı şev, dız bı tıfınga têne pez. Gura ji bı şev, bêtir xwe davêjin kerıya, û baweri bı kuçıka ji, bı tenê, nabe.

Gava dibû şev, bavo, kincên stûr lı xwe dıkirın, çıfta xwe digirt, nızım difikand û çavên xwe dı tariyê de dıgerandın. Ji kuçıka re cıyê sekna wan nişan dıda û lı wê ew dıdan vezelandın û nobet girtın. Bı tenê Bêlas, seyê hêja, tum bı wi re dıma û bı bıhustek jê ne dı bû.

Rojekê, serê sıbê, gava em şıyar bûn, brayê mın Bro ne lı mal bû. Em gelek lê gerıyan û lı tu dera me ew peyda ne kır. Bı vi, awayi, ez û Derwêş bitenê lı ber pez man. Pışti çend mehên dın hın kurd gotın me ku Bro lı gundeki dûr, şıvanti dıkir. Bavê mın, dı ci de bı rê ket û çû wi bine. Lê Bro ne xwest vegere û got ku lı mal bı têra xwe ne dıxwar, ku kifletên malê gelek bûn û çêtir bû jê re ku bı tena xwe bışıxule; qet ne be bı vi awayi ewê birçi ne mine. Bavo û yadê gelek lı ber kêtın, lê, bê fêyde bû. Bro xıstıbû eqlê xwe ku bı tena xwe bımıne.

Havin bı xweşi derbas bû, lê, lı payızê felaketek hate serê me. Ji kerıyê me sê pez wın da bûn. Bavê mın pır lı wan gerıya, lê, taba wi vala çû. Ji bê umidi, çû cem falçıyekê,

ewê ji gotê ku şivan Mirza Temo ew dizine. Bavo çû cem, xeber danê û jê xwest an peza an heqê wan bîdiyê. Şivanê reben sond dixwar ku haya wi jê ne bû. Lê bavo, jê bêtir bî gotinên falçiyê bawerîya xwe ani û bî xeýd çû cem Mûsa beg, serekê eşira Mirza Temo. Beg gelek bî nîfûz bû, çî dixwest dikir. Da kugilyên bavê mîn bîbihise, jê berxek xwest Bavo qail bû û bîvi awyî ket diwana wi û gotê ku li gora fala qereçî, Mirza Temo sê pezên wi dizine. Mirza Temoyê reben, ku tu cara dîzi ne kiribû, bî sond û yemin xwe xilas ne kir, Mûsa beg, bî zor, sê pez jê standin, lê şûna ku wan bîde bavê mîn, ew jî xwe re hiştin. Bavê mîn jî vê mîamelê pîr acîz û dîlşkestî bû; du, sê car çû cem beg û pez jê xwestin. Lê Mûsa beg guh ne dayê û dawiyê gotê ku eger dom bî telebên xwe bike, ewê wê bîde girtin û lîxistin. Bavê mîn dizani ku her tişt jî destê beg tê, tîrsiya û nema bî ser de çû. Me êdî dizani ku, pezên me wînda bûne, û bî wan re, kirîya me ya havînê jî. Em lî ber diketin, hêstir dî çavên me re dîhatin xwar û me dîgo ku bela lî pişt hev, wek kevîrên giran, têne ser me.

Evareke xweş a payîzê, ez, bavo û birayê mîn Derweş, gava em lî çolê rûniştibûn û me'nanê xwe dixwar, kurdek, ku me ne dînasi, hate cem me.

Kurd, qedrê mîvana ne bî tenê lî mal, lê lî çolê jî digirin, jî lewre, bavo dî ci de çû, şîr doşî, xwarin û vexwarin, danin ber mêvanê me, jê re lî ser kulavekî nivînek çêkir û piştîre jê pîrsî ka ewê bî çî dîkarîbû arîkarîya wi bike, Mêvanê me piştî ku spasên xwe pêşkeşî me kirin, gote ku ev e çîl roj in ku, sê pezên bîyani ketine nav keriyê wi û pê re dîçêrin; jî xelkê pîrsî bû û gotîbûnê ku ême ne, jî lewre hatîbû xeberê bîde me.

Jî vê xeberê em ewqa kêfxweş bûn ku me ne dizani jî bîn qenciya ku vî zilamî bî me dikir, çawa derkevin... Piştîre me bî hev ra xeber da; welê derket ku mevanê me

ji wek me şivaneki bi icret bû û ku ev bela bi xwe, rojek hatibû serê wi ji, ji lewre dilê wi bi me ve mabû û ewqas zehmet dabû xwe ku vê xeberê bigehine me.

Roja ditir ez pê re çûm da ku her sê peza binim. Gava em nêziki kerî hatin, şivan û duşivan xwe li dora me çivandin û ji min xwestin ku ez pezên xwe binasim...

Ji dûr, min li keriyê mezî nêri; ûsa, bê imkan bu ku ez wan ji nav ewqas heywanan, derêxim. Hingê ez derketim ser tehteke bilind, û di ci de min dit ku her sê pez, her weki biyqani ne, bi tena xwe diçêrin.

Şivana pesnê min dan û gotin ku ez pisporeki hêja me. Piştî ez sekînan din ji bo xwarina goştêki biraştî, bi isûla şivana: Piştî ku berxeki gelew gurandin û postê wi jê derêxistin, goştê wi kur kîrin, giyayên bi bihîr û sirik danin tê de, û di sa ev goşt xistin nav çermê. Di vê gavê de, duşivan, li erdê cîyek ne gelek kûr kolabûn, postê goştê de xistinê de, ax li ser kîrin û li ser wê ji agireke mezî dadan. Du, sê saet bi şûnda, agir û ax ji ser de avêtin, û hêdi, hêdi, postê goştê de, derêxistin û ew danin di nav beroşa de.

Bêhna goştê biraştî, bi vi awayî îştîha me vejand, bix we ji sibê da me tîstek tam ne kiribû. Bêhna giya, ewqas xweş, bû, goşt ewqas tamdar dixuya ku bê aram (sebir), em li benda xwarinê dimân, her weki şivan li cem hev bi isûl, bi heleqe rûdiniştin, min xwe digirt ku be edebî nekim û berî wan xwe nevejîjin sifrê.

Piştî xwarinê ez vegeyîyam mal. Bavê min minasib di ku here cem Mirza Temo û efwa xwe jê bixwaze. Lê, begê zalim guh ne dida feqîrên weq me û Mirza Temo; ji lewre, ewi her sê pezên Mirzayê reben, jê re venegerandin. Qereci ji, ji derketina pezên me beci û derewên wê li her derê hatin bihistin û êdi tu kesî miraceata wê bi tu tîştî nekîr.

Havîna ûsa derbas bû. Du wê, payîz bi mij, baran û bi

bayên xwe yên cemîdî, bî ser me de girt. Brayê mîn Derwêş, bî nexweşiyekê ketibû, tum ser û parsuyên wi diêşyan û roj bî roj êşa wi zêdetir dibû. Bî zor dikari lî du kerî bimeşe û hîn, bî hîn jî taqet diket. Dawiyê kete nav nivîna. Bavê mîn çû cem hekimeki kurmancî. Evi tewsiye kir ku tenur gerim bîkîn, pezekî serjêkîn, çermê wi derênîn, brayê mîn tê de bî pêçîn û wi midetekê, lî ser devê tenûrê bigirîn û rojê, du, sê car vi tiştî tekrar bîkîn.

Bavo û yadê gotinên hekim, yek bî yek bî cî anîn. Bî ser de jî, hekim jî brayê mîn du sê car xwîn berda, di nav şîr de kılıs keland û ew dani ser singa wi. Van dermanên ha tu tesireke baş ne da. Brayê mîn, hîn bî hîn, ber bî mîrî-nê ve diçû. Bavo, dilşkestî, mîraceata şêxa kir. Lê, ewanji, jî êşa reben re tu çare ne dîtîn û Derwêş terka me da û jî destê me çû. Bê wi jî êdî bavo pîr bûyî, ne dikari keriyên mezîna idare bîke. Jî wê rojê bî şûnda, lî cem zilamên bî pezên hindîk şivanti kir. Bî vi işî dikari bê berdest jî rabe. Ser xwestîna wi, ez çûm bajêr, da ku jî xwe re kareki pey-da bîkîm, qet nebe, yê dergevanîyê. Belê, bî şivantiyê, êdî me ne dikari nanê xwe derêxîn, û jî zûda bî xwe, me bî têra xwe ne dixwar.

11-L1 Bajêr-Şerê emperyalistan Cenga mezîna a Pêşîn

Ciranên me xwe pêk tanîn ku herîne bajêr, lî wê gennîm û cehên xwe bifroşîn û bî perêyê wan jî xwe re şekir, çay cîl û caw û tiştên ditir ku jî wan re, jî bo zivîstanê, hewce bûn, bîkîrîn.

Diya mîn jî mîn re nan peht turek durit, cîlên mîn ên qetîya yî çêkîrîn, û bî şev, mîn xwe gihandê kervanekê erebîyan û di du rojan de, em gihastîn Qersê.

Bajarê Qersê, lı milê çıyaki hatiye avakırın. Lı serê çiyê, keleheke mezin heye. Lı dora Qersê, lı çiyên bilind gelek asêgeh hene; Bı xwe, Qers bajareki eskeri ye. Kêfa mın, gelek bı wan xaniyên, bı du, sê tebeq, bı kolanên kuç kırı û bı bexçeyên dı heşınayiyê de xeriqi, dıhat. Lê, ê bêtir ez lê hêyan dimam, mexzenên mezin bûn. Mın ne dıkarı jı ber cemekana ku lı pişt wan ewqas tiştên bı texlit û spehi hebûn bı dûr xım. Jı bo peydakırına kareki ez lı her derê bajêr gariyam û mın ew xweş nas kır.

Ez lı xanekê peya bûbûm û kırıya wê bı xebata xwe derdixıst. Her sibê mın axır paqij dıkir û hewiş dımali. Bı roj ez lı şıxuleki digeriya: Lê, her roj destvala dızıvırım xanê û pereyên mın jı digıhaştın dawıya xwe. Jı 25 kopek pêve, tu tiştê mın ne ma bû. Yekê, hingê şıret lı mın kır ku ez herım febriqeya kevirê xıram ku lı Aleksendrovka vekırıbûn, gundê ku berê me lı wê şıvanti dıkir. Ez cûmê û lı karxanê rasti Molokan hatım ku mın bı wan re lı dıbıstanê dıxwend. Bı arikarıya wan, ez ketım şıxul. Xebata mın ev bû: Danina kevirên ku jı bin axê derdixıstın, dı senduqan de. Qedrê 150 keç û xort bı vi işi mişul dıbûn. Ev kar ne gelek çetin bû, mın zû xwe hini kır. Jı şefeq heyı bı rojava, em dıxebıtın, angê, qedrê yanzde saet û niv lı havinê, û deh saet lı zıvıstanê; rojiya me jı, bı tenê, bı 30 kopek bû. Mın kevirên baş û xırab jı hev ferq kırın; mehê, jı bona cûda kırına wan jı hev, jı mın re 10 rûbil dıdan. Piştıre mın her du xwişkên xwe jı xıstın xebatê. Gava ew hatın û bı ci bûn, me jı xwe re xaniyek bı tena xwe girt; welê halê me hınek xweş bû û me dıkarı, jı bo dê û bavê xwe, çend kopek jı deynın aliki. Dı vê febriqeyê de ez du sala xebıtım; gava em hin lı wê bûn, Cenga Emperıyalist (Şerê mezinê pêşın ku dewletên mezin kır jı bo xwın û mal xwarına mıletên piçûk û paşde mayi), destpêkir.

Dı payıza sala 1914 de, Ordıya sısiya ya Kozaka, hate

gundê Alêksandrovka û li nêziki fabriqeya me bi ci bû. Herweki min bi rûsi dîzani, bi eskeran re ez zû bûm dost. Her êvar, bani min dikirin xwarin û nanê spi didane min. Rojen yekşembê; ez bi wan re diçûm çem; gava hespên xwe dişuştin min gelek arikariya wan dikir. Eskerên Kozak û çend zabîten wan gelek hej min dikirin. Gava fermendarê wan bihist ku ez baş bi kurdi, rûsi, ermeni û tirkî dîzanim, ji min xwest ku mehê bi 25 rûbîl, ez li ordiyê bîminim û bîbim tercîmanê wê. Xwişkên min digirin, ne dixwestin ku ez terka wan bîdim. Lê, 25 rûbîl mehê, ji min re, ji hêstirên wan bihatir bûn; min guh ne da hêviyên wan û ez ketim ordiyê. Lê berê, min sê roj izin xwest da ku ez xwişkên xwe bîbime mal û vegerim. Piştî ku min ev tişt bi ci ani min xwe xîst ordiyê û min dest bi xebata xwe kir. Digel bi ci anina karên xwe yê tercîmaniyê di navbera zabît, memûr û mixtaran de, di viya bû bi riya wê mînteqê ez gîş bîzanim, ji hespa re êm bîkirim û bi tacira re ji bazar bîkim.

Piştî heftêkê, di bajarê Kajizman re ber bi Saribûlax ve em bi rê ketin. Berê, em li ser cadê dimeşyan, piştire, li ser qerara fermendar, em ketin şiveriyên gunda. Karê min pîr dijar bû: Min hem tercîmani, hem ji rêberî dikirin; di viya bû ez bi xelkê ci re xeber bîdim û rê bînasim. Pîrcara em bi şev dimeşyan, li welateki bi çiya, bi geliyên kûr, rêve çûn û rêderêxistin ne tişteki hêsani bûn; çar reyan ewqas pîr bun ku me xwe pîr cara, şaş dikir. Gundiyên wê derê ji tesira propagandeya tirkî, heji Urîsa ne dikir û reyên xelet şani me didan. Carek kurd û Tirkên wê derê em xapandin. Gava zabîten me hesyan ku em di reyekê xelet re diçûn, miawînê fermendar du qîrbacên xweş li min xistin; di gel vê yekê tu sûç di min de ne bû. Welatê ku em tê re diçûn, gelek spehi bû. Lê pêşveçûn ji pîr dijar bû, girbûna kevira, zinarên bilind, kaşên asê û lehiyên çiyar, meşa me dereng dikir. Hespên ordiyê ne elimi bûn rêveçûnê. Li ci-

yeki, em bist û pênc saet sekinin, me solên hespa nû kîrîn û erbeya selîhandîn. Jê pêve jî her ro, em hînek radiwestîyan; me bêhna xwe distand, xwarîna çêdikîrîn û dixwarîn.

Roja neha em gîhaştîn sinorê Tîrkiye. Esker lî Sari-bûlax kom dibûn û lî dirêjahîya gelyên kûr ên jî dijîmîn veşartî, konên xwe datanîn. Piştî îstiraheta çend rojan, eskerên Êrîs derbazi tixûbê Tîrkiyê bûn. Sê kilometir jî Sariqa-mîş wê da, şer despê kir. Top. tîfîng û mitralyoz dînya lî hev dida. Gurgîra wan bî awakî dayimî, hewa dadîgirt.

Karê me ew bû ku em di pişt çîyan re bizivîrîn û paşîya eskerên tîrk bigîrîn. Di vê zivîrinê de mîn rê wînda kir; jî ber ku Kurdên koçer reyêke nerast şanî mîn da bûn. Piştî vê hadîsê bawerîya serekên mîn êdî bî mîn ne ma. Welê hate wan ku mîn ew xapandibûn; ez jî tercîmanîyê derêxis-tîm, û jî bo du mehên xebatê bî tenê 7 rûbîl dan mîn.

Heyîf bû ku ez karekî welê berdîm, lê tu tîşt jî destê mîn ne dihate; mîn ne dikarî lî cem kesî gîlî bikîm. Ordîya me bî rê ket û lî serê çîyan, bê çek, lî welatekî nênas, ez bî tena xwe mam.

Bî kû da herîm? Mîn qerara xwe da ku ez vegeirîm Sarîbûlax û jî wê jî herîm Qîznefer, cem mêrê metîka xwe ya mîrî. Di van gelyên kûr de, tîje dehbeyên kuwî, bî tena xweman ne tîşteki xweş bû. Bî dilekî gîvaştî û tevîzî, ez bî rê ketîm û hêdî, hêdî, gava ez fikîrîm ku ev ne cara pêşîn bû ku ez lî ber xeterê dimam, cesaret hate mîn.

12-Hez kîrîn û jin xwestîn

Wek ez ditîrsîyam ne bû; lî rê, ez rastî tu serpêhatînê ne bûm. Sax, selîm, ez gîhaştîm Sarîbûlax û jî wê jî Qîznefer. Lî wê, mîn merîvên xwe zû peyda kîrîn. Mêrê metîka mîn ez nas ne dikîrîm. Bî tenê ewî bîhistîbû ku ez diçûm

dibistanê û ku min bi xwendin û nivisandinê dizani. Ewi ez gelek bi xweşi qebûl kirim û pîrsa xelkê mala me kir. Ecebmayaî dima ku rîya 50 kilometir, bê tîrs, ez tena xwe hati bîm... Min ji ji wan re bîkurti, çawa ez li febrîqeya kevir dixebitim, çawa ez bûbûm tercîman û çima ez jû hatibûm dêrêxistin, gote wî... Welê, qederê mehekê, ez li cem apê xwe mam û di vê midetê de, di îşên malê de, min arikariya keça meta xwe, Gulê dikir. Em her du ji xort bûn; di vê mehekê de, berê, em bi hev re bûn dost, piştîre, bi rasti, dilê me kete hev. Bi hevi û rîca Gulê ji min dixwest ku ez wê mehir bîkîm; eger bavê wê bê dili bîkîra, ez wê birevinim. MA LI CEM KURDA JI MESELA ZEWACE PÛSTIR ÇI HEYE? Min ji kû qelen peyda bîkîra? Ev, wek pozê çiyayê Axri yê bilîntir li ber min dîsekîni. Ma ez rebentirê dinyayê ne bûm? Min ne pere, ne ji pez hebûn û min dizani kî bavê Gulê wê bê qelen nade min. Li ser vê meselê ez û Gulê, em çîqa fîkîrin. Gulê, heta, stîranek ji çêkir û tê de lanet li wana ani ku fîrotina jîna kirine adeteke kirêt û genî.

Ji careke bêtir, bavê Gulê, zilameki tîrtire û bê dil, ku ji aliyê tu kesê ne hatibû hez kirin, xwe tîkîli axaftinên me-dîkir. Digo ku şêxê mezin, heta pêxemberê me bîxwe, jînên xwe bi qelen anîne; ne xwe, Xwedê bi xwe, ev adet danîye. Gulê cîwaba wî dîda û dîgo ku bav, keçên xwe wek dewara difroşin, wek pezê adî, û, ji bo îsbat gelek misal ji tanin. Lê dawîya wan pevçûnan her girin û hêstir bû. Gava min dit ku îştîxali bê feyde ye û em nîkarin vi kali şerût îqna bîkîn min gulê bire alîkî; min gotê ku divê xem nexwê, ku ezê bixebitîm û qelenê wê pêk binim.

Bajarê Saribûlax bûbû gerargeheke mezin, hemû eskerên ku dîçûn eniyê an jê vedîgerîyan, li wê kom dibûn. Gelek eskera li wê, ez wek tercîmanê kevin dînasim û ez hi xwe re dibîrim xwarinê. Rojekê, serê sibê, eskerek hate mala me û gote min ku serêkê qerargehê. Mirelay Emerîk,

Bî hêvi û rîca, Gulê ji min dixwest ku ez wê
mehir bikim

Gulê, yalvarîp yakararak kendisini
nikâhlamamî istiyordu.

mın dı ci de dixwaze da ku jê re tercımanıyê bıkıım. Mın zû cilên xwe wergirtın û çûm Saribûlax. Dı van rojan de, gundiyên dorê, gelek zad û qût anibûn Ordıyê. Tu kes jı wan bı rûsi nedizani û tu rûs jı bı zımanê wan fehım ne dıkır.

Gava ez nêziki erebeyan bûm, mın di ku fermendarê qerargehê bı xwe, lı nav gundiyan sêkınıye û dike, nake nıkare jı wan fehım bıke çıma naxwazın pêştetır herın? Bı kurdı mın jı wan pırsi: Gotın mın ku dewarên wan jı tabê diketın û ku rê gelek asê bû. Ez çûm cem fermendar, mın sılaveke eskeri dayê û çı jı gundiyan bıhistıbû, gotê. Fermendar lı mın nêri, keni û jı mın pırsi eger mın dixwest ez bıbıme tercıman, mın bı çend zımana dızani, mehiya mın berê lı Ordıyê bı çıbû û çıma ez jê hatıbûm derêxıstın...? Mın jê re veğerand ku ez bı Kurdı, bı Ermeni, bı Rûsi û bı Tırki, dızanıım û sebeba derketına xwe jı, jı Ordıyê gotê. Fermendar jı zaninên mın şaş ma û jı mın pırsi ka dı kijan dibıstanên bılin de mın xwendıbû...? Mın jı gotê ku ez kurdım, ku bı tenê rûsi mın dı dibıstanê de xwendıye, ên mayı mın lı cem tırk, û ermeniya şıvanti kırıye û bı vı awayı, mın zımanên wan girtine. Fermendar emir da ku çekê eskeri lı mın kın...

Bı karê mın ê nû halê mın gelek baş bû. Saribûlax nıhu jı aliyê Drûjına 593 ya Orengbûrg (Eskerên bı ımır gelek mezin ku du cara eskertiya xwe kırıne.) işxal kırıın. Jı wan re «Ordıya İsa» dıgotın, ew jı, jê gelek acız dibûn. Carna erebeyên xwarın û zad gelek dereng dihıatın û yekineyên eskeri bê qût dıman. Hıngê, zabıtê lewazım, Andriev, miawınê wi Nıkolayêv û ez, bı çend Kozaqaın re, em dıçûn gundên dora xwe da ku pez, dewar û dexıl bıkıırın. Gelek cara, malê gundiya, hemen, hemen, bê pere dıstandın. Lı ber çavê me, zabıt qayımeyên sexte pêktanıın û gundiya ııbar dıkırıın ku wan ımza bıkıın; pereyê mayı bı zabıtên dın re par dıkır.

Mın zivistanên sala 1914 û 1915 bî tîmami lî wê derbaz kîrîn. Her wekî, her tîştê mîn lî ser Ordîyê bû jî meaşê xwe mîn kê mî xerc dîkîr û mîn pereyê xwe giş dîda bavê Gulê, Seido, lî ser hêsaba qelen. Ez pêre bî 150 rûbîl lî hev hatibûm; eger mîn ev pere gi bîdayê, Gulê wê ya mîn bî-bîwa û hingê heqê mîn hebû ez wê bîbîm. Qelen ne gelek gîran bû, Seido bî vê mîqdarê razî bûbû jî ber ku ez ne xerîb lê, kurxalê Gulê bûm.

Bî vî awayî, hîn bî hîn, mîn qelenê Gulê dîda Seido. Ev tîştêkî hêsani ne bû, lê jî bo anîna gulê, minê her tîşt bîkîra... Gava jî qelen çî dîma mîn da, mîn sê roj îzîn stand û ez çûm cem Seido; mîn jê re got ku divê Gulê hazîr bîke ku ez wê bîbîm cem dê û bavê xwe û dîsa vegerîm ser karê xwe. Lê hingê tîştêk qewîmî ku mîn tu cara ne anî bû bîra xwe Seido qebûl ne kîr keça xwe bîde mîn û bî eşkere got ku mîn tu qelen ne dabûyê û ku bî zor mîn dîxwest ez Gulê bîrevînim. Bî xweşî, mîn gotê ku mîn qelen debûyê; Seido bî tehqîr lî mîn nêri, her tîşt înkâr kîr û got: «Ka şahîdên te? Lî ber kê te pere da mîn? Îsbat bîke...!»

Ev pîrs wêk bîrûskeke lî mîn ketîn. Mîn fehîm kîr ku Seido jî xweşîmî û dîlpakîya mîn dîxwaze pereyê mîn bîxwe û Gulê bîfroşe yekê dîn. Lî ser pêvçûna me, cîran lî dora me kom bûbûn; ewana dîzanîn ku mîn qelen daye, bî qenci gotîn Seido ku bêbextîyê nekê û keça xwe bîdê mîn. Lê zîlamê çîkûs û zalîm, guh ne da wan û herwekî du qasê mîn bû, rabû ku lî mîn xe. Tîfînga mîn lî ser milê mîn û quntaxa wê jî lî destê mîn bûn. Gava Seido hate mîn, mîn baz da. Ew kete du mîn, û ez lî hewşê gîrtîm. Destê xwe avêt tîfînga mîn, lûla wê gîrt û ew bî alîyê xwe ve da. Bêî ku ez vegerîm paş, mîn xwe avête pêş û tîfîng dî destê mîn de teqîya. Seido dî cî de hatîbû kuştîn.

Ez gîrtîm û ez bîrîm cem fermendar, jî wê jî gundê Kulê, lî cem Serekê Polîsê mînteqê. Dî îstîcwabê de, şahîd

û gulê ji bî wan re ifada min tesdiq kîrîn û gotîrîn ku eger Seido tîfînga min ne kîşandaba ez direvîyam û ev musibet ne dihate serê wî. Lî ser xwestîna fermendar, îşê min bî derengi ne xistin û ez berdâm. Lê merivên Seido dawa xwinê lî min kir û lî kuştîna min digerîyan. Edî min ne dikarî ez lî wan deran bisekinim û Gulê careke di bîbînim. Merivên wê ew bî xwe re bir...

13 - Lî Tîrkîyê

Lî ser şîreta fermendar ez bûm tercîmanê Ordîya lî a Kozakên Labînskî û çûm enîya Tîrkîyê. Lî wê, lî gundên ku ketîbûn destê Ūrisan, teqrîben, xelk, lî çiyê xwe mabûn. Ezab û îşkence ku jî aliyê zabîr û eskerên Qeyser bî wan dihatîrîn kîrîn, min bî çavên xwe didîrîn. Leşkerên Împrator wa bawer dikîr ku lî şer her tîşt mesmûh e: Talana malê xelkê, şîkênandîna erza jî û keça...

Da ku xwe bîparêzîrîn, jîna dest bî şerê canî û bêbexta kîr û lî gora adetên kevîrîn, xencer dî dest de, bî mêrani namûsa xwe parast.

Hadîseyek hîrîn dî bîra min de ye: Dî vê mînteqê de, lî gundê Kêrîk, pîrekek jî eşîra min hebû.

Ewê dî mala xwe de çeteyeke jîna pêk anî bû û ne dibîşt ku zabîr û esker bîkevîrîn hundîrê malê. Dî gel vê yekê, zabîrên xort aşîqî ve delala şerevan bûbûn û gelek dixwestîrîn ku wê bêxîne destên xwe.

Zabîrên Ūris dî herbê de gelek pere distandîrîn û gava lî enîyê lîhev xistin dîsekîrîn, xwe didan sefaheteke mezin. Bî rojan ve, nemaze bî şev, diketîrîn vexwarîrîn û qumarê. Serrekên wan ew didîrîn beî ku dengê xwe bîkîrîn, herwekî ev tîşt gelek adetî bûn...

Jina, tifing di dest de, namûsa xwe parast.
Kadınlar, ellerinde tüfek, namuslarını korudular.

Carek pişti vexwarînekê, di şeveke xweş de ji yên havînê, çend zabî xistin serê xwe ku bikevî mala jînên asê. Gava deriyê hewşê girti ditî, xwestî di ser diwaran re bikevî hundir. Zabîteki xwe bilînd kir da ku derkeviyê. Van serxweşên ha wa dizanî ku di malê de tu peya nîne, lê gava ku tîfîngê li wê teqîya û berik di ser serê zabî re derbaz bû, şebqa wi qul û serê wi ji hînek birînd kir, pîr şaş man... Zabî di ci de ji diwêr hate xwar û careke di ne wêri xwe nêzîki wi bike.

Lê, yekê din west mêraniya xwe nişan bide û çû ku ji wi alî, derbazî hindurê malê bibe; Tîfîngeke di hate berdan, û zabî, bi mîleki brîndar bûyi, pol, poşman, vegeriya cem hevalê xwe...

Ji nişandariya pîrekan ecayîb mayî û ji tîrsa ku dengê tîfînga bigehe guhên dewriyeyên Ordîyê, zabîten me dest vala û ser nîzîm vegeriyan çiyên xwe.

Piştî çend rojên din, ji nû ve avêtî ve malê. Lê disa, zabîte ku dixwest bibihure cem jînên kurd ji aliyê tîfîngvanên veşarti derbek li milê xwe xwar û bi lez xwe bi şûnde da.

Icar, yekê rapêrek da Erkanê Herba Qerargehê. Di ci de, zabîtekê înzîbatê bi çendeka din re hate wê de rê ku tehqîqatê bike. Ez ji di wê encîmenê de tercîman bûm. Gava em gîhaştî mala jînên kurd, zabî di pêşiyê de ez şandim da ku ji pîreka re bibêjim ku ev encîmen ji bo parastina wan hatiye. Ev gîş bi rojê çêdibûn û gava gîhaştî mal, li ber derî tîfîngê dirêjî min bû, lê min bi kurdi gote wan: Metîrsî, ez ji we me!, Hîştî ku ez bikevî hewşê û piştîre hundirê malê bi xwe. Hîngê min ditî ku şervanên me çar pîrek bûn: Xesû û her sê bûkên wê. Sereka çetê, bi rasti jînekeke gelek spehî, bûka pî çûktîr bû; her du bûkên din û xwesû, li bin emrê wê bûn gîş bi tîfîng û rex. Min gote wan ku Mezinê eskerî yê bilîntîr hatîbû tehqîqê;

dixwest rastiyê bizane da ku yên bî sûç ceza bike. Pirek çûn mezeleke ditir ku bî hev re şewrê bîkîn. Yek jî wan tîfînga wê bî dest û lî mîn dirêj kirî, lî ber derî sekînî. Piştî ku, qedere niv saet, bî hev re axaftin, vegeriyân û lî ser niyetên heyetê ez dam sondê. Mîn jî bî ya wan kir. Piştî heyet hat û jî hemû jîna, jî hin zabît û eskerê, pîrsa kîrîn. Evan gazîna jî wan jîna dîkîrîn û gelek tîştên xîrab dî heqê, wan de dîgotîn.

Jî îstîwabê, pîr filên zabît û eskeran ên ne baş derketin meydanê. Dawiyê, hin zabît hatin rêkîrîn yekineyên dîn. û jî bo parastîna jînen kurd jî, nobetçî hatin danîn lî ber mala wan. Lê, pîreka bawerîya xwe bî wan ne tani û ne dîhişt jî mîn pêve tu kes bikeve mala wan.

Çend hefte bî şûnde em hin bêtir ketin nav Kurdan û, gîhaştin çîyayê Sîpanê ku bî bîlîndahî jî Axrî ne kêmtir e. Çîyayê Sîpanê yê mihteşm, çîyayê (Sîyabend û Xecê) kû lî wê çend car mîn stîrana wan bîhist. «Sîyabend û Xecê» yek jî çîrokên kurd yên xweştir û spehitir e.

14-Ez hêvi jî we dîkîm, mebîn qurbanên derbên mîn! Vegera mîn mal

Lî ber çîyayê sîpanê em gelek ne man, piştî çend rojan, jî serfermendî emîr hate me ku em bî pêşve herîn. Belê, lî ser serdestîya Ordîyên Üris enîya şer gelek çûbû pêş. Zabîteki, çend Kozak û ez jî bî xwe re bîrîn û dî pêşiyê de derket. Dîvîya bû, berî hatîna esker, em jî qerargehê re cî, jî Ordîyê re xwarî û jî dewara re jî êm, peyda bîkîn.

Siyabend ũ Xecê

Gava dı quntara çiyaki re ber bî jêr dibûn me kurdek di direviya û 10-15 peya jî li pey wî, dida ser û tîfinga berdidanê; lê berikên wan gi vala diçûn. Fîrar tîm dîzîvîrî û digote wan: «Ez jî we hêvî dikim, bela xwe jî min vekin û mebin qurbanên derbên min. Jî min çi dixwazin? Ev meseleke bori ye,» Mêrik baz dida, şîreta li wan dikirin, û gava guh ne didanê dîzîvîrê wan, bera wan dida û di her derbê de yek jî dijminên xwe dixiste erdê. Kozakên me tev de, destek fişek berdanê û li lingê wî egidi xistin. Mêrik mecbûr bû bisekine.

Dî isticwabê de hate zanin ku ev zîlam, jî bo hîlanina tola xwe, ketibûn dû vi peyayê hêja. Fîrar ku, bî mêrani û nişandariya xwe em heyîrî hiştibûn, çû bû gundê ku jî zûda li wê merivek kuştibû. Merivên kuştî wî dibinin, û herweki dîzanin ku jî malbata wî tu kesê ditir ne maye, didin pê ku wî bîkujin. Qatîl jî gundîre, û jî tîfinga xwe bawer, jî dijminên xwe natirse, heneka xwe bî wan dike û jî wan re dibêje: «Qurbanên berikên min mebin, bela xwe jî min vekin!»

Ewên ku ketibûn dû wî giş hatin girtin û rêkîrî ber hakîmê Melazgirt, nû keti destê Urîsan. Brîndar jî hate danin xestexaneyê eskerî; li wê, piştî ku brîna wî bî tîmami rahet bû, disa vegeyîya mala xwe.

Jiyîna min li eniyê, bî vi awayî derbas dibû: Çûn û hatinên dayimî di nav gunda û warên koçeran de. Zivîstana sala 1915-1916 nêzik bû. Halê min jî pê re diwartir dibû; serma destpê dikir û ez difikirim vegeyîm mal. Dî vê wextê de, gelek eskeran jî malên xwe xeberên xîrab distandin. Jî wan re di hate nivîsandin ku jî ber seferberiyê, tu kes li gunda ne mabû ku bî çandîniyê mijûl be. Gelek jî wan jî eniyê direviyan.

Her çend em nêzikî çepê dibûn, rewşa me xîrabtir dibû. Min xiste eqlê xwe ku ez xwe jî wezîfê derêxim... Mea-

şê sê mehan dan mîn û dî ci de mîn berê xwe da gundê Astafilû, (lî mînteqeya Sûrmeli, tabîi Erivan û welatê bavê mîn).

Gava ez gîhaştîm mal, mîn xelkê xwe dî perîşaniyeke mezin de din, salakê dûrketîna mîn jî mal, ew jî xebatkerek mehrûm kiribûn û îşên wan tevlehev bûbûn. Dî vê nebûna mîn de lî mal, çavên diya mîn êşîya bûn; her weki doktor ne bûn, çûbûn cem hekimê kurmancî; ewan jî çavên diya mîn ewqas baş derman kiribûn ku, rebenê bî zor ber xwe dîdit û nema êdî bî kêri îşên malê dihât. Her du xwişkên mîn kebanîya malê dikir. Bavê mîn jî, rexma pîri û êşên xwe, disa dîçû ber dewarên xelkê.

Gava ez ketîm hundirê malê, diya mîn ez jî dengê mîn nas kirim. Xwe avête mîn da mîn maçî bike; ne dihişt ku tukes beri wê nêzîki mîn bibê. Rebenê ne dikari cîlê mîn ê eskerî bibîne; destên xwe lî ser mîn dîgerandin û kêfa wê bî îedla mîn a eskerî û bî bîçkokên wê yên mezin, dihât. Piştî ku ez têra xwe him hêz kirim, diya mîn hîşî ku xwişkên mîn jî ben sîlav lî mîn bîkin.

Xebera hatîna mîn zû lî gund bêlav bû. Meriv û nasên me hatîna xweşhatîna mîn. Bavo ne lî mal bû, çûbû ber golîka. Xwişka mîn çû xeberê bîdiyê û lî ber garanê rûnê da ku ew vegere mal. Rexma pîrbûna xwe, bave mîn, bê sekîn, bîhîn çikandî û çav bî hêstîr, bî lez hate mal, ez himbêz kirim û gote mîn: «Çima te ez berdîm? Ez êdî pîr bûme û nîkarîm herîm ber dewêr...!»

Piştî rûnişt, bêhna xwe kîşand û bî girînê ket. Hîngê, mîn heştî rûbîlên xwe derêxistin, danê û got: «Evê jî bo zivîstanê, têra we bîkin.» Kelek kêfa bav mîn hat: Jî bo wî, her weki elîmî bû kiriyên bê qîymet, heştî rûbîl xezneyeke mezin bûn.

Oederek jî payîzê derbaz bû bû û çêreyên havînê digîhaştîna dawîya xwe. Mîn cîyê bavê xwe girt; da bîhêlîm çend rojan xweş rahat bike.

Min turikê xwe yê kevin bir û çûm disa çolê, ber goli-
ka. Bı xwe pişti çend rojên dın berf daket, çêre êdi ne
man û ez vegeyriyam mal. Ez çend rojan dı nav xelkê xwe
de mam û piştire dı şixuleki fikirım.

15-Dı partiyê de

Min izna xwe ji mal xwest û berê xwe da bajarê Sariqa-
miş. Lı wê, ji bo xebatên avahiyê dı (Drûjana 6 a) de (tab-
ûra ihtiyatan), ez bûm emele. Pişti çend rojan, gava sere-
kên min bihist ku ez bı çend zımana dızanım, ez disa kırım
terciman.

Drûjana me ber bı Erzerûmê ve, ku dı meha Sıbatê de
ketibû destê Ūrisan,, rêhesına teng çêdikır. Dı vi kari de, ji
her miletan Kurd, Ermeni, Tırk, Gurci... çend hezar emele
dışixulin. Jı van pêve, ji Moskowa û bajarên Rûsiya yê
mezin ji, gelek ûris hebûn. Min ji wan gelek naskırın û bı Kı-
limov, Mixailov, Popov Şûkro Kornev re ku piştire min lı
moskova dı, ez bûm dost. Jı Kornev pêve ewên dın gış en-
damên partiya Sosiyal Dêmkokrat a Bolşevik bûn û dı teşki-
latên veşarti de dixebitin. Kêfa wan bı min gelek dihat; ez
kırım hevalê xwe û ez pır caran dibırım civinên xwe. Heya
wê gavê, hey a min ji civatên veşarti ne bû. Cara pêşin bû
ku ez rasti xebatkerên sewrewi dihatım. Dı civinên xwê
de endamên civat ji min dixwest ez ji emeleyên ne Ūris re
bıbêjim ku pır guh nedın şixul û zêdekırına kiriyên xwe te-
leb bıkin. Min lı ser xwe girtinên gıhandın emeleyên Kurd,
Tırk û yê ditir... Ewan ji dı cı de gotinên me ecıbandın û
xwestinên xwe beyan kırın ku, bı tercimanıya xwe min gi-
handın ciyên berpırsıyar. Meqamên bılınd serên xwe dı
ber xwe re berdán, lı ber xwestinên emeleyan serê xwe
danın û hın, bı hın kiriyên wan zêde kırın.

Emeleyên Moskowa ji min re neşriyatên sewrewi (serhildan, laperin) didan. Bî saya xwendina van kitêban û tîm û tîm bî ditina endamên partiyê, hêdi, hêdi min li ber xwe didit û ji bo Azadiya mîletên bin dest û xilasîya feqîr û xebatkera ji bin ıstımara xwedî mîlk û dewlemenda, dibûm şeravanekî bêtîrs û serhişk. Berê, ferq di navbera Bolşevîk û partiyên din de çî bû, min ne dizani, lê, min hez dikir ku hemu partiyên îsyân û azadixwaz xwe bikîne yek û tevde ji bo armançakê bixebitîn: RAKIRINA ISTİBDAD Û ZILIM, SEKINANDINA ŞER. NASKIRINA HEQEN HEMU MİLETAN, Çİ BİÇÛK, Çİ MEZİN, XİLASKIRINA FEQÎR Û XEBATKERAN JI BIN TEHEKUMA SERMIYAN, ANGO JI YA DEWLEMENDA. Min fîkrên xwe gotin hevalên xwe. Kîlimov, dûm û dirêj bî min re axaft û piştîre kitebeke pîr mezîn da min ku min bî diqeteke kûr xwend. Paşê, ez çûm civinên Bolşevîkan di nav rêla da, li wê ji bo qulibandina hikumetê Bolşevîk xwe pêk tanin. Tenbiha li min kîrin ku ji tu kesî re behsa van civinên nekîm yan na polîs we bihatana me û em gîş bigirtana...

Bî vi awayî, hîn bî hîn, pêşîya min firehtir bû; xebata teşkilatên partiyê ez bî xwe re kişandim û min xwe gihandê Bolşevîka.

BIRA, DIWEMİN

Institut Kuvve de Paris

1-Sala 1917

Kela şahiya rojên Sibatê xwe dani. Bêmanabûna şer ji her kesi re êdi eşkere bû, lê disa, dî gel vê yekê dom dikir. «Oeyser êdi ne maye, lê... Hikumeta Miweqet hikim dike.» Û tabûrên nû rêdikirin eniyê.

Lı mitinga (lı hevghîhanên mezin), Menşevik û Eser (Civata xwediyê arda yên iştiraki, malpardar) xwe tev didan û armancên xwe bi qirin belav dikirin: «Şer heya serdestiya dawin!»

Esker, lı ciyê xwe melûl û dîlşkesti diman, bê deng guh didan gotaran, bê dil û bî sisti, dihiştin ku wan rêkin eniya şer. Û lı eniyê, grûya (qîtea) êrişî dijmin ne dibir û dixwest ku wan veşerînin welatê wan, Rûsiya.

Fermendari, ji bo itaeta wan, Kozak û Jûnkera (şagirdên dibistanên cengê) rêdikirin.

Ji Rûsiya, dî ser çiyân re xeberên bêbexti û birçibûnê, dihatin. Xeyîd, gîli, û gazin, ji eniyê, digihaştin paşiya wê û dî nav esker û emeleyan de, belav dibûn.

Dî nav van dîleşî û gazina de, zerûriyeta bî tehdid xwe da bihistin «Edi şer ra westinin! Me veşerînin mal!»

Drûjana me a Qefqasiya, hingê, lı Sariqamiş dixebiti. Dî nav me de gelek elemanên Rûsiya hebûn, lê herweki hikûmeta Oeyser bî wan bawer ne bû, çek ne dida wan û ew dî işên avahi û çêkirina rîyan de, didan şixulandin.

Cejna yekê Gulanê, (Cejna Xebatkera) nêzik dibû. Teşkilata Bolşevikan a bî dizi ji ku ez lê de bûm, bî dil û can xwe ji ve rojê re pêk tani. Me qerar da ku emê Seyranekê Gulanê û mitingekê pêk binin, rêçika Bolşevikan bîdî zanin û ji esker û xebatkera re, çima Hikumeta Miweqet şer ne dîsekinand, bîdî fehim kîrin.

Armancên me ev bûn: «Rawastandina şer. Aşitiyeke bê ilhaq û terxis kırına Ordiyê.» wek endamê teşkilata bî dizi, karê mın ew bû ku ez dî nav xelkê bajêr de beyaname û gaziziyên Komunistan belav bikim.

Bî kincên minên kurmanci, tu kes jî mın bî şibhe ne dibû. Bî kum û destmal û bî şal û şapikên xwe ve, serbest, ez lî nav bajêr digeriyam û lî ciyên, jî berê de tayin bûyi, ez rasti hevalên xwe dibûm. Beyaname û kitêboka didan wan.

Bî roj em dî nav rêlê de dixebitîn û êvarê ez vedigeriyam bajêr.

Carekê, gava bêrikên mın tişê beyaname ez jî holika xwe derdiketim, lî ber sênca relê, rasti hevalê xwe yê Drûjana, eleman Şineydir, hatim. Mın bala xwe da bû ku, ew her gav, her weki bî tesadîfî. Lî wê, rasti mın dibû, heya ez jî ber çavên wî wînda bîbim lî mın dinêrî, her weki dixwest mın jî casosan bîparêze...

Ez sekînim û bala xwe dayê. Ew kenî û nêzikî mın bû:

— Tu dîci? Ewî gotê mın û lî dora xwe nêrî.

— Ez dîcim. Û tu jî, jî xwe re digeri?...

— Ez digerim. Şineydir kenî: Erebi Mın jî bî xwe re bibe!

Diltengi nişan da û sor bû. Mın baş lî çavên wî nêrî û gotê:

— Bî ku da?

— Bajêr...

— Çima?!!

— Ezê bî te re bîm. Ez dizanîm...

— Tu çî dizanî? Bêje...!

Şineydir kenî.

— Metirse xeber bibe!

— Ezê jî çî bitirsîm? Ez dizanîm... Ez jî zûda dizanîm, hêdika gotê guhê mın û destê xwe lî bêrika mın xîst... Here,

Ereb, bı dileki xurt here! Ez lıvır ım... Û Şıneydır, bı fikandı nê, dı ber sêncê re meşıya.

Ez ketım dû wi, ew gırt û gotê:

— Şıneydır!

— Çi ye?

— Te gotiye hınekan?!

— Tu din i... Gelo yek dıkare vi tışti bıbêje her kesi?!

Ev dı şeva Yekê Gulanê de bû. Mın ji wê bı şûnda êdi Şıneydır ne di. Gava ez gıhaştım bajêr, mın beyanameya dan hevaleki xwe ku lı benda mın bû, û berê xwe da istasyona Sariqamiş da ku bıkevım nav eskera ku, ji bo bıhistina xeberên Rûsiya, lı wê kom dibûn.

Lı istasyon mın lihevghaneke gawre di. Bı nêzikayi, hemû lekên leşkergehê lı wê kom bû bûn. Meydana lı ber istasyon tije xelk bû. Cıvin lı ser vi tışti hatıbû xwestin: Pakêten ku ji eskera re ji Rûsiya hatıbûn rêkirin, dı rê de rızıya bûn, û gava gıhaştıbûn Sariqamiş, mıdirê istasyon ew ji wagona avêtıbûn, ji ber ku êdi bı kêri tu tışti ne dıhatin.

Tımam dı vê gavê de, yekinekê rêdıkirin eniyê. Eskera pakêten rızıyayi dıtın, ji enıra xwe çûn lı mıdir xıstın û mıtıngek pêkanin. Qebûl ne dıkirin herın cephê û dıxwestın ku wan vegerının malên wan. Gelek dıxaftın û ser gerım bûn.

Gotarên wan gelek tesir lı mın dıkır. Bı lerza şabûnê ez dılerızım. Dılê mın pır dıxwest ku ez derkevım pêşıya van eskeran ku bê rawestan, xwe tev dıdan. Qıweteke ne nas, ez, ber bı senduqa ve ku menberek pêk tani, avêtım. Eşkereki ez sekınandım.

— Bra, ez dıxwazım xeber bıdım, ez bolşevik ım!..

Keni û destê xwe da mın. Ez derketım ser sendûqa. Lı wê qıyafeta mın a Kurdi, bı kum û destmal û bı şal û

şapık, eskera eleqedar kırın. Lı dora mın herkes xwe ker kır.

— Xeber bide esker gote mın, lê bı dengeki bilind, da ku herkes te bibihisel!

Bı qetandin û nivqûrçi kırına pırsên rûsi, mın dest bı axaftine kır, û, dı nav çend salên dawin de, mın çi dibûn û hıskırıbûn, gotın wan. Mın gote ku, berê Qeyser em dixeniqandin, lê nihu, lı şûna wi, bajariyên dewlemend, beg û axa me dixeniqının û me rêdikın mırınê. Divê ku em wan ji hı kım bavêjin û vegerın malên xwe.

— Ev tırk e! Zabeteki lewt, lewt, kır, derket ser mınberê û hate mın.

Eskera lê kır qırin: «Dêstê xwe dirêji meke!»

Ez ji ser sendûqa hatım xwar û dı nav xelkê de wında bûm.

Miting heya mıqdarekê ji şevê ji dom kır.

Bı şev dereng, ji tıştên ku mın kırıbûn kêfxweş, dı kolanana ıstasiyona teng re, ez vedıgerıyam holıka xwe, û mın ji xwe, re hêdi, hêdi, straneke kurdi dıgot. Ji nişkave, ji paş mın reperepa lıngê zılama hat. Ez sekinim. Çend meriv da bû dû mın.

— Va ye..! Zabitê ku ketıbû pêşıya wan kire qır, û dı destê wi de tışteki gıran dıkıla.

Bı wi lı serê mın xıst. Bê hiş, ez ketım erdê...

Dı hebsa Sariqamiş de, dı hıcreke piçûk de, mın çavên xwe vekırın.

Nobetdar kete hııra mın. Gava dit ku mın bı nalin, serê xwe ji erdê hıldıkır, pehıneke hişk lı rûyê mın da û got:

— Tu disa hati hişê xwe, ne.? Sa, kurê sa..!

Ez disa ketım erdê...

Dı hııra xwe de, çend rojan, ez bı tena xwe mam. Pıştı ıstıcwabê ez bırım cem gırtiyên dın Lı wê, çend es-

ker hebûn. Dı nav wan de, bı navê Nikolayev, zılameki rispi û xwende ji hebû.

Gava bîhist ku ez dı mitingê de hatibûm girtin, Nikolayêv ji mın re dest bı dayına şiretan kır, da ku dı isticwabê de, çı û çawa cewab bıdim? Lê, hevalên mın, ji berê de, rê şani mın dabûn da ku ez wan nefroşim.

Ez bırım cem mistentiq. Êwi, dı mitingê de, mın çı gotibûn, ji mın pırsin. Dı bersivên xwe de, bı rûsiyeke çat, pat, mın jê re tıştên tevlihev gotin.

Hakım qır dıkir û lingê xwe li erdê dıda.

— Xwe kermekel! Tedı mitingê de behsa Bolşevika kır?!!

— Bolşevik?.. Ū mın şaş lê nêri.»

— Tu Bolşevika nas diki?... Hakım bı dengeki bılind qır dıkir mın, Ū şeşderba xwe dıda singa mın.

Ez dıkeniyam Ū serê xwe dıhejand.

— Bêje...

— Ez bolşevika nas dıkım! Mıleteki mezin... Dıbê lazım e şerê Tırka bête kırın..

— Dıvê herkes heriyê...

Hakım tıf dıkir, xwe hiltavêt Ū bani nobetdara dıkir ku li mın xın.

— Bêje... Hakım dısa qır dıkir, Ū şeşderba xwe li berguhê mın dıgirt. Lê, bı gırin, mın dısa dıgot: Bolşevik, mıletê mezin... Şerê tırk dıxwaze»

Pışti ku bı mın re çend rojan, kışkışandın, hakım qani bû ku xek ti çêbû bû Ū li hebsê, yekcar ez ji bir kırım Ū dı despêka heziranê de ez berdım.

Ez dı ci de, çûm civata xwe. Hevala, mayına mın li wê mınasıb, ne dı; dı wê rojê de, ez vegeriyam welatê bavê xwe. Gundê me, Bêav.

2-L1 gund.

L1 welêt tu tışt ne guhiri bû. Wek berê, Wali hin «Xwedê û Qeyserê» mînteqê bû. Wek adeti, çawîşê Jendermê, kurda davêtin ber dara, û mal û pereyê wan dixwar. Kurda ji hin xwe bê deng dîkir û li ber zîlamên hîkumetê xwe heya erdê ditewand. Ne dizanin ku li Rûsiya inqilabek çêbûye û Qeyser êdi ne maye.

Mîn gundi civandin û li Rûsiya çû çêbûbû, gote wan. Gundiya bî tîrs guhdariya mîn dîkir û kala, bî pîstepîst, şîreta didan mîn: «Bala xwe bide, Erebi! Hakîm wê bibihise û belaki bine serê te.» Û ez berdîdam û diçûn malên xwe.

Mezinê gund, Cindiyê Emo guh li gotinên mîn bû. Hate cem mîn û bî çawîşê jandarma ez tîrsandim.

Gotinên mîn vala ne çûn. Heta, beri hatina mîn ji, li ser azadi û parkirina erd û mîlka, hin gotin gîhabûn gundiyan; lê Kurd ji hîkumetê ewqas ditîrsiyan, ne diwêrin ji kê ku bû, tîştê bîpîrsin.

Lê, li gundê me bî xwe, ji mîn ra hevalek derket. Ev, bî navê Xelilê Şero, gundiyeke feqîr bû. Li serê çîyan, me bîhev re, çend şev derbaz kiribûn û li ser îşên dinê û jiyina xwe, axaftibû. Mîn jê re qala Bolşevîka kiribû û gotibûyê ku ev ji gundiya re serbestî û erazi dixwazîn. Xelil guhdariya mîn dîkir û ji şahiyê çavên wî diçûrîsin. Em bî hev re di zewîyan de dîgeriyan; Xelil bî tîliyê xwe, şani erdên xwediyê mîlka ên bê hed û hêşab, dida û ji kêfxweşî bîhnçîkîyayî, dîgo:

- Ev erd ji, wê yê me bîn...
- Gîşê me ne. Emê her tîştê ji destê wan bîstînin...
- Û pezê û dewar?
- Ew ji wê bîkevîna deste mîlet...

Xelil dîkenî û wek zarokekî piçûk xwe hîldîda:

— Divê ev tışt, rojek beri rojekê, çêbıbin;
— Em bı tena xwe nıkarın. Divê milet tev de xwe rahijê vi kari... Mın gotê.

— Gundên Kumsoro û Qerekele bı xwe, wê bıbin ên her kesi? Lê eger erd têr nake?.

— Erd wê'têra me gışan bıke, mın dilê wi rahat kır... Carekê, Xelil gundiki xweşhal, Cındiyê Üso, ani.

— Ereb, Ewi gote mın, tu dibêji ku erd ê her kesi ye?

— Belê.

— Û hıket? Ew erd nadê me...

— Emê ji xwe re hıketekê deynın.

— Eskerên wan hene.

— Ki?

— Serekên me.

— Emê ji heq, iman û çıyayên me hene...

Cındi poniji, û bêî ku tışteki di bibêje, serê xwe nızım kır û vegeriya gund.

Roja ditir disa hat:

— Ereb, tu Îsrayıl Mirakiyan dınasi?

— Belê ez wi dınasım.

— Ez lı cem wi bûm. Cındi sekini û lı çıya nêri.

— Te tıştek gotê?

— Belê,

— Mamoste Îsrayıl Mirekiyan çi dibêje?

— Ew ji wek te dibêje, Ereb. Cındi xwe lal kır, piştirebı

dengeki nızım bı ser de ajot:

— Ez çûm Qerekelê.

— Kurd çı dıfıkırın lı wê?

— Erazi dıxwazın.

— Erd dıxwazın? Şaş, mintekrar kır...

— Belê, lı Qerekelê û lı Gazaçın, gundi behsa erd dı-kın... Bêje, emê çı bıkın?

— Mın got...

— Serekên xwe biqewirinin?

— Belê...

— Ewê bî me re bibe, Cındiyê Üso, wê bibe hevalê me...

Belê, Xelil xwe ne dixapand. Cındiyê Üso bû hevalê me, û pişti wi pîr gundiyan ditir ji ketin şopa wi.

Roja ditir, serê sibê zû, sıwarek bî lez hate gund Bî qirqirê çû mala mezinê gund. Dî ci de kurd lî dora wi kom bûn.

— Mixtar! Sıwar, bî dengêki bilind, ban kîr, axa emîr daye ku gundi giş herin mala wi, jî ber ku iro, wallî bî xwe wê bê cem wi û we giş dixwaze...

Cındiyê Emo bî itaet serê xwar kîr.

— Jî bona çî? Hinekane lî dorê pîrsî.

— Metîrsîn, sıwar bî ken vegeand. Nîhu, êdî azadi ye. Axa nema dikarin zîlim bikin. Piştîre qîr kîr hespê xwe, ew rakîr telebê û berê xwe da çiyê.

«Serbestî? Axa êdî zîlim nakîn!!!»

«Herin cem axa, Xelil dîgo, nîhu azadi ye!..»

— Zîmanê xwe pîr dirêj meke û bala xwe bide gotinên xwe! Cındiyê Emo gotê û bî tiliyê xwe ew tehdîd kîr.

Herkes xwe lal kîr. Emo, bî awîrên tûj, lî dora xwe nêri, lêvên xwe yê qermîçî lî hev xîstî û got: «Herin, lê bî tertîb, we seh kîr?!!»

Gundiya da rê û bê deng ber bî çiyayê ve meşîyan.

Lî gundê Dîgurê mezin, bî nêzikayi, hemu xelkê mînteqê, civiya bûn.

Neminendeyên hemu mîletên çiyê me lî wê bûn.

Neminendeyê Hikumeta Mîweqet, gotarak da. «Sewreyek lî Rûsiya hatiye çêkirin, ewî dîgo. Qeyser ne maye, û êdî, mîlet jî aliyê neminendeyên xwe tê gerandin, û lî ser wan jî Hikumeta Mîweqet heye.»

— Û erazî?! Xelil kîre qîr.

Pîrsa erd weke barûdê, agir girt. Bî sedan ve denga ev pîrs tekrar kîr.

Gotarbêj zor da xwe ku dengê gundiyan bîde birin: lê tu kes guh ne dîdayê. Ji bihtengiya xwe, çû cem mezineki kurd ê gelek bî nîfûz. Egid beg.

Ez li nêziki memberê bûm û guh bî gotinên wi dibûm:

— Ev xwestin ji ku ketine nav Kurda?!!

Egid beg bi çav ez nişan damê.

— Ala! Neminendeyê Hikumet mîrmîrî, û bî diqet li min nêrî. Ez bî cilê eskerî bûm. Piştîre devê xwe da guhê Egid beg, û tiştêk piştîpîst kirê. Egid beg bî giranî serê xwe hejand û banî Çawîşê Jendermê kîr. Ewî jî, bê deng, temaşa min kîr, û bî îşareta teyîd serê xwe bir ber xwe.

— Ereb, derkeve, xeber bîde! Xelîl bî lez hati cem min, digote min. Hevalên me hêvî jî te dîkin ku tu jî wan re gotinên xwe yên gund bibêji. Li benda te ne zû bike!

Bî lez, ez derketim ser memberê.

— Fîrarê eskerî...! Neminendeyê Hikumeta Mîweqet, di nav diranên xwe re fikand û xwe jî min dûr kîr. Guhdar bê deng bûn.

— Hevalino! Bî dengêki bilind min destpê kîr.

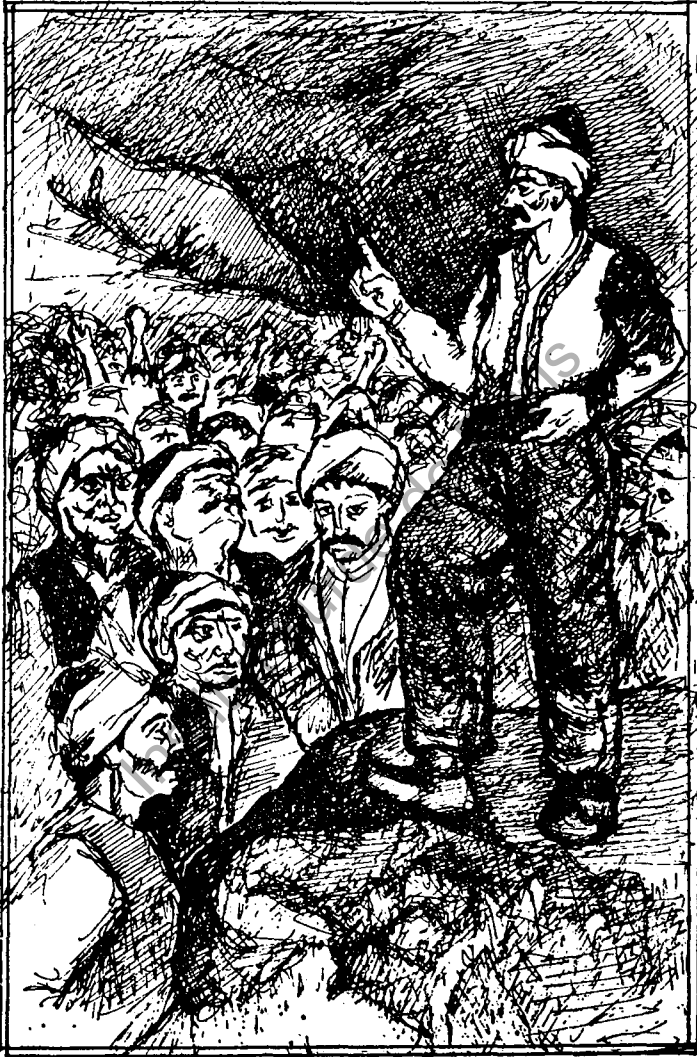
— Ereb... Ereb... Ev nav di nav koma guhdaran de jî devê herkesê derdiket.

— Em gundi, mîhtacî erdî. Heya kengê emê bîbin koleyên xwediyên mîlk û wek dewarên wan bîjin? Û erd. Bolşevîk wî dîdî me. Ew dibêjin: «Jî şer re dawî, jî xebat-kera re, febrîke û karxane, jî gundiya re erazî!»

Gava, min his kîr ku yek bî milê min digire û min ber bî xwe ve dîkişîne, min xwe zivîrand û min destê Neminendeyê Hikumet li ser xwe dî:

— Dengê xwe bibire... Yan na..? ewî xwe tewand ser min û jî guhê min re mîmîrî.

Rûyê wî jî xezebê sor bûbû.

Em erd dıxwazın, heya kengê emê kole bımının?
Biz toprak istiyoruz, ne zamana kadar köle kalalım?

— Wi berde! Bıra xeber bide...! Çıma tu wi nahêli?!
Gundiya ji nû ve lê kire qir

— Bibêje, Ereb, bibêje...!

Gava mın di ku gundi dıqırın, mitinga eskera û hebsa Sariqamiş, hatın bıra mın. Ez disa lı wan zıvırım. Neminendeyê Hikumet, xurt milê mın girtı bû. Egid beg ji xeyda xwe dilerizi û bî çavên tiye kin û bî çırs, lı mın dinêri.

Mın milê xwe ji destê wi derêxist û dom bî gotara xwe kır:

«Jendermeya, xwediyên milk, dewlemend û axa, kurda davêtın ber dara û ji iro bî şûnda ji, ewê lı wan xın. Divê em soviyetên (meclisên gundi, emêle û esker ji bo gerandina hemu karên welêt) gundi, û emeleyan bibjêrin.»

Gotnên mın ev bûn.

— Na! Emê hikumeteke meheli û mıweqet deynın, lê, ne sovyeta! Neminende kire qir, û ez dehi dam aliki. Mın his kır ku desteki gıran milê mın dıgıvaşt. Ev Egid beg bî xwe bû.

— İşê mın bî te heyê, Ereb, ewi gote mın.

— Tu gotnên mın bî te ninın, bî xeyid min veğerandê, û milê xwe ji destê wi filitand.

— Cıwaba te ev e, Ereb?

— Bı gureki re, yek an bı ağır, an bı berik, xeber dide, mın gotê, ji aliyê wi de tuf kır û ji memberê hatım xwar.

Cıvin, heya derangiya şevê, dom kır. Gelek hele, hele, û deng hebûn. Neminendeyê Hikumeta Mıweqet, ji hemu xwestinên kurda re mazereta ditın û bî ci anina wan lı ser xwe girt. Lê, gava intıxabat çêbûn, hemu namzedên Taşnaq û yên bega derketın. Namzedê me, İsrayil Mirakıyan ket, heta, ew mecbûr kırın namzediya xwe bıkişine.

Dı tariya şevê de, ez vadigeriyam mal. Ewrên girandı ser çıyan re hêdi, hêdi, derbaz dibûn. Car, car, heyiv, wek daqekê, dı pişt wan re, rüyê xwe yê şên nışan dıda. Ez dı

şivereyekê çıyan re dimeşiyam, û hevalên min ên Bolşevik, ku li wê, di bajarên Ūris de, dixebitîn, dihatin ber çavên min. Ji nişkave, ji tariyê, sê zilama xwe avêt min: «Keminek danin ji min re...» min ji xwe re, di dilê xwe de got. Çıça ji min dihat, min kulmek li rûyê yê pêşin, xıst. Min li destê xwe tiştêk leziqoy his kir... Xwin...

— Kurê sa! Mêriki lerizi qir kire min û rûyê xwe bi destê xwe pêçand. Dıduyên ditir, şûrên bi çırs li destê wan, ban kir min: «Li çiyê xwe bisekine..!»

«Ewê min bıdın ber xencera... Min di dilê xwe de go. Hun kî ne?!!»

— Tu hatiya girtin, yekê ji wan gote min. Eger tu li ber xwe bıdi, emê te bıkujin.

— Ji bona çı?

— Li ser emrê mezin.

Dıduyê dın ji, ji paş, xwe avêt min û destên min badan. Li berxwedan bê feyde bû. Destên min girêdan û ez birim Dugır.

Gava em gıhaştın mala Egid beg, çıreyên wê pêxısti, tavheyiveke çılmısi xwe raxıstıbû li ser gundê raketi. Jen-derme derket jor û di hindurê xanı de, wında bû.

— Wi binın hundır! Neminendeyê Hıkumeta Miweqet kire qir û li ber deriyê mezin sekını. Li pişt wi, Egid beg, dev bi ken li min dınêri:

— Derbaz be; tu ê bıbi mivanê me yê gelek eziz. Bi keneke tiye henek, Egid beg gote min, ez dehif dam hundır û derê li me girt.

Min çavên xwe li dora xwe gerandin: Çawışê jendermê, Neminendeyê hıkumet û çend Taşnaqên dewlemend, li pişt masê rûniştıbûn. Egid beg ez kışandım ber wan û got:

— Ha ji we re!

— Tu bolşevik i? Neminende ji min pırsı.

Min deng ne kir.

— Bêje! Ev tu i ku gundiya radiki ser me? Xeber bide!

— Li xwe nagire bi me re bixêve ji, Egid beg bi henek got, çavên wi ji xezebê agir dibarand. Bi gavên hêdi û giran hate ber min:

— Biştexile: Ew ziriya û kulmên xwe givaştin. Min, devê xwe venekir.

Hingê, wek kitikeki, xwe tewand, û xwe avête min. Bi her du destên xwe qirika min girt û ew givaşt. Bihna min çikiya û ez ketim erdê.

— Ah! Ah! Sa! Kurê Sa! Tu erd dixwazi?! Egid beg digote min û bi cizmeyên xwe pê li laşê min dikir. Piştire ji jendirmeya re got: «Wi bibin axurê û wi hepîs bikin; ezê bikim ku xeber bide»

Ez kişandim hewşê û avêtim axurê...

Jenderma û çawişên wan ez diêşandim û mîameleyên xirab bi min dikirin.

Zibil bi min didan kişandin, li rûyê min tif dikirin û li min didan; lê, wa dixuya ku ne diwêrin min bikuşin. Egid beg bi xwe, her weki piştire min bihist, ne dizani çi bi min bike; mina ku li benda tişteki bû...

Evara roja pêncê, ez birim daireya hikumetê û kaxitek bi min dan imza kirin. Tê de min sond dixwar ku êdi di wê mînteqê de tu tevdanê nekim. Piştî vi, ez serbest berdîm. Gava ez derketim derve, çûna xwe ya rast bi rast mal, min baş nedi, tirsîyam ku Egid beg min bêxe xefkê û tîfingekê li min bide berdîm. Çend roja, ez li cem gundiyeke ji nasên xwe mam, û bi wi min ji Xelil reda zanin ku bi şev, bi çek bê û min bibe.

Xelil dereng ne ma, û bi şev, bi çend kurdên çek kirî re, hate Dugir. Di nav wan, de min rûyê cidî û xemgin ê Cindiyê Ūso di.

Li rê min her tişt gote wan.

Xelil bihteng dibû û dixwest pereyê Egid beg jê re

vegerine. Ango, dıxwest vegere Dugır û wi bıkuje. Mın xiste eqlê wi ku armanca me, ne xwin rıjandin, lê, şıyarkırına kurda û xılaskırına wan jı bın nırê beg, axa, Taşnaq, xwedi mık û, emperıyalism (ıstımar) ê, bû.

Tu ê lı mala me bımini, Cındi gote mın; hıkumet nayê cem mın...

Û mın xwe lı mala wi veşart.

Çend roj borin. Êvarê, bı dızı, ez jı cem Cındiyê Ûso derdiketim û bı Xelil re, lı gunda dıgerıyam; mın jı gundiyan re, Bolşevik çı bûn, dıda zanin û dıgote wan ku dıvê erdên dewlemenda jı wan bêne ıstandın û jı gundiyan re bêne parkırın.

Evarekê, gava em lı mala Cındi cıvıyabûn û me behsa tırs û sıstıya gundiya dıkir, jına Cındi, jı nışkave kete hundır û kire qır: «Jendırma!..»

— Lı ku ne? Me qırand û rabûn ser xwe.

— Lı mala kalo Şamıl..

— Xwe veşêre! Cındi gote mın û jı mal derket. Mın xwe xıst nav tenûrê.

Gava jendırmeyên sıwari, hatın ber deriyê me, bani bavê mın kırın û bı qırbac ew tırsandın:

— Bêje! Kurê te lı kû ye?

Bavê mın dıgiri û sond dıxwar ku jı roja Dugırê, ez ne dibûm. Dıya mın, dı nav ax û tozê de, lı ber hespa, lı ser çoğên xwe, dıgiri û hêvi jı wan dıkir ku rehma xwe lı wan bıvın...

Xelk lı hev gıhabûn. Jendırma lı her derê malê, gerıyan; gava ez ne dim, jı kına xwe, disa bela xwe dan dê û bavê mın. Lê, gundiya xwe xıst nav wan, û ew jı destê wan xılas kırın û gotın wan ku jı roja Dugırê, êdı tu kesi ez ne dibûm, Jendırme, destvala vegeriyan û gotın dê û bavê mın ku eger ewê mın bıgırın, ewê hısêba xwe bı mın re bıvıvın...

Ev tışt gış, Cındi pıştı vegera xwe mal, gotın mın, jı bo

dê û bavê min ên pir û kal, dilêmin dişewiti, lê min dizani ku heya ez li wê me, hikûmet û begên me ew rahet ne dihiştin. Min fikra xwe gote Cindi. Ew hinek ponişî û piştîre fikra min qebûl kir û qerar da ku piştî çend rojan ez ji wê derê herim.

Dî mala me de, her tişt tevlehev bûbû. Diya min li erdê, bî girin, hurmirên me yê belâ vala bûyi, li hev didan. Bavê min rabû, hate ber min, midetekê li min nêri:

— Ereb, bêje, te çî dizîye? Gote min û destê xwe danî ser milê min.

— Min tu tişt ne dizîye, bavo.

— Ne xwe, te kuştînek kirîye?

— Min tu kes ne kuştîye.

— Ne xwe, Jenderma, çîma li te digerin?

— Ez nîzanîm.

— Tu naxwazî rastîyê bêjî bevê xwe, diya xwe?

— Bavo!

— Bêje...

— Ez dixwazim ku hemu mîletên dinê bigehin heqên xwe, ez dixwazim ku gundi xwedi erd bîbin, bextiyar bîbin, ji koletî, nezani, û perîşaniyê, xilas bîbin. Welatê me çiyekî fireh û dewlemend e, lê, mîletê kurd bîndest, paşde mayî û belengaz e. Çîma? Ji ber ku, ji alîkî, bîyani, û îstîmar, ji aliyê din ji, axa, maldar û xwediyan mîlka, me wek dewara dişixulinî. Em dixebitin, ew dixwin. Em zehmetê dîkîşînî ew kêf dîkin. Em ji xwendin û îlim mehrûm, bê xwarin û cil, lê, ew di bajêr, qesra û dibîstana de îmrên xwe derbaz dîkin, û, li me, ne bî çavê insan, lê wek heywana, dinêrin. Çîma? Ji ber ku erazi, febrîke, pere û hikim di destê wan da ne. Ez dixwazim ku karxane ji emeleyan re, û erd ji gundiya re, bin. Ez dixwazim ku tu gundi bê erd nemîne. Û tu ji bibî xwedi erd.

Te sehkîr, bavo, çîma li kuştîna min digerin? Nihu ez diçim, lê, ezê disa vegerim. Bî xatîrê wel!...

— Ereb tu kurê me yê tenê yi, em êdi pir bûne, çima tu lı helaka me digari?!!

Bavo digiri, û hêstirên mezin dı çavên wi re dihatın xwar û dı ser rûyê wi yê qermıçı re, deherkin.

— Em şıvan ın, em ne mıhtacê erdê ne, diya mın digo, lı ser çoga, xwe dikişkışand û bı tiliyên xwe yên hışk, çipen mın digirtın.

— Bı xatirê te bavo... Mın ewxurt dı himbêza xwe da givaşt, û piştire, mın diya xwe ji erdê rakır.

— Ereb! Bı nalinê, ewê gote mın, û bê hereket, kete erdê...

Mın trukê xwe avête milê xwe û bı lez, mın da rê. Lı dûr, dı nav tehta re, şırta şefeqê bı zor dixuya.

Mın berê xwe da Alêksandropol (ıro Leninakan).

3-Jı Alêksandropol Stavropolê

Lı Aleksendropol esker pêl didan. Lı meydanê, lı istasyonê, kom, kom diçûn û dihatın.

Hın tîrena esker dibırın eniyê, û hineka ji, jê vedigerandın. Ewên ji cebhê hati, lı istasyon bı deng û tevdanên xwe, qiyamet radikir, mitanga pêktanin, şandıyar rêdikırın. Yekineyên dın ku diçûn eniyê, sıwari tîrêna dibûn bı gotinên «Mal.....» bı rê diketın û dı tariyê de wında dibûn.

«Herin, eni êdi qe...» Vasiya, eskeri bolşevik ku mın di hatına xwe de Aleksendropol, naskiribû bı kêfxweşi, dı nav diranên xwe re fikand. Xwe avête tîrêna ku dikete istasyonê, xwe pê girt û gote mın: «Şamil we re, xwe bavêjiyê!...»

Dı mezeloka firenê de mın cıyê xwe çêkir.

Ber bı Tiflîsê ve em bı rê ketın.

Çend roja, lı Tiflîs, me ne dizanî em çi bıkın? Dihate gotın ku lı rê, tîrên disekinandın. Xelk talan dikırın, çek

dıstandın û dıkuştın. Rewş endişenak bû. Dıgotın ku lı nêziki Ganca, tirênek perçe kırıbûn, heçi tê de bûn çekê wan hatıbû standın, û tu kes ne dızani ew bırıbûn kû? Mıdırê ıstasyon ne dıhişt ku esker bı rê kevin. Ji nişkave, hate gotın ku ji bo bêçek û rêkırına eniyê eskerên ku lı Tiflis bûn, Kozak bıanıyana...

Esker xwe tev da. Mitingek dani, da ku bızanın lı go-ra vê xeberê, ewê çı bıkın? Çekên xwe bıdın wan an xwe lı ber wan bıgırın?... Vasiya dıçû dıhat û bı çend eskera re pıstepıst dıkir.

—Şamıl! Ewi dawiyê bani mın kır.

Ez nêziki wi bûm.

—Gelo tu rıya Vıladıkokaz dınası?

Gi lı dora mın kom bûbûn.

— Belê, ez dızanım. Mın veğerandê. Dıgel vê yekê tu cara bı peyati, ez ne çûbûm Vıladıkokaz.

Me da rê. Panzde rojan em lı çıya man, dawiyê. dı meha çırıya pêşın de em gıhaştın Vıladıkokaz.

Lı vir bı xwe, tu nızam tu ne bû. Esker, bı tımami, tıren zeft dıkırin û dıçûn Rûsıya. Hevalên mın xıstın serê mın ku ez ji bı wan re herım Stavropol. Lı Vıladıkokaz ji. Hıku-meta Mıweqet hebû, û mın lı wê tu kes nas ne dıkir. Mın dilê xwe kır ku ez herım cıyên dûrtır, Rûsıya, xebatgeha Bolşevika...

Bı vi awayi, em gıhan Stavropol. Roja dıtır, ez çûm lı hevalên xwe yên partiyê bıgerım. Rojeke tımam, mın her derê bajêr nas kır, bêı ku rasti tu nasê xwe bêm.

Ez veğerıyam ıstasyonê. Lı nav bajêr, bédengi hıkım ferma bû. Bı Vasiya re, dûm û dirêj, lı ser rewşa xwe, me axaft. Dı dawiyê de, me qerar da ku em hıneki bısekının. Da ku em ji nêza nemırın, me ji xwe re hemalti dıkir.

Ûsa, me çend roj derbas kırin.

Carekê, lı ıstasyonê ez lı şıxul dığerıyam, Rêwıyek lı

wê rûnişti bû, û li ber lingên wi ji, çend çente hebûn. Min xwe nêziki wi kir:

— Hem welat, belki tu hewcedarê arikariyê yi?» Min gotê û çenteyên wi nişan danê. Ewi, ji ser serê min heya lingên min li min nêri:

— Gelek baş e, arikariya min bike, ezê heqê te bidim. Ewi li min veğerand.

Min çente danin milê xwe û em çûn mala wi ku ji istasyonê gelek dûr bû.

Çente pîr giran bûn, û yek ji wan di piştê min re hate xwar.

Tirsiyayi ez sekînim. Ewi şaş li min nêri: «Min efû bike heval! Ez ji singa xwe brindar im; ji lewre min ne dikari arikariye te bikim.»

«Ji min re heval, got.» Ez fikirim û min çente disa hilgirtin û em di rîya xwe re çûn.

Gava em gihastin mala wi, ewi heqê min û çay û nan dan min û ji kû dihatim ji min pîrsi. Min bawerîya xwe pê ani û çiroka rev û hatina xwe jê re go.

— Ne xwe tû bolşevik i?! Ewi ji min pîrsi.

— Belê...

— Kaxitên te hene?

— Çi kaxit?

— Şehadetname yan pîrseke borinê.

— Na...

— Ûsa nabe... Lê, binêr min, ezêji te re tiştêki binivîsim; here vê adresa ha, ewê te qebûl bikin...

Min karta wi girt û bi dilşahi ez çûm ku li Vasiya, bigerim.

Roja dîtir em ketin Ordîya Sor. Fermendarê me Miralay Şpak bû...

4 - Şerê Hundır

Dı sala 1918 de, mıfrazı me, dı mıntıqeya Salisk de, Şerê çeteyên Rûsên Spi, dıdır.

Gava mıfrazı me girêdayı alaya yekemin a Stavropolê kırı, hevalê mın Vasiya, dı vegirtina Batayisk de, hate kuştin. Piştire, dı mıntıqeya Tasaristen de, me bı Rûsên Spi re lihevıstın; û dı dawiyê de, em çûn ku Stavropol ji cembera Kozakan xılas bıkın.

Her weki, ji leşgergeha wi, ji eniyên dın re qıwet rêdıkırı, rewşa Stavropolê roj bı roj, diwartır dibı. Çeteyên Spi lı dora bajêr xuya kır, û ordiyên Spi xwe kar kır ku êrişı bajêr bıkın. General Şkûro, eniya me qelaşt û hate me. Piştı şerên xwinrêj, bajar kete destê dijmin. Me xwe kışandê gundê Tataroskayê û ji wê ji, bı ber êrişekê, me xwest ku em bajêr disa bêxın destê xwe. Du cara, em gıhaştın nav bajêr, lê her du cara ji em bı şûnda veğerandin.

Dı van lihevıstınan de, yek ji fermendarên me yên mêrtır û hêjatır, heval Şpak hate kuştın.

Jı gundê Tataroskoyê, me xwe kışande ser Nevimoskaya. Dı van şeran de, ji bo êrişa Stavropolê lı ber çemê Manıç, bergeheke nû hate danin. Bı mıfrezeyên piçûk, me avêt ser bajêr, lê, lı Medevêdka em bı şûnda hatın êxıstın. Lı wê, nexweşiya tifûs ez avêtım erdê. Bı birindaran ra ez bırim Pıyatigrosk û ji wê Viladikokaz.

Lı wê ji, bı nexweşiya (Paratifoid), ez disa ketım nav nıvına. Ez hêdi, hêdi dihatım ser xwe. Tifûs, û Paratifoid, ez yekcar ji qıwet xıstıbûm û xwarına xestexanê ji, ne di hate xwarın. Hingê, Çeteyên Ürisên Spi, dest bı êrişı kır. Rojeke, me dengê topa bıhist; xestexane, wek ku miroyekê fûri...

— Rûsên Spi.. Rûsên Spi... Ev pırs lı dora me, ji devê her kesi derdiketin. Ên ku dikarin ji piya bısekinın, lez didan xwe ku ji xestexanê derkevin.

Lı cem mın Kozakek jı Kûbanê hebû; rabû ser xwe û cilê xwe xwest.

— Tu dıçı? Mın jê pırsi.

— Herê.

— Kû da?

— Xwe bigehinım ordiya xwe.

— Lê, ka binêr! Tu bı zor xwe lı ser piya digiri...

— Xem nake, li derve, ezê xurt bıbım. Ma tu dixwazi ez livir biminım da ku Rûsen Spi bên û mın bıdın ber xencera?

Kozakê me jı xestexanê derket. Mın jı dil kır ku ez herım, lê, ez ewqas sıst bûm ku bê arikariya tu kesi, mın ne dikari lı odeya xestexanê bıxwe bımeşım.

«Çıqa jı mın bê, ezê xwe zû, zû, rahat bıkıım!..»

Ev xwestın dı mın de ewqas xurt bû ku, yek dikare beje, ewê dı çend rojan de ez bı qıwet kırım. Dı nav odê de, ez êdı, bı tena xwe dimeşiyam, nêziki pencereya dıbûm û guhê xwe dıda dengê tıfinga. Şer êdı, lı nav bajêr çêdıbû. Rojekê, serê sibê me bıhıst ku Rûsen Spi ketine nav bajêr û ew girtine.

Pışti çend saetan, Kozak hatın xestexanê; li Kozakên komunist û lı Drûjana xwe digeriyan; gava yek jı wan dıdıtın ew dı ci de dıbirın hewşê û ew dıdan ber tıfinga.

Serê minê rût û rıha mın a lı xestexanê dirêj bûyi, şık xıste dilê wan ku ez cuhi, me.

— Tu cuhi yi! Dıgotın mın, her du milên mın dıgirtın û ez dihejandım.

— Na, ez kurd ım.

— Tu derewa diki û ev?... Berde!... Binêrın... Bı zor derpiyê mın daxıstın. Mın dıgote wan ku ez mısıلمان ım û ku... Şewata derbekê qemçi, gotınên -mın dan birin. Ez avêtım erdê û bı kulma bı mın ketin. Dı vê gavê de, Sertebib xwe gıhande hawara mın. Lı ser milên wi nişanên zabıta hebûn:

- Ev çı ye? Çı dıkın? Ewi qır kire kozakan.
- Ez beni, em hêsaba cuhiye ki dibinin...
- Kê gote we ku ew cuhi ye?..
- Cuhi bı xwe ye. Ez beni... Lıvır, temaşe bike!?!..
- Ev kurd e, mısıрман e... Wi dı ci de berdın!..

Kozaka, şaş bûyi, ez berdâm; lê ne bı dilê wan bû. Ga-
va derdiketin qır kırım mın:

- Emê disa bêne te, tu ji destê me nafiliti...

Wê şevê, ji derba keti, mest û helak, mın ji nexweşnêr
hêvi kır ku ji mın re cileki peyda bike. En hevalên me yên
mırî, gış lı wê bûn. Pirê ji mın re pantalonek qetiyayi û ça-
kêtek anin. Ber bı sibê yê, mın xestexane berda, û lı derve,
raste ermeniyên mihacıır hatım ku bı mın gelek şa bûn,
Yek ji wan, Xaço, nasekê me yê kevin bû.

Lı bajer, talan û vegirtina xaniyan bê perwa dom dıkır.
Xwe veşartin dijwar û bı xeter bû. Xwediyên xaniyan ji bo
nefsa xwe dilerizin. Tu keş ne dıkarî gazına ji wan bike, ji
ber ku lı kuçan, lı ber deriyan, komunist, eskerên Ordiya
Sor, û herçi kesên ku ew vedışartin, didan ber tıfınga an
bıdarve dıkırın. Lı nav bajêr ger bı xwe, bı xeter bû; eger
hema, kêfa kozakeki serxweş bı rûyê yeki ne hata, dı ci de,
şeş derba xwe derdixist û ew dı serê wi de vala dıkır.

Dawiyê, jına Xaço, derketina mın ji mal mınnasıptır di.
Ëvarekê, Xaço ji mın re nan û kartol dan û ez bı rê kerim.
Bı şevê, ez ji bajêr derketim; armanca mın ew bû ku dı eni-
ya rûsên Spi re derbaz bım û xwe bigehimın Sora. Pişti
çend rojan ez gıhaştım gundê Qizler. Mın ne pere ne ji nan
bebû.

Ermeniyeki dewlemend ezбірım cem xwe ku ez jê ra
bexçevaniyê bıkıım.

Dıgotın ku dı van rojan de, Sora, dınav qamişa da Xwe
dabûn xuya kırım. Bı kêfxweşi, mın guh dıda van Xebera,
û, ji bın de ji mın xwe pêktanî ku ez dom bı rıya xwe bıkıım.
Pişti çend rojan, firsetekê xweş kete destê mın.

Carekê, çend zabitên serxweş hatibûn bexçeyê me. Efendiyê min ji wan tirsîyayi, ji wan ra xwarin, vexwarin jin anin û sefahet destpê kir. Heta sibê, heya bêhiş ketin, vexwarin. Hinek ji wan, mest bûyi, li bexçê, li bin sitêra raketin.

Wê şevê, xew qet ne ket çavên min û seyra sefahe-ta wan a kirêt kir. Gava giş serxweş ketin min xiste eqlê xwe ku ez çekên wan bîdizim û xwe bavêjim nav qamişa. Du tîfingên Kozaka, liber masê avêti bûn, lê, rext li raketiy-an bûn. Min bêhna xwe girt û çar lepika, xwe gihande Kozakeki, rextê wi birî, tîfing girt û ji wê reviyam. Mideteke dirêj, bêî ku rasti hevalên xwe yên Sor bêm ez di nav qa-mişa de geriyam.

Ji teab keti, min xwe dirêj kir ku hineki bêhna xwe bistinim.

Hindik ma bû ku ez di nav milên xwe de ez givaştim. Min zor da xwe ku ji destê wan bifilitim, lê ez xuat girtibûm û li berikên min digeryan. Min baş li rûyê wan nêri û ji nişkave, kenekê ez girtim.. Ne xwe, ew bûn... Fedayên me yên sor bi xwe bûn...

Gava zanin ez ki me, ez birim mifrezeya canbêzara. Li çuyan, li dar û deviyan me xwe diveşart û me davêt ser tirênên çek û posatşer, û yekineyên piçûk ên Rûsên Spi. Me rîya eskerên Jeneral Dratsenko ên şikesti digirt û gelek xisar didan ordiya Şkûro ya par û mar bûyi. Di van roja da, Ordîya Sor ji, eskerên Jeneral Deninkın, ji Xarkof derdikirin.

Di bihara sala 1920 de, li Georgiviyesk, me xwe gihande Ordîya sor.

Li Qefqasiyaya Bakur, dijminên Sewreya Sor, şikesti-bûn û hemu eniyên şer ji wan pak bûbûn. Em, şerevan bi

xwe, çûn eniyeke nû, eniya ava û sazkirina abûriya (iqti-sadiyat) Qefqasiya ya hılweşiya yi.

5 – Veger

Salên Şerê Hindur, ji bo mideteke dirêj, ji Kurdistan, ji welatê min ez bi dûr xistibûm. Dî Sibata Sala 1924 de, partiya me ez rêkirim Ermenistanê da ku li wê, di nav Kurda da bixebitim. Komiteya Navçe (Licne Merkezi) ya partiya Komunista Ermenistanê, ez tayin kirim ku bi işên (Eqeliya-tên Qewmi) mijûl bibim. Ji wê rojê de, rûpelê jiyina min a nû despêkir. Min xwe xist şerê xwinmijên mîletê kurd: şerê axa, teşnaq û bega, da ku li şûna wan, li warên koçer, û li gundan, sovîetên gundi, emele û febrîka, pêkbinim.

Bi dîlxweşiyê mezîn, min çiya, û çêreyên welatê xwe ditin, çiyên ku di piçûkahiya xwe de, min bi bav û brayên xwe re keriyên xelkê çêrandibûn.

Mij, hîn bi hîn stûrtir û bi xoftir dibû û serê Axri yê bi ewir, ji min vedîşart. «Dê û bavên min, hîn sax in, gelo?» Dî dilê xwe de min ji xwe dîpîrsî, û hêdi, hêdi, nêziki çiyayên gundê xwe yên kesk dibûm.

Va ne, holikên me, yên di erdê de temîri! Lê çi qewimîye? Gundên kurdan giş vala bûn. Deri û pencereyên xaniyan vekirî bûn... Çi bi gundiya hatibû?.. Xelil li kû ye?... Bavo, Yadê?... Ez daketim newalê. Dî çemê şîle re ku sinorên gundên Ermenî û Kurd pêk tine, derbazbûm û li ber xaniyê pêşin sekînim. Ermeniyeki porspi, di bistaneki de erd dikola.

— Heval! Min gotê, kurd li kû ne?

Ewi, çavên xwe yên niv kor rakirin ser min, bi milê xwe xweydana xwe paqij kir:

— Gelo tu nızani? Ewi bı bê baweri, vegerande mın û disa zivırı şıxulê xwe.

— Guh bide mın, mın gotê û jı hesp hatım xwar. Bêje mın, diya mın, bavê mın Şemo, lı kû ne?

— Şemo? Ma tu nuhati yi?

— Belê.

— Ew giş çûne... Kalo destê xwe dirêji çıyan kır.

— Kû da?

— Ser çıyayê Alagozê.

— Alagozê? jı mêjve?

— Belê, jı mêjve. Here lı wan deran bigere...

Pıştire, kalo, pıšta xwe, bı awaki welê da mın mın fehim kır ku êdi tu gotinên wi ne mabûn.

Pışti jı mal derketina mın bı çend rojan, hikim ketibû destê partiya Taşnaq. Ev partiya ermeniyên dewlemend, a dijminên sewrê, ûya dijminên hıqûqnasên gundi û xebatkeran bû. Armanca wê ev bû: Pêkanîna Ermenistanekê jı deryakê heya derya dın angoy jı derya Reş heya Derya Spi. Jı bo bı ci anina vê armancê, ewê qelandina kurdên Ermenistanê danibû ber xwe; da ku bı tımami paşıya xwe jı wan pak bike û pıştire bı hemu qıwetên xwe bavêje ser Kurıstana Tırkiyê.

Jı lewre, nihu mın gund vala diditin û ezab û işkenceyên xebatker û feqirên kurd, dihatın ber çavên mın. Kurdên ku mın lı bakurê Qefqasiyê, dibûn, jı mın re qala zılma Taşnaqaan kırıbûn.

Çeteyên Taşnaq, bı çekên ku Ordıya Qeyser lı Ermenistanê hiştıbûn, gundên kurd û tirkmen, talan û wêran dikırın.

Lê, eşirên ku, wek Sıpkı, Heseni û Zukri, serekên wan hikmê partiya Taşnaq qebûl kırıbûn, lı ciyê xwe mabûn. Mezinên wan ritbe û nişan standıbûn. Hinek jı wan bûbûn efser (zabit). Van axa û bega, jı Taşnaqa re eskerên kurd

pêk anibûn, û pê, bî hevaltîya Taşnaqa, feqlr û xebatker diqelandin. Lî ser her mifrezekê kurd, Taşnaqa yek jî zîlamên xwe yê nixlîs datanin. Lî mîkabilê vê arikariyê, begên kurd jî nuvê, sîxreyên derebegitîyê danibûn; heta, ewên ku di zemanê Qeyser de bî xwe hatîbûn rakirin Ji. Xebatker, êdî jî taqet diketin, Taşnaq, mawzer di dest de di bin emrên Xîmpabêt (serekên çete) ên xwe, lî gora dilê xwe, dîkuştin, talan dikirin, dişewitandin, xelk didan ber xencera. Tu kesî ne dikarî serê xwe lî ber wan rake. Serekê eşîra Zerki, Cangir axa, bûbû serfermendare qîwetên kurdi û, rîtbeya serheng (mirelay) standibû. Üsîf beg teymurof jî, di civatmîleta Taşnaqan de neminende bû.

Beg har bûbûn. Kê bî emrê wan ne dikir, heya bîkeve ber mîrînê, dihate lîxîstî; mîlk û pez û dewarê wi jê dihatin standin. Jî bo Ordîya Taşnaq, bêşên bilind hatîbûn avêtin ser xelkê, dewar û zadên wan, bê hîsab û kîtab, dihatin zeft kirin. Lê, para şêr, disa di destê began de dima.

Egid beg Teymurof, jî aliyê Taşnaqan, serekê polis tayîn bûbû: bî zîlm û bî bê wîcdanî, mala xelkê dişewitand û eşîra Şerqî tani helakê. Her wekî, Şerqîyan êdî ne dikarin hîkma Taşnaqan hilgîrin, lî deşta Serdar-Abad îsyân kirîbûn û danîna hîkma Sovîetan xwestîbûn. Jî bo şerê wan, Taşnaqa lî bin fermendariya Garo Sasonî, ordîya xwe rêkîrbûn. Eşîra Şerqî ya piçûk, bê çek û bê arikar ne dikarî lî ber alayên Taşnaq ên heya diranên xwe çek kîrî, xwe pîr bigîre. İsyana wan ne çû serî, û rebena jî destê Taşnaqan, îşkenceyên lî tû deran ne diditî kîşandin; her tîştê wan hate hîlweşandin û ew bî xwe di xwîna xwe de hatin xerîqandin...

Çend rojan, bî ûmîda peydakîrîna dê û bavê xwe, ez gund bî gund geriyam, lê, tu kesî ne dikarî min lî ser wan ageh bîke. Her wekî kurd girêdayî adetên xwe bûn, gava min, behsa wan dikir, serê xwe xwar dikirin û bê deng diman.

Hingê, Mın zani ku feiaketek hatiye serê dê û bavê mın. Mın berê xwe da Alagozê, cem kurdên koçer. Dı niqte-kê de mın bı xwe re jendirmeyek bır û êvara roja ditır, hêdi, hêdi, dı şiveriyeke teng re, em digihaştın çiyê. Hespên me dı kaşa çiyê re, bıhn çikandi, bı rê ve diçûn.

Bisteke di em ketın merceke piçûk. Lı vê, Lı wê, ber bı geliyê ve, konên reş hatıbûn daninin. Lı ber koneki, kurd kom bûbûn; em lı cem wan sekının û jı wan hêvi kır ku konê Sereka Sovyeta şani me bıdın. Gış lı hev nêrin û destê xwe dirêji deştê kırın:

— Sovyet lı wê ne, cem me, lı vir, hin axa û şêx in.

— Ev çêre, ya kijan eşirê ye? Mın pırsi.

— Ya eşira Heseni ye.

— Serek ki ye?

— Elixan beg Teymurof; yeki jı wan got. Û serekê çêre jı Şêx Silêyman e. Tu bêfeyde pırsa sovyetan diki. Pıştire koneki mezin û zengin şani mın da û bi ser de ajot: Mıstefa beg Teymurof hatiye; ew hez nake ku kurda behsa sovyetan bık in.

Zılameki bejin kırın, jı kon derket û ber bı me ve hat. Jı kemera wi ya ziv xencerek daleqandi bû. Dı destê wi de, qe-mçıyeke bı qebda zêrin hebû. Kurdan, lı ber wi xwe heya erdê tewandın.

— Çı dixwazın? Bı rûsi, ewi jı me pırsi.

— İşê me bı serekê soviyetê re heye, bı nermi, mın vegerandê.

Mıstefa beg keni:

— Serekê eşir pısmamê mın e, û mala wi, ha, lı wê ye! Ewi gote me û bı destê xwe newalek, dı mıja êvraê de niv xuya, şani me da.

— Sıpas, mın gotê û hespê xwe dirêji konê pısmamê wi kır.

Lı ber devê newal, bı tenê bı kevir dora wan gırti, ko-

nên kurdên feqîr hebûn. Lî ber deriyê yekî jî wan, jîniyê bejîn bîlind û porspi, dîsekîni. Min sîlav lê kir; rû û dengê wê, tîştê jî zarotîya min a dûrketî, anî bira min.

Min bala xwe dayê:

— Xaltîka Parê! Min qir kirê û jî hesp hatim xwar. Ew, tîrsiyayî xwe bî, şûn de da.

— Ez Ereba im, Ereba Şemo. Ez nayim bira te, Xaltîka Parê?

— Na, tu ne Ereba î, tu bê sîmbêl î, te rûyê xwe kur kiriyê! Ewê bî hîşkî gote min.

Hîngê hate bira min ku lî cem kurda, kurkirîna Sîmbêl gunehêke mezîn bû.

Min gelek xwe westand da ku bawerîya wê binim ku ez Ereba Şemoyê şivan bî xwe bûm, ku pîr caran, ewê ez jî destê bavê min derêxistibûm, gava, ewî dîkir ku lî min xe. Ser van gotinan, êdî, tu şîkên wê ne mabûn û bî kenekê dîlxweşiyê ez ezîmandim mala xwe. Em ketin konê wê yê disa weke berê perîşan. Dî ci de, Xaltîka Parê, xwe da xebatê da ku jî me re xwarinekê pêk bîne.

— Ereba, çî hatîye serê te? Mûyên spi ketîne porê te... Û destê xwe lî serê serê min gerand.

Min hîngê behsa Rûsyaya Sovyetî û şerê hundîr kir, û, jî vî bî şûnda, kurd êdî çawa wê bijîn, gotê. Bî şev dereng, Gelo, mêrê Xaltîka Parê, hate mal. Ewî, jî sîbê heya wê demê, şîxulê begê xwe dîkir. Gava bîhist ku ez kurê Şemo me, bî kêfxweşî sîlavî min kir û rûnişt. Dûm û dirêj, lî ser kurda me jî xwe re axaft.

Çar sal bûn ku nizama sovyetî, lî Ermenîstanê hatibû danîn, lê gundî û koçerên kurd, disa wek berê, bî isûla eşîrtî dijîn, lî ser wan, disa, axa an kurên wan hîkîm dîkir. Hin, meclîsên eşraf û dewlemedan hebûn, û şêxa jî jî aliyê xwe gundî û rencberên kurd bî navê din tazî dîkirin. Isûlên îstîsmara kurda weke berê diman, bî tenê rengê wan

guhîri bûn. Nihu, axa û beg, şûna ku rast bî rast bî destê xwe, xelkê bişşinin û malên wan bixwîn, şêx didan pêşiya xwe.

Perçeyên erd, çêre û zozanên baştir, di destê beg û gundiyan dewlemend de bûn.

Û yên ku bî kêri tu tîştî ne dihatin, ji gundiyan feqir, rencber û belengazan re hatibûn hiştin. Keriyên bega, bî sedan ve seri, ji bêşa mîaf bûn, ji ber ku xwediyên wan li ser hîkîm bûn. Edalet ji bî awayê berê, disa bî destê began dihatê bî ci anin. Di nav eşîrê de, ji bo neheqî û mîxalefetekê, axa û bega pez an pere distandin, bê şîk ku ji bo xwe, lê ne ji bo yên ziyar diti.

Xelk hin xûki didan beg û axan; lê nihu jê re (reeû) diçotin. Zîlamên bega ên xas hebûn, ku xweş têr kirî, li her derê, pesnê begên xwe didan û ew parazkerên feqiran, didan zanin. Gava Neminendeki sovyeti dihatê wê derê, ev xulam diçûn pêşiya wi û li singa xwe dixistin û qir dîkîrin ku di nav eşîrê de hîkîm gelek baş e, û feqir ji her tada û neheqiyê hatine parastin. Kurda ciyên qemçiyên bega xweş tanin bira xwe lê ne diwêrin rastiyê bibêjin neminendeyên Soviyetan. Ji çirokên Gelo, yeki xweş his dîkîr ku ev kurdên perîşan li rîyekê diçerîyan ku ji bin zilmê xilas bibin. Gava, Gelo bihist ku ez ji Erivanê hatibûm rêkîrin da ku kurdên feqir bigehinim hev, erd û çêre ji destê bega û axa bîstînim û wanji yên mihtac re par bikîm, bî tîrs gote min:

— Ereb, beg axa û dewlemend û xurt in, lê, em bî xwe?... Û Gelo çavên xwe li konê xwe yê rût gerandin.

— Divê arikariya Hikma Sovyeti bikin, da ku xelk ji zilma axa, beg û dewlemenda xilas bikin. Divê ku hemu kurd ji xwe re soviyetan deynin, min gotê.

Pîştî ku ez bî Gelo re li hev hatim ku êvarê hemu kurdên rencber û feqir li mala xwe bicivine, ez sibê zû, ji mal derketim. Niro, em gihan çêreya Yûsîf beg, serekê Eşîra

Heseni, Lı wê, lı meydanake piçûk, bistek sıwari lı hev gi-habûn, û gundiyan feqir ji, lı dora wan kom bûbûn.

— Cırid! hevalê min gote min.

Sıwara, bı qirin, serê hespên xwe ber bı nevalê ve berdan û darên xwe avêtin hev.

Şêx, beg û maldar, lı aliki, lı cem hev bûn û lı lêstikê dinêrin. Gava em ji wan xuya bûn. Elixan beg hate pêşiya me; ew ji berê de ageh kiribûn. Deh gava ji me wê de, ji hesp hate xwar û bı rûsi, xêrhatin da me.

— Lı vir Serek ki ye? Min jê pırsi û lı koma beg, şêx û maldaran nêri.

— Ez im, xulamê Dewleta Sovietên Lenin, Serekê Koçerên Eşira Heseni, Elixan beg disa sılav da û xwe xwar kir. Em kurd bı xwe miletêki piçûk in, em têkili tu kesi nabın, û tu kes ji bela xwe nade me. Miletê me bı xweşi diji û giş ji nizama Lenin razi ne, Elixan beg gote min.

Min disa çavên xwe lı dora xwe gerandin û lı ser bala-gihên nerim pal dayi, min kaleki porspi di. Bı girani ewê sılav da mê û em ezimandin konê xwe. Elixan û Yûsif beg ne dizanin ku ez kurd im û bı hev re serbest bı kurdi xeber didan. Beg, şêx, maldar û mela, lı dora me lı şerçoga rûniştin. Ez gelek kêfxweş bûm ku ez wek biyani dizanim.

Gava Yûsif beg bihist ku ez ji Erivanê têm, dest bı pesandina Nizama Sovyeti kir.

Lı ser (destexanekî), xwarin danin ber me

— Va ye xwarina me. Üsif beg gote min; em miletêki gelek feqir in. Berê herkesi, Tırka û Ürîsa lı me tada dikirin, lê nihu, lı bin hıkma Sovyeti, jiyina me xweştir bûye. Dengê xwe hineki biri û lı dora xwe nêri. Guhdarên wi, giş bı teyid serê xwe hijand in

— Em bı nizama Sovyeti pır kêfxweş in. Em ne Qeyser ne ji dewleteke kurdi ya bı serê xwe dixwazin. Em koçerên serbest in. Heta zımanê me bı xwe nin e.

— Zimanê kurda nin e?! Mın gote Yûsif beg û xwe şaş nişan da.

— Me çı ziman heye? Lı vir em bı rûsî, û lı mınteqa Abaran, kurdên me bı ermeni dixwının.

Mın dengê xwe ne kır.

Êvarê, keriyên pez ên bê hed û hêsab, lı ber konên. Yûsif beg bûn kom. Ev e halê te yê qedandinê? Mın dı dile xwe de got û lı ber deh, donzde şivanên bı kincên periti, lı hezaran seriyên pez nêri.

Me izin jı wan xwest û me berê xwe da konê Gelo. Lı wê, kurdên belengaz lı benda me bisekınıyana...

Wê şeva ha, dı nav tehtan de, lı cem kona, cıvina kurdên feqir yên Alagozê ya pêşin hate danin. Koçera, bê deng, guh dan gotinên mın ên lı ser Soviyetan.

Mın gote wan ku Lenin dixwest ku miletê kurd azad bıbe, dı xweşiyê de biji û jı destê axa, beg û dewlemenda xılas bıbe...

Pışti cıvinê, kurdên feqir, disa bê deng jı hev cuda bûn, da ku sibê herın û jı gundiye dın re gotinên mın belav, bıkın. Ev cıvina me ya pêşin, bê deng derbaz bû, lê, pışti vegera me, çıya û deşt û zozan, wek lehıyekê, xwe hıdan:

— Erebe Şıvan! Erebe Şemo, Lenin bı xwe ew rêkırıye da ku me jı bındesti, perışani, nezani û zılmê, xılas bıke... Kurda digotin.

Adetên çend sed sala xebatker û rencberên kurd elımandibûn sebrê. Jı lewre, ewan bı tırs û bı dizi jı halên xwe gazın dıkırın. Lı cem kurdên gundi, berê hatına mın jı, lı hınek cıyan, soviyetên gunda hatıbûn danin. Lê, hın dewlemend jı ketıbûn nav wan.

Serekê yekê jı van Soviyeta, hevalê mın, Xelil bı xwe bû. Mın ev gund, jı bo şerê beg, axa, û şêxa, jı xwe re kire qerargeh. Lı wê, bı saz û gıhandına xortên kurd me destpêkır.

Ji bo peydakirina dê û bavê xwe ez gihastim heya Tiflisê, û li wê, xweşka min, ji çihatibû serê wan ez ageh kırım.

Piştî çûna min ji mal, Taşnaqa, bavê min gelek êşandibûn da ku bikin ku min vegerine mal. Bavê min, ji bêgaviyê bî kifletên xwe ve, ji welêt derketibû û çûbû mintiqeya Aleksendropol. Piştî wi, gelek mihacirên kurd hatibûn wê derê.

Lê, li wê ji, kin û dijminti xistibûn nav mîleta, û serekên eskerî bî kêfa xwe hereket dikirin. Carekê, Xîmpabêtên Taşnaq, bavê min biribûn derve û ew êdi venegerandibûn. Piştî çend roja, nêzîki gundeki, bavê min kuştî dibûn.

Xwişka min ji bî yadê re derketibû çiyê; li wê diya min ji jî nêza miribû.

Bî vi awayî, min îxtiyarên xwe sax ne din. Ez vegeyîyam ser karên xwe. Dî nav salekê de, min ji fegir û rencbera, fîreqeke xurt pêk ani. Dî sala 1925 an de, beg ji hîqûqên siyasi ketin; feqîr ew ne dihiştin ku bîkevin civinên wan. Şereki dijwar dî nav me û wan destpê kir. Bega xwestin ku xelk li me rakin. Şêx û mela lanetê Xwedê li min û li hevalên min berandin û em xayinên din, dijminên mîletê kurd, dijminên miqedesat û yêñ adetên bav û kalan, ilan kirin.

Ji bo parastina mezinahi, hîkîm û dewlemendiya xwe, û, ji bo cahil, sefil û perişan hiştina rencber û xebatkerên kurd. Şêx, axa û bega, mîraceatî her tişt kirin, li kuştina me bî xwe gerîyan, lê me guh ne da wan û li ser rîya xwe bê tîrs û telaş meşîyan.

Dî sala 1925 an de, li hemu warên koçeran, sovîyet hatin bijartin. Bî vi awayî, me dawîya zîlîm, neheqî û zorkeîya beg û axa û şêxên kurd ani.

Kurdên Alagoz

Institut Kurde de Paris

1-Tırsa Derebegên Alagoz

Çıyayê Alagoz, çıyaki gelek mezın û asê ye; ji beriya Serdarabad dıgehe heya geliyê Mixsan. Bı tenê koçer derdıkevin zozanên wi, û lı wê, keriyên xwe dıçêrinın.

Pozê wi yê bılıntır, lı ra serê çar qezayên Ermenistanê yên mezın dınêre. Eberan, Mela Gogteha, Talin û Aştarak. Jı dūr ve, yek dıkare lı ser dırêjahi û pehnayiyê wi, bibine. Lı wê, ewır, wek pêlên derya yên bı kef, kom dıbın. Ezman ji, lı wê şın, vala û bê hed e. Alagoz, dı ser deşta Erivana dewlemend re, hılbûye, û, rojên germ ên havinê, dı rojên paleyı yên dıjwar de, çavên xebatkerên ji teab û germiyê keti, lı serê wi yê bı berf dınêrin.

— Gezo, kurdek ji hevalê xwe re dibêje û bı destê xwe serê pozê Alagoz şani dıde, nihu lı wê ba çıqa hênıke, lı nêziki berfa ku lı wê me par şıvanti dıkr.

— Belê, Beko. Eger me bızaniya ku axa û şêxên me, em dıxapandın, qet me keriyên wan dıçêrandın? Carekê, bıfıkr! Ez pênc sala, bı kıfleten xwe re, çûm ber pezê Egid û Mecid beg; lê, dı dawiyê de bêı ku tışteki bıdın mın ez qewırandım. Mın lı cem mezınê wan gıliyê xwe kır, ewı, dı ser de, şûnda ku heqê mın bıde, ez dam ber dara, çıma mın ji bega gazın kırıbûn...

— Oh, Xwedê; Te welê kıriye, te ew dewlemend û em feqır kırine!..

Her du ji xwe bê deng dıkın û melûl, destên wan hın bêtır qebdên xenceran dıgıvêşır.

Ezman erd ji geleki nêzik ve dıpêçand, herweki dıxwest wi hımbêz bıke, roj ewqas xurt dıçırısı, wa dıxuya ku ewê dı germiya xwe de bıhele.

Gezo û Beko, pişti paleyiyê, vedigerıyan malên xwe, û, ji pereyên ku kar kırıbûn, kêfxweş bı rê ve dıçûn.

Nêziki çiyê bûbûn: bayeki honik ji quntarên Alagoz ew bawేశandin. Xiftanên wan vekiri, dilša dimeşyan û bêhna kulilkên çolê ya xweş dikişandin hindurê xwe.

Gava Gezo û Beko gihastin gundê xwe, Şemiran, roj çûbû ava û pez û dewar digihastin mal.

Lı dora gund, lı ser mêrgê, qederê du sed zılam kom bûbûn. Gezo û beko tirsyan:

— Ev, her hal, begên me ne kêf dikin. Beko got, eger me bîbinin ewê ji me xercê begitiyê bixwazin.

Emê lı benda şevê bîminin, Gezo vegerand, û emê piştire, ji wî alî bîkevin gund.

Her du ji lı wê, qederekê, bê deng man, lê piştire da ku bızanın lı wê çı derbaz dibû, hêdi, hêdi, bi dizî, û dı tariyê de, xwe gihandin nêziki xelkê.

Qeliya koçeran dı distan de sor dibû, agirê êzinga pêt didan. Lı jor, lı ezmên, stêr bı ronahiya xwe ya sar dıçirsin. Lı ber êgir, lı ser doşek û balgihên nerm beg û axa rûniştibûn. Hempa (dewlemend) lı cem wan ci girtibûn.

Lı paş wan, xulamên wan, heya dıranên xwe, bı xencer, şûr, debence û tıfing, çek kiri, dısekinin.

Jı wan dûr, gundiyan feqir, lı benda emrên wan, serê wan xwar, lı ser hev kom bûbûn.

Begek ji wan rabû û bı awirên tûj lı dora xwe nêri:

— Beri peydabûna vi komunistê ha, her tişt xweş dimeşya. Me xwe bı xwe idare dikir. Xortên me bı gotinên mezinên xwe dikirin, lê, bı hatina wî, her tişt guhri.

Şemoyê Oso, mêrxas û egidê began, ji çiyê xwe rabû û got:

— Ewi ez ji serekıya gund avêtım û got ku ez hempa me (gundiyan dewlemend).

— Zugirt ku guh didine wî gelek ın; ew ji bêbextiya adet û isûlên eşirtiyê dikin û dı rıya mezin û kalan re nameşın. Bınêrın, meselen, kurê şıvanê me; bere ji bo perçeki

nan lı cem Mihê dıxıxuli, û nihu ji gılıyî wi kırıye da ku Mihê kırıya wi gış bıdıyê. Ev tışt, gış jî kû ten? Bê şık, jî vı komunistê; ewê wan hemuya jî rê derêxe, Yusif beg bı ser de ajot.

Tu deng nin e. Oeli dı rûn de dıqıqıje, û ba, bêhna wê dıbe jî feqıran re ku lı jêr rûniştine. Bayeki sar tê.

Disa bêdengi. Şêxê mezın radıde:

— Hun dızanın çıma, Yûsif beg, Cangır beg û Egid beg, hun lı vir cıvandın? Ewan hun cıvandın da ku hun, Xelkê Esıra, zılamên sadıq û mêrxas, kêfa xwe binın, dılşa bıbın! Hun, xadımên din û Xwedê!!...

Bı dor jî gundiya re şerbet dıdın.

— Bı xweşıya begê mın! Şemoyê Oso dıke qır.

Evê ha, lı gora talimatên bega, mala fegir û fıqereyan dışewıtine. Jı lewre xelk jê dıtırsın. Duhi bı xwe, çübû talana êşıra Şerqi, ku jı wextê Taşnaqa de rabûbû began.

— Serekê eşıra Şerqi dıxwaze bı me re bıbe. Şemoyê Oso dibêje, lê ev komûnistên zugirt wi nahêlin

— Xulamên mın, eşıra mın a sadıq! Üsif beg destpê kır.

— Hun dızanın ku bavê mın, bapirên mın û kalanên mın, mezınahi lı we dıkir. Em, nihu jı heft bava ye ku se-rekriya we dıkın. Hun jı me re sadıq û mûti bûn û bun jı adatên eşirtiyê dernedıketın. Mala Yûsif beg a mıqedes û nanê wi, hun jı bela, nexweşi, û perişaniyê, û, pez û dewarên we jı jı êşa parastın. Lê, nihu hıkmeke nû derketiye, hıkmeke ku ne din û ne Xwedê dınase. Lı gora vê nizamê, divê herkes feqır, belengaz û zugirt bıbe, û tu kes jı dewlemend nebe. Hingê feqır dı nav eşirê de, wê çava bıjin? Keleş, meselen, û hın perişanên din, eger keriyên Xûdo ne bûna, ewê nanê xwe jı kû derêxıstana? Na, ev nizam bı kêri koçerên wek me nayê. Bı çı awayi ku he, bı arikariya Xwedê, iro kurê mın we idare dıke, û Cangır beg jı lı ser

eşira xwe yê. Me, bî vi awayî xwe xweş idare dîkir û tu ke-
si jî jî rê dernediket. Lê, va ye, em nîzanî jî kû û çawa hat?
Kurê şivanê me yê kevin, Misto. Ewî bêbextî lî din, malbat
û mîletê xwe kir û çû jî xwe re jîneke ûris ani, jî din der-
ketiye, Xwedê nas nake, bûye (komunist), simbêlê xwe kur-
kiriye, û yek dibê qey gawîrek e. Û ketiye nav şivan û ga-
vanên ehmeq û wan dîxapîne. Ew jî bêbextî lî dinê xwe
dîkî û dîkevin dû wi, û xort jî xwe komsomol (xortên ko-
munist) dînivîsin.

— Ev e. mehek e ku ketiye dû mî, şivanê Mecid beg
dîbêje.

— Ev pisê ha, Yûsîf beg dom dîke, nîhu jî dîxebite ku,
her wekî gotîne mî, me bê çek bîke. Çi dîxwaze? Em jî he-
qê întixabatê dûr xîstî û nîhu jî çekên me jî me dîstîne,
dîxwaze çekên malbata me, çekên bav û kalanên me jî
destên me derêne.

— Xadîmên mî ên sadîq, xelkê eşira! Bî çî awayî ku
be divê em xwe jî Misto xîlas bîkî. Malê beg pîr e, heya
hun bîxwazî ewê pez bîde we, konekî mezî wê bîde we,
bî şerta ku hun wî wînda bîkî.

— Bî navê Xwedê, bî navê dî û îman, bî pakîya eşira
kurdi, divê hun wî sax nehêlî!

Lî ser van gotîna, beg, axa, pîsaxa û şêx rabûn û jî zî-
lamên xwe re, dest bî belavkirîna dîyariya kîrî. Dî nav
feqîra de, ewê pêşî ku qebûl ne kir tîşteki wan bîstîne,
rencberek jî eşira Zukri. Edê bû. Dî cî de, hemu dewlemend
û mîrovên wan, xwe avêtî wî û kîrî ku wî bitîrsînin:

— Pisê heram! Tu bî me re bêbextiyê dîki?»

— Edê xwe jî nav koma dewlemenda derêxîst û xwe
gîhande feqîra ku wek kerîyekî xwe dîgîhandî hev... Tu
tehdîd Edê ne dîtîrsand. Ew jî nîhu de, dî sovyetekê de
bûbû endam û guhdariya gotarên nemînendeyên Hîkumetê
kîrîbû, û, ewî xweş dîzani ku, dî nêzik de, destê prolêtariya

(xebatkerên feqir) wê bigihîştâ van çıyan ji û ewê dawiya van tiralên xwinmij, bianiya...

Hempa, tevde ji serekên eşira re sond dixwarin ku ewê heyra dawiyê bî wan re biminin. Lê, feqira bî xwe, xwe da bûn aliki û bêmad, û bê deng, li wan dinêrin. Pir Ebas xwe nêziki wan kîr;

— Heft salan, min mîxtari kîr û min tu cara xwedê ji bira xwe dernexist; lê, hun wek berxa, ji aliyê vi Xwedanenas hatin xapandin!..

— Tu tişt ne qewimîye, cemaet vegevandê.

— Belê, nihu ji we re, bî qemçiya xwe, çawişeki jendirma lazîm e, yan na diviya bû ev wezîfe bîdana min da ku min hun bielîmendana itaeta beg û rispiyên we û ne ya Mîsto. Pir Ebas di nav diranên xwe re ev gotin fikandin.

— Bira bawer nekîn, Mecid beg ji aliyê xwe bî dengêki bilînd got ku. Bolşevîk wê pîr dom bîkîn. Di nêzîkê de ewê dişa bikevin bin qemçiya me, û emê hingê şani wan bîdîn...

Ji şerabê serxweş ketî, beg çî dihate ser zîmanê wan digotin. Mecid beg rabû, derfekê şerabê di desteki û piyanek ji di destê din de, bî hejandîne, xwe gihandê feqira ku şerabê bîde wan. Li gora adetên kevin, herwêki beg bî xwe xîzmet dîkîr, diviya bû ku herkes ji destê wi qedehê bîstîne û vexwe. Hate ber Edê-Kuro! Di wextê Taşnaqa de ez zabîti bûm û nihu, kerê mezin, tu li min xwar dinêri... Ezê şani te bîdîdim... Bigîr, vexwe!.. Piyanaki tîje şerab dibe ber devê Edê.

— Mecid beg ez venaxwîm, ez tayî me.

— Serseriyê mezin! Mecid beg bî tînaz kîre qîr, tu nîzani ku şerab ta dîkuje? Ewi qedeh dani ser lêvên Edê.

Lê, Edê get venexwar û feqîrên din ji jê tam ne kîrin. Şêx, axa û rispi, bî eşkere dijûn lê kîrin; çîma ji destê beg qedeh ne girtîbû, û, ji, rûyê wi, feqîrên din ji, venexwarîbûn.

Goşt, nan û şerab, heya sibê, ji maseyan kêman ne bûn. Teşnaqek di nav Yûsif û Cangir beg de rûniştî bû, û, wa dixuya ku şiret li wan dîkir, ji wan her duyan re piştîpiştî dîkir, û, piştîre ewan ji dizivirin û bi feqira re diştexilin. Şiv digikaşt dawîya xwe. Çend heb ji vexwarinê mest bûyi, li ber êgir raxisti bûn erdê û xir, xir dîkîrin. Şêx, hempa û merivên bega, li cem hev rûniştî bûn û qala mêrani û talanên ku di wextê Taşnaqa de kiribûn, dîkîrin.

Hingê Ermeniyê Taşnaq (Xîmpabêteki kevin) rabû, xweş bi kurdi dizani; berê ewê, emrên ku Mîsto, li ser beg, axa û pîsaxa, derêxistibûn, xwendin û piştîre ji gotara jêrin da:

— Hun baş dizanin, ewê despê kir, ev nîzam çawa ye, ew mala gundiyan xîra dîke û dixwaze ku gîş feqîr bin da ku wan hemu bike emele û xebatker. Ji nav we, ên feqîrîr dibêjêre û wan dîke mezîn û serekên we, weke vi Mîstoyê ha, mesela.

Bi rasti, ev Mîsto ki ye? Hun gîş baş dizanin ku bavê wi û ew bi xwe, li cem tirk, molokan, ermeni û kurda, şivan bûn. Tu cara, ji olçekê bêtir zadê wan û ji kereki pêve tu dewarê wan ne bûn. Taşnaq bi destê xwe pîreki bi simbêl nişan dîde: —Va ye axayê wi! Ew dikare rastiyê ji we re bibêje, û nihu ji ev Mîstoyê Şivan, ketiye nav me û feqîra radîke beg, axa û şêxa. Xorta dixapîne, wan rêdîke bajêr, û li wê ji dersên ku dabûn Mîsto, didîne wan ji. Eger hun hez dikin ku mala we neyête xîra kirin, divê ku hun bikevin pê begên xwe, û şerê zîlamên wek Mîsto bikin.

Gotara wi, bi reyina seya û bi dengê simê hespa, hate birin. Dengê xurt li derve dikire qir «—Serekê Soviyeta gund li kû ye? Ji milisa re (eskerê bejîk) ci çêkin!»

Cefil kete nav koma civiyayi. Gîş xwe avêtin mala. Taşnaqê bîzdîyayi ji şaşbûna xwe, kete nav koma kûçîka ku

hındık ma wi bıdırının, eger hıneki dı xwe ne gıhandaba mala Mecid beg. Gund xwe bê deng kır...

2-Pıçûk dı nav xwe de dıaxêvın

Gezo û Beko dı cıyê xwe de heyiri dıman. Ewan xweş dızanın ku, lı wê, lı deştê, lı gundên ermenıyan ku ew lı havinê lê dışuxılın, sıha tu beg ne ma bû, lê lı vir, lı gundên kurda, wek berê, beg hin bıçek ın û hin, bı kêfa xwe hıkım lı kurda dıkın. Gezo û Beko, mideteke dirêj xwe ker kırın û lı ser tıştên ku dibûn, raman.

Şeva payızê dıgıhaşt dawıya xwe.

Stêr vedımırın. Bayeki sar û sıvık derbaz dıbû.

Gezo ji cıyê xwe rabû, çû cem Beko û çawa zılameki raketi dıhejının ew hejand:

— Rabe, herın mal, gotê; ew êdı ne lıvır ın. Emê sibê Edê bıbinın û pê re lı tıştên ku lazım e bıkın, bıfıkırın.

— Belê, Gezo, gotınên te rast ın. Edê kurıkeki heja ye. Em ji wek lı gundên ermeni bıkın; emê xwe bıgehinın wi, malıka xwe (hewze) deynın û tevde bıxebıtın.

— Tu çı dibêji? Te xwe wında kırıye? «Malıkek?» Tu dın î? Ew komunist ın lê em bı xwe ne komunist ın.

— Gelo te, dı cıvına xebatkeran de ne bıhist çawa Reşo dıgot ku gava çend zılam bı hev re xebateke mılı dıkın, ew xwedıyê malıkekê, tên hêsab kırın!

— Belê, rast e, Beko hezin lê vedıgerıne.

Sa hatıbûn cıyê dawetê. Gava Gezo û Beko dıtın xwe avêtın wan. Hıngê, her du ji, ji cıyê xwe rabûn, kûçık qewırandın û çûn mala xwe.

Wê şeva ha, Edê qet raneket. Gotınên beg, şêx û axa, wek derbên çakûçekê dı serê wi de dıçıngıyan. Ji bêrika xwe tutın derêxıst, cıgareyek pêçand û kıbrıtek pêxıst. Lı

jin û zaroyên xwe yên raketi nêri; rûyên wan, li bin ronahiya kibrîtê çilmîsi dixuyan. Heyîva çardeşevi sor û mezin, wek firaxeki paxir, di pencerê re lê dînêri. Edê xîste eqlê xwe ku, hema sibê, ewê here û her tişt ji Milisa re bêje.

Geleki mitala kir û piştire kete xew. Sibê, bi qorina çelekê ku jina wi, di ber serê wi re dibir garanê, çavên xwe vekirin.

Gava gund şiyar bû, roj qederekê bilind bûbû.

Piştî daweta şevê di, xelk di xew de mabûn; dişgel vê yekê roj tije xem xuya dikir.

Gole (serekê kerîya) û Obe başi (serekê zozana) ji bo vegera germiyana emîr dabûn. Herkes dixebiti û lez dida xwe: Kon radikirin, cîl, mehfûr û kulav ba didan, stûnên kon girêdidan û weris ditewandin...

Gezo û Beko lez ne didan xwe. Tu tiştê wan ne bû. Bi tenê xwediyên kerîya xwe ji bo germiyana pêktanin.

Beko li ber mala xwe rûniştî bû gava Edê hate cem:

— Rojxweş Beko! Tu kinga hati?

— Duhi.

— Te li deştê havîn çawa derbaz kir? Tu nexweş ne keti?

— Na, Beko veğerandê, ji aliye nexweşiyê tu gazinên me nebûn, lê, em ji germî fatîsi bûn.

— Te Mîsto di? Tu nîzani ewê kinga bê?

— Na, çawa me dikari wi bibinin? Em li çolê bûn û qet ne diçûn bajêr.

— Çi xeberên nû li cem we hene?

— Gotinên min pîrîn; lê divê em xwe giş bicivînin da ku ez gundî û emeleyên ermeni, çawa xwe tanzim dikin, ji we re bêjim.

— Havînê, Beko bi ser de ajot. Mîsto çûbû zozana. Li wê xelk dicivandin û ew hîni xwe tanzim kirinê dikirin; lê bega bela xwe danê û nehiştin ku şixul bibe seri.

— Bêje mın, lı cem we civına du hiçi bû? Beko jê pırsi.

— Jı bo vi tışti bı xwe, mın dıxwest ez Mısto bıbinım, Edê bı dengeki nızım veğerand û lı dora xwe nêri, da ku jê re bêjim ku, livır beg, şêx û hempa, bı arikarıya Taşnaqa, dıxwazın belaki bınnın serê wi!

— Belaki bınnın serê wi! Çawa?

— Hıneka dıxwazın qebileyên xwe gış bıcvınının û lı cem hıkumetê gılıyi wi bıkın. Lê, gelek beg û Taşnaq dı carekê de kuştına wi çêtir dibının.

— Lê hevalên me çı dibêjın?

— Hevalên me ki ne?

— Ma feqır gi ne bı Mısto re ne? Ew baş dızanın ku jı roja hatına Mısto halê wan xweştir büye. Carekê bıfıkire! Dı gundên Ermenıyan de, feqır jı bêşa bı tımami mıaf ın. Lê, lı cem me, feqır (bêşa koçeriyê, bêşa dexlê û ya bega dıdın). Lı wê ev çar sal ın ku nızama Bolşevika, nızama şewrên gundi û xebatkera hatiye danın, lı vır lı cem me, hin hıkma bega wek berê dimeşe, Beko bıser de ajot. Hıneki bıfıkır malava! Ez rastıyê dibêjim. Cangır û Elixan beg dısa bûne serekên eşirê.

Ewê xema kê bıxwın? Bê şık xema yên xwe, yên dewlemendan; lê ême bı xwe, me tazi dıkın. Ne xwe bı rastı, nızama soviyeti hin ne ketıye cem me...

Hin dınya zû bû. Hewa jı bêhna erdê ya zıwa dagırtı bû. Roj ku derdiket hıneki bû tari; ewıreki reş ew pêçand û sıha xwe raxıst ser çıya, gund. Edê û Beko.

Beko weke nalinê, keserek kışand, hıneki wê de çû û lı ser kevıreki rûnişt. Edi jı xwe nêziki wi kır.

— Bala xwe bıde mın Edê, Beko hêdika gotê, dı gundên ermenıyan de ku em lê bûn, nahêlın axa û hempa têkili şıxulên gund bıbin, heta, wan naxın civına jı. Xeçedûr axa tê bira te? Milkê wi jı destê wı standın û ew jı rencbera re

par kırım. Dıgel vê yekê, lı cem me hin beg û axa bı kêfa xwe dıkın. Lı wê, hema, her roj, minezımê xebatkeran dihat, em dıcıvandın, bı me re daxaft û emê çawa xwe jı bı destê axa û dewlemenda, xılas bıkın, dıgote me...

— Gava Mısto jı me dıcıvine, Edê gotê, ew jı me jı her tışti ageh dıke û rıyên azadıyê şani me dıde, lê, hin bêbezi dıçın û gotınên wi dıgehinın beg û axan. Ma halê me xırab e nıhu?

Em êdı tu tışt nadıne bega; û her weki em feqır ın hıkumet jı bêşa jı me nastıne. Lê, eger jı te, tê bêşên Yûsıf beg û Eli beg mede; ewê dı ci de, egıdê xwe Şemoyê Oso, rêkın te û bı zor wan jı te bıstının.

— Bınêr, êmın, ez çı dıfıkırım? Beko xwe hıneki tevda û got. Dıvê em xeberê bıdın Mısto, an serekê canbêzara; yan na, beg wê Mısto bıdın kuştın.

— Na, vı nakın, Edê vegerand û rabû ser xwe; newêrın xwe bêxın vı belayı. Yûsıf beg bı xwe got: «Dıvê em wı nekujın, yan na, jı bo wı, ewê me bıdın ber tıfınga.» Dı wextê Teşnaqan de, Yûsıf beg dı cıvat mıletê de nemınende bû, jı lewre bı qanûna dızane. Dı wextê qeysera de, her meh dıçû cem Hakımê Qefqasıyaya û jı bo serekıya Eşıra Heseni, jê meaş dıstand.

— Lı dawıyê, şevê dı çı qerar dan?

— Pıranıya wan gotınên xwe kırım yek ku gılıyi. Mısto bıkın.

— Nexwe, dıvê ku, Beko got, emê banı feqır û rencberan bıkın; herweki dı gundên deştê de dıkın û emê, beg û Taşnaq bı Mısto re wê çıbıkın, bêjıne wan. Ez bawer ım ku, feqır û rencber wê hevaltıya beg û dewlemenda nakın, û bı me re bımeşın.

— Belê, dıvê em wan bıcıvının, Edê vegerand...

Beko û Edê jı hev cuda bûn.

3-L1 ser rıya germiyana.

Jın dest hıltnın

Her tışt pêk hatıbû. Hurmur lı ser ga ku zaro ji her alı yê gund kom kırıbûn, hatıbûn barkırın. Nêziki saet heşt, kervan, we weriseki dirêj û bı can hate ser rê ku lê giya şın bûbûn.

Cangir beg, serekê êlê, qet guh ne dıda nizama sovieti û wek dı wextê bav û bapirên xwe de, an weke dı wextê Taşnaqa de, hereket dıkır. Lı hespeki sergerım sıwar bûyi, mina serfermendareki, lı cıyeki bilind sekını û hışt ku kervan dı ber wi re derbaz be. Gava dit ku her tışt saz bûye, hespê xwe yê boz ajot û kete pêşiya koçeran ku mina diwareki, diherikin.

Lı paş kerıya şıvaneki, lı ser mılê xwe pezeki ling şkesti hılğırtıb û. Reben westıyabû û bı zor bı rê ve dıçû.

Pez ku xwe tım xwe tev dıda, ji destê şıvan fıltı û kete erdê. Çavê Cangir beg pê ket; hate cem şıvên lı ser zengûyên hespê xwe ji piya sekını û çıqas jê dıhat, bı qemçıya rabûyê:

— Kerê mezin! Te çawan wêri vi pezi lı erdê xi? Tu lıngeki wi ne hêja yi! Ezê şani te bídım, sa, kurê sa!

Rencberê reben, lı bın derba tewandi, kire hewar:

— Mirê mın, mın ew bı qesid ne xiste erdê... Ew bı xwe ji destê mın xwe derêxist, mın ew ji dūr ve hılğırtıbû û ez ji teab ketıbûm...

Gotinên şıvan ji beg re gıran hatın; çawa rencbereki dıkari bê edebi bıke û lı ber begê xwe xeber bıde? Mecid beg hin bêtır xeyıdı, hespê xwe ajot ser şıvanê reben û lı bın qemçıyan ew avête erdê.

Gava şıvan dit ku ne dıkari xwe ji destê wı xilas bıke,

xwe avête nav jinan ku gîhaştibûn cem wan, û xwe li paş wan veşart.

Cangir beg ji adet û isûlên kevînan derneket. Ewî dizani ku li sûcdareki ku xwe davêje bextê jina, êdî lînaxin. Di pevçûnan de, di kuştina de, di şera de, jin kefiya xwe ji serê xwe radikin, wê davêjin erdê û dibêjin: «Bî navê Xwedê, vê sinorê miqedes bigirin, êdî li hev mexin, bela xwe ji hev vekin».

Û her du neyar bî ya wan dikin û dev ji hev berdîdî.

— Ji sîûda xwe, te avête piştê jinan; yan na, min şani te bida! Kurê berêz, diya te şirê kera daye te!... Û Cangir beg hin dom bî dujina dikir...

Ciyê herkes di êlê de gelek bî nîzam hatibû saz kirin: Li pêşiyê jinên dewlemenda li hesp an ga sîwar bûyi, diçûn, bî çend gava li paş, jinên feqir, yê rençber û şivana, di-meşîyan. Li pişt wan zarokên piçûk girêdayi bûn.

Ewên ku bê zaro bûn, barên welê giran hîlgirtibûn ku, bî zor di bin de bî rê ve diçûn. Li dû wan, gayên barkirî, hesp û çêlek, û di dawiya gîşan de, mi û bîzin di rîya xwe rediçûn. Dewlemend, şêx, melayên qure û rispi, li ser hespa, di her du alî re, li cem kifletên xwe, bî pozbilîndî dimeşîyan.

Roj ronak û gerim bû. Jina Cangir bega şanzde salî, Zedîne xanîm, li ser hespê, li cem firax, nivînên xwe yê hevrişim û micewherata, diçû, di deryayên xeyala de, hêdî, hêdî bî bawêşinê, mêş an kelmêş, diqewirandin û li cariyên xwe qir dikir. Pezê ketî, yê meriveki mêrê wê bû; ji lewre xanîmê ne, dikari bêteref bimîne:

— Çima, ewê digote mêrê xwe, te ev bêbextê ha di cîde ne kuşt? Ew gîş êdî bûne wek gura ku li deviya dinêrîn. Bî tenê qemçî dikare wan bine itaetê, yan na ewê rabin û me biqurtînin...

Dengeki tevlêhev, ji êlê hildibû... Mi, berx û bîzin di-

kaliyan, çêlek û ga dîoriyan, û, ji her ali, zaro û keçik pehi-zokên xwe digotin...

Gezo lêdana şivan dibû. Lê ew bi rojani li gundên ermeni xebitibû, ketibû nav civina û ewi baş dizani hîkma so-veti çiqas heqên xebatker û feqira diparêze, ji lewre ew vi-tiştî qebûl nake, û gaziya reben, gundiyeîn feqir, gundiyeîn pi (yên ku halê wan diqete), û xwendevanên bi wîcdan, di-ke da ku dawîya zılma beg û axayên kevneperest binin.

— Li ser laşê pîraniya ji we, cîyên qemçîyan hin sax ne bûne; lê nihu wext hatiye, divê hun bîzanin ku ev hal êdi ne ma dikare dom bike.

Nihu hîkma me ye, hîkma xebatkera, hîkma rencber, cotkar, şivan, gavan, emele û paleya.

Divê ku êdi beg û axa ji me bitirsîn! Lê, ji ehmeqîya xwe, heya nihu, em xwe datînin ber derbên wan, bi navê eşirtiyê xulamîya wan dikin, ji bo wan hev û du dikujin û bi ser de ji, bêşa didin wan. Kê Cangir beg ji me re serek bijartîye?! Çima soviyeteke meya gund nine? Em êdi ji vi hali têr bûne...

Ev gotin ketin devê jina ku, li bin barên giran dimeşî-yan. Piştî wan, zılama ji xwe gîhandin dengê Gezo. Deng bilintir dibû û xelk li dora Gezo kom dibûn.

— Li zozana Cangir beg bi hesineki li min xîst yeki digo.

— Û ewi li ser min ji du dar şkênandin, çîma ku min ji kaniyê kuli nêziki konê wi ye av dibir...

— Ev êdi bes e! Em dikarin ji heqê wan derkevin...

Hempa Smail Şêxo hate nêziki cemaetê û gote wan ku nihu beg wê bê û hêsaba xwe ji bo wan gotina ewê bi wan re bibîne. Xelk li dora wi bûn kom. Şivaneki bi laş û gewde kire qir: «Wi ji hespê binin xwar.»

Ën mala me xirab dikin ev in; û ewi Smail ji piştî wi

Ev êdi bes e! Em dıkarın ı heqê wan derkevın...
Artık yeter! Onların hakkından gelebiliriz...

girt û ew ji hesp kışande jêr.

Lî ser qir qirên Smail, Cangir beg hespê xwe bezand û hate wê derê:

— Xwe ji hev bîdîn alî yan ezê berdîm! Xelk dev ji Smailê ji derba ketî berdan û xwe dan paş.

— Kê destpêkîr? Cangir beg ji cemaetê pîrsî.

— Me gîş, me tevde kir! Bî dengekê gotîn.

Gava çavên jîna lî Cangir beg ketin, stûnên konan ji ser barên ga kışandî û xwe avêtin wî. Dî nav wan de bî navê Elmast, jînikeke bejîn bîlînd hebû. Ew dî wextekê de lî malên Molokan xebitî bû, gava vegeyîya bû welêt Hikûmeta Soviyetî erd dabûyê.

Elmast bî dilekî pola, stûnek dî dest de; xwe avête Cangir beg û derbek avêtê ku, çû lî hespê wî ket. Heywan xwe hîlda û xwe da alîkî. Gelek jîn û mîrên dî jê cesaret girtin û Cangir beg tehdîd kirin û ew revandî. Bîsteke dî, Pîr Ebas, çend şêx û dewlemenda, jî kitêbên mîqedes ayet dixwendî û dîgotî ku lî sereka rabûn guneheke pîr, pîr mezin e.

Hîngê Gezo derket ser tehtekê û destpêkîr:

— Hevalîno! Îro bî xwe, divê em zîlamekî rêkîn Eriwanê, cem Mîsto da ku wî ji her tîştî ageh bîkî. Divê ku em çekên beg, axa û hempa, jî wan bîstînin. Hûn gîş, dîçîn û tîn gundên ermenî û gurcî û dîzanî ku lî cem wan, axa û mîxtar ne mane. Lê heya nîhu lî vir beg û hempa me dîxenîqînî.

— Divê em wek Cangir beg, dersê hempa jî bîdîn, Elmast dibêje, ew xulamên began in û her gav destê wan dîgîrîn, jî ber ku nezan û kole mayîna me jî menfaeta wan e.

Çend hebên dî axaftî û qewîrandîna Cangir beg xwestî.

Dî vê gavê de, merîvek xwe gîhande êlê û xebera jêrîna da:

— Misto hatiye gund, Serekê Komiteya Bicibir (Licnê Merkezîyê), Elixan û hin dîn ji pê re ne. Dîxwazîn soviyetên gunda bibijêrîn. Lê her weki nihû koçer vedigerîn germiyana, berê çûn cem kurdên gundi, piştî heftekê ewê bêne cem me.

Nûhati hin ilawe kîr ku Elixan beg ji mixtariyê hatîbû avêtin, lê ku şêx, hempa û encimena eşrefa, gazi mîlet kîribûn da ku, disa li ser kar anîna wî bixwîze û danîna soviyeta qebûl neke.

— Ev gîş, karên Misto ne! Şêx û hempa digotin; pîr Ebas her gav li pêşîya wan bû. Divê em wî nehêlin, yan, na ewê toza me rake...

Koçer nêzîkî çiyakî bîlînd dibûn, Boxûtîlû, ku weke nanekî şekîr, kenarên wî bîlînd bûn; zînarekî mezîn ber bî ezmana ve hîlbû bû û ji jêr gelek reş û tarî dîxuya.

Piştî şiveke sıvîk, herwekî şev xweş bû, hemu li bîr stêra raketin.

Serê sibê, dîvîyabû disa dom bî rîya xwe, bîkîn...

Dawîyê, roja sîsîya, koçer gîhaştî germiyana xwe, Li wê, li ser erdekî glover û fireh. Konên xwe danî û ew ci ji xwe re kîrînarê zîvîstanê.

Li bîharê, gava berê pez dîdî zozana, ev der disa vala dîmînin.

Di vê mîdetê de, ev der disa têr çêre dibî û li zîvîstanê, peza, xwêş têr dîkî.

4-Fîkrên nû dî nav mîlet de belav dîbîn

Dema dayîna xûkîya bega û sıxreya wan hatîbû.

Egîd beg bî xulamên xwe ji eşîrê re da zanî ku herî

ciyê pezê wi yê zivistanê çêkîn. Cangir beg ji emir da êla xwe.

Gundiyan feqir û pi (yên hineki xweşhal), berê ku ji xwe re tîşteki bîkîn, dîviya bû ku, mal, û zar û zêcên xwe li bin ezmên bihêlin, bî mer û bêra herin şixulê bega bîqedînin.

Gelek ji wan qebûl ne kir, li dora Gezo civiyan û ne razibûna xwe nişan dan.

Mecid beg, qemçiyek di dest de, di ber koçera re derbaz bû û bi awir li wan nêri. Tu kes ji yên rûniştî ji bo îkaraha adetên kevî, bî hatîna wi ranebû.

— Xem nakê, baş e, baş e, rûnîn!... Egid beg gote wan. Di nêzik de, ezê we ji bav û kalanên we bêtir bêxîm bin hîkma xwe. Hun bawer dikin ku nizama we ewê dom bike, ne?!! Hunê paşê bîbinîn!.. Îngilîz û Taşnaq çermê wê û yê xortên we yê Komunist wê rakin...

Tu kesi bersiva wi ne da. Mecid beg derbaz bû. Li wi, aliyê wargekê, hempa, şêx û eşraf li cem Egid beg dicivîyan û bî saetan ve, şewra hev dikirin...

Gava, hîn feqir û pi bî dînanîna konên began mijûl bûn komsomlek (Endamêki ji xortên komunist) ji bî xwestîna êgir çû cem wan.

— Herê bixebite!.. Tu çî kari diki, Tîralo?!!

Zilamêki kal ku dixebite gotê, ên li emrê bega ne em tenê ne...

— Ez tu cara şixulê dijminên xwe nakin, Konsomol vegeandê.

— Ew ji kû dijminên me ne? Kalo heyirî...

Di vê gavê de Mîsto derket, gotinên wan bihistin û gote kalo:

— Dijminên me kine, ezê ji te re bibêjim; gotinên min xweş bêxe serê xwe, wan di nav nas û hevalên xwe de belav bike û wan ji li dijminên xwe rake. Eger em destê

hev bigırın, em bî hevre heval û yek bın emê bıkarıbın zora wan bıbın jî ber ku heq bî me re ye...

— Mın, dijminên me ki ne hin fehım ne kır? Kalo disa pırsi.

— Dijminên me yên pêşın û diwartır, beg, axa, şêx û hempa ne. Bı wasiteya adetên kevin, ew me jî xwe re dıkın xulam û me jî bo şıxulên xwe dixebitinın. Va ye bınêr! Ewrên reş jî nihu de kom dıbın; bisteke dın, baran wê bıkeve, kifletên te wê şıl bıbın; jî ber ku berê ku tu konê xwe deyni, beg te mecbûr dıke ku tu yê pezê wi deyni. Em nıkarın êdi, bı vi awayi bıjin. Lı gora adetên kevin, diyê ku em bê gotın, serê xwe lı ber beg, axa, şêx û hempa, xwar bıkın û guh bıdın gotinên wan, ne jî ber ku ew zılamên qenc, xwenda, zana û bı eqıl in, lê, jî ber ku bı tenê beg an dewlemend in. Em jî aliyê wan çıqas tên êşandın û kêm kırın!... Lı cem dewlemenda, kon tije mal û pere ye, lê, lı pişta feqıra kırasek nine. Divê ku em adet û qanûnên xwe yên kevin bavêjin û êdi guh ne dın beg û axa ku emirên wek van didine me: «Zıdı qudsiyeta şêxa tışteki me bêjin! Ewê we kor bıkın!...» û gava yek qala şêxeki dıke, beg wi davêje ber dara.

Bi vi awayi ew hev û du dıgırın û jî feqıra xebat û ita-etê dixwazın. Divê em van qanûna ku jî aliyê beg, axa, şêx û dewlemenda hatine danin berdın û qanûnên welê çêkın ku pê feqir bıkarıbın bıjin û xwe jî bın ıstıbdada axa û şêxan xılas bıkın. Çıma beg, axa û şêxên feqir tune ne? Ji ber ku ew me ıcbar dıkın ku em jî wan re bıxebıtın.

Lı dinyayê her tışt bı xebatê çêdıbe, lê eger tu bıxebıti û xebata te jî xeyrê te re be, bê şık, tu ê feqir û bı ser de jî bın dest û mehkûm bıminı...

Berê, gelek mıletên dın weke me dijin.

Ew jî weke me koçer û gundi bûn. Lê, ewan beri me fehım kırın, bı zıraet û candınıyê re seneat jî elımin û jı

xwe re bajarên mezîn çêkîrîn. Lê, em hin wek berê dîminîn. Em dî koçeriyê de dîdî dî bega, û, dî gunda de jî, bî navê eşirtiyê, girêdayî axayekî dîminîn, xîzmeta wan, dîkîn, jî bo nav, mezînahî û dewlemendiya wan, şerê feqîrên dî dîkîn, hev û du dîkujîn, û bî xwîna xwe, jî beg, axa an şêxên xwe re eraziyên dî vedîgîrîn. Ev hal, mîna vê meselê ye: Herwekî ba vekî du kur hebûn; yek jî wan, piştî ku ,hate dînê, mîdetekê dî derguşê de ma, piştîre meşîya, mezîn bû û bû zîlam. Lê, ê dîn tîm dî derguşê de ma û tu cara jê derneket.

Em wek vî kurê paşîn in. Ev çend hezar sal in ku em hatîne dînê, lê em hin dî derguşê de ne û em bî jîriya xelkê dijîn. Êdî, jî bo me jî wext e da ku em jî rabîn ser xwe û wek mîletên dîn bijîn. Bîner, meselen, lî gora adetên me yê koçera, divê ku her kurd konê xwe bî awakî mîyayen dêyne, yan na, jî qanûn derketî, mal û malbata wî tev de, wê bine helakê. Lê, digel vê yekê, beg û şêxên me, konên xwe bî kêfa xwe datînin û tu bela nayê serê wan. Ne xwe ev çîma bî tenê, jî me, jî feqîra re kîr e? Dîsa lî gora adetên eşirtiyê, divê ku her eşîr, her bavîk, bî serê xwe bijî û wek dewleteke bîyani, xwe bî xwe idare bikê, û çavên wan jî, hema, tîm lî mîlk û malên eşîr an bavîkên dîn bî. Gava zîlamek, jî eşîrekê dibê dijîmîne zîlamekî, jî eşîrêke dîn, her du eşîr jî bo van her du zîlama, dibî dijîmînen hev, û, bê sebeb, xwîna hev dirîjînin. Ev tişt ne jî bo carekê, an du cara, lê tîm û tîm. Û ev pevçûn, şer û xwînrîjandî, bî tînê bî kêrî beg û axeya tîn. Heta, ew bî xwe vê dubendiyê dixî nav xelkê.

Bigîr meselen. Dijîmintiya esîrên Ortli û Kasan; ev çend sal in ku hev û du dîkujîn, û bî ser de jî, bertîla dîdî bega lê, ev êdî eşkere bûye ku dijîmintiya her du qebile bî teşwîqa Egid beg destpêkîr. Bro, lî ber mîrîne bî xwe got ku tu kes jî qebileya Kasan lî kuştîna wî ne digerîya, lê Egid beg bî xwe fitne dabû wan; ewî bî guhê xwê bihistîbû. Hîngê, Kasana xwe avêtî wî û derba mîrîne danê.

Çı xırabi û perişani ji van tiştan tên serê kurdên ko-
cer. û gundi...

Piştire, li gora adetên me, divê ku şixulên giran û dij-
war ji aliye jina bêne qedandin. Ew ji vi tişti zû nexweş û
pir dibin û zû dimirin. Û jinanin li cem me çawa çêdibe?
Bırayê xwe bigir meselen; kal bûye û hin heya nihu ji xwe
re jin, ne aniye; ji ber ku pereyê wi nine û nikare qelen bide.
Lê dewlemend bî xwe?.. Ha ji te re egid beg: Sê jinên wi
hene û nihu ji ji xwe re keça Nado ya donzde sali xwestiye.
Apê Cangir beg 56 sali ye, lê di van rojan de, bî pere, keça
Tahir a 14 sali ji xwe re ani. Kê ev qanûn danine? Û kê
gotiye ku dewlemend dikarin bîzewicîn û gelek jina ji xwe
re binin û, em feqir nikarin yekê ji bîstinin? Bê şik, beg,
axa û şêxa ev adet û qanûn danine.

Dî her civinê de, min rakirina qelen xwest û we giş
destê xwe radikir. Em hemu, rojek beri rojekê, rakirina
qelen û ji vi niri, xilaskirina mîlet dixwazin. Vê havinê, li
zozana, di (Civina Mezin) de, pir, kal, keç û xort tevde, me
rakirina qelen teleb kiribû.

— Lê, beg, axa û şêxa ji bo vi tiştî çî digotin? Kom-
somol ji kalo pirsî.

— Çî digotin...? Digotin ku ev bê îmkan e, ku ev gune-
he, ku Mîsto xayîneki dinê me ye, ku êwi ji xwe re jineke
Ûris aniye û simbêlê xwe kur kiriyê. Wan rojên ha, êvare-
kê, beg li hev civiya bûn û difikirin bî çî awayî xwe ji Mis-
to xilas bikin...

Cemaet xwe ker kir. Komsomol demekê rama, piştire
ji bêrika xwe kaxitek derêxist û bî dengêki bilind, emrê le-
xûbûna qelen xwend û got ku heçî bî pere jinekê binê, ewê
bête girtin û 500 rûbil ceza, wê jê bêne standin. Piştire, he-
ta ku keçik ne bûye şanzde û kurik ji hejde sali, nikarin bî-
zewicîn. Û divê ku, di nav jin û mêr de ji 10 sal bêtir ferq

nebe. Û dawiyê, qanûn êdi nahêle ku tu kes ji jinekê bêtir binê.

— Biji...! Kalo ban kîr û ji kêfa xwe mera xwe avête hewayê.

Kurdên ku bi îşên bega mijul bûn, hatin û li dora wan kom bûn. Kalo ji Komsomol xwest ku careke di emrê lexû-kırına qelen bixwine. Ewi disa, ew xwend û ji wan re, her tist da fehim kîrin.

— Biji Mîsto! Biji Mîsto! Xelkê kîr qîrin.

Mecid beg deng û kenên wan bihistin. Rabû û ber bi wan ve çû. Mîsto bi gotara xwe ya birî dom dîkir.

— Belê, her weki min dîgot, em hin di dergûşê de mane; me adetên bav û kalan, wek tiştên miqedes girtine. Lê, beg, axa û şêxên me bi xwe, van adeta ji bo mezinahi, dewlemendi û merkezên xwe, ji xwe re dîkin alet; û mîlet feqir, nezan, perişan û paşde mayi dihêlin. Çima em bê xwendin in? Çima em bê seneat in? Ji ber ku, beg, axa û şêxên me, bi nezan, şivan, gavan, rencber û feqir mayîna me, me bê zehmet ji xwe re dîkin xulam û kole û bi kêfa xwe bi me dîleyzin. Û, ji bo mayîna vi hali, ev mezinên me yên ha destê xwe dixin destê xwinxwarên me û dijminên insanîyet û pêşveçûnê. Hun dibinin ku me hin bi Taşnaq û Ingilîza dîtirsinin. We nihu seh kîr çima beg, axa û şêx, dijminên me yên pêşin in...

Lê eger, em baş bifikirin û em destê xwe bîdine hev, em dîkarin ji bin zîlim û nîrê wan xwe xilas bikin, û roj bi roj pêşde herin.

— Ev giş rast e, gundiya, tev de, bi dengeki gotin.

Mîsto di ci de ew berdan û çû gundeki din.

Mecid beg hate cem koma feqîra; gava çavê wi li Komsomol ket, xwe nêziki wi kîr û ji serê wi heya piyên wi lê nêri û bi xeyid lê kîre qîr:

— Çima tu şıxulê me dîsekîni? Careke dîn, eger tu bê obeya mîn, ezê stuyê te badim...

Komsomol qet xwe şaş ne kir:

— Jî mêj ve êdî obeya te ne maye. Va ye obeya te! Xort ev gotin û bî destê xwe şikeftêk nişan dayê: — Emê te di nêzikê de, bêxînê.

Mecid beg qemçiya xwe rakir û xwe avête Komsomol ku li wi xe. Lê zîlamên pir û kal ku şıxulê wi dîkîrîn bî enîr gotin:

— Destê xwe nedî vi mêrxasê ha, yan na emê aliyê wi bigîrîn û emê te pis bîkîn...!

— Hun li van zugirtên ha bînêrîn... Ne bî tenê jî wan re qemçî lazîm e, lê divê, ku quna wan jî bî hesîneki sor-kirî bête dax kirin, herweki Egid beg bî Şerqîya re kir.

— Ev bî xwe tîşteki nake û nahêle em jî bîxebîtin, zîlamên bega gotin, divê serê Mîsto jî bête pelaxîtin, ewî ev serseriyên ha rakîrîn mezîna...!

Mecid beg sekîni, qebda xencera xwe givaşt û bî awîr li xelkê ku gazîrîn dîkîrîn nêrî û mîrmîrî: «Xem nake. Dî nêzikê de dora me wê bê, û emê şani we bîdîn, kurên sa...!»

Komsomol bê deng vegeriya mala xwe.

5- Serhişkîya Derebegîya dom dîke.

Roj diçû ava. Jor, li ezmana, êlo, jî hev dûr, li hewa hîlavîstî diman, weke ku bî çavên xwe yên tûj, li nêçîra xwe digeriyan. Car, car, li girên rût, dengêki zirav û kûvî dihat; ev jî dengê êloki çiyayî bû.

Konên bega û govên pezê wan hatîbûn danîn. Şêxa jî konên xwe vegirtîbûn. Ewreki reş, li ûfîk xuya kir; bayekî

xurt ew ber bı warê koçera ve ani. Beri rojava, taviyeke xurt hat. Zaro û hur murên ewên ku ji bo beg û şêx dişuxilîn ali bûn. Bayê payizê yê sar rabû. Zaro ji sermê dilerizin. Bı hatına şevê baran sekini.

Zaroyên beg, axa, şêx û hempa, ji kona derketin, destên hev û du girtin, stran gotin û reqisin. Zaroyên xebatker, di nav cilên şil de xwe pêçabûn û bı keser seyra wan dıkırin...

Hingê feqira gotinên Misto anin bira xwe û heya sibê, je beg, axa û şêxa gazin kirin û lanet li wan barandin.

Sibehe, roj tirêjên xwe dirjandin li ser beriyê, û giya li beyara, weke tayên hevrişmê yên ziray dıçirsin.

Beyar, mina şevêkê zivistanê bı tirs û melûl in wek meydaneke şer, vir da, wê da ji hestiyên insan û heywana, tije ne.

Di wextê Taşnaqan de, kurd û ermeni ku ne dixwestin bıkevın bin hikma tıfinga Taşnaqa xwe li we vedışartin.

Roj hin bılıntır bû. Dewar û pez ji şahiyê diboriyan û dikaliyan. Hesp, bı hıskırına rahetiya germiyanê, dişihıyan. Jin ji, bı dılxweşi, li dora bara dıçûn û dıhatın.

Gava hempa, bı girani piyase dıkırin, da ku pişti sıwarıya çend roja lingên xwe yen tevizi rahet bıkin, feqirc kevir hıldıgirtın û ji bo konên xwe ci dikolan. Zaroyên wan ji berx dıbirin çêrandinê.

Cangir beg dıltengi dıkir ku zû here Yûsif beg bıbine û jê re bûyerên rojên dawin bıbêje.

Li ser hespê xwe di şiveriyeke xwar û mar re, ser berjêr dibû. Ji nişkave, ji nêzik, ji pişt tehtan keneke gur kete guhê wi: Jinên kurd dıkeniyan. Cangir beg hespê xwe sekınand. Jê hate xwar û di şiverê re beziya çıvanekan, giha erdeki bı sêlak ku dıçû heya golê, coyeke kûr tê re derbaz dibû. Jinên kurd jê av dıkişandin, ji ber ku li wê, av ji ya golê paqıjtır, cemıditır û zelaltır bû.

Emine, Pışta wê lı řıverê û fıstana wê ya şın lê, lı wê disekını. Jı bın kûfiya wê ya glover, jı serê wê yê piçuk, ber bı paş ve avêti, 14 kezıyên zırav û dirêj, dıhatın xwar. Jı dora xwe ne ageh, Emine serê xwe dihejand û dıkeni. Lı ber wê, destên wi lı kêlekên wi, xorteki kurd bı laş û gewde, rawesta bû. Ewi dıranên xwe yên xweşık û spi nişan dıdan, brûyên xwe dıgıjıgıjandın, û bı xıftana xwe ya periti, bı kumê xwe yê rızıyayı û bı piyên xwe yên nivxas, lı Emine dınêri. Gava çavê wi lı Cangir beg ket, çend pırs gotın Eminê, xwe xwar kır, şerbıka xwe girt û bı zerıkekê dest bı dagırtına wê kır.

Emine xwe zıvirand û çavên wi rasti yên Cangir beg hatın. Rûyê wê, berê sor, piştire bû zer û ken jê wında bû.

Cangir beg heyırı, xwe hılda. Emineya wi, bı tena xwe, bı vi zılamê perişan û bı kincên periti re çı dıkır? Jı keydê, qırıka wı hate gıvaştın. Dıranên xwe reqrıqandın, bê deng xwe nêziki kurdê blengaz kır, şerbıka wi jê stand û ew ewqas bı qiwet dêhıf da ku řıvanê reben xwe ne girt û ket.

— Sa! Cangir beg zuriya, tu ciyê xwe nas naki?! Berê ku tu hin sax i jı ber mın bıqele...!

Kurmancê feqir rabû, bı milê xwe ruyê xwe paqıj kır, hıneki ma, piştire raşişte dareki û Cangir beg tehdid kır:

— Sa tû yi û bavê te ye! Ewi lê kire qır, pişta xwe tewand, jı řıverê xwe da alı û dı nav tehtan de wında bû.

— Emine..! Dengê Cangir beg ê biri dilerizi... Emine...! Te jı bir kır ku tu dergıştıya mın i? Te çawa dıwêri tu bı vi řıvanê reben re xeber bıdi, û heta pê re henaka jı bıki...? Ma jı iro heya du heftan ezê qelen rênekım bavê te...?

— Tu çawa qelen rêkı, ma êdi qelen maye? Emine heyırı, jê pırsi. Eger tu qelen bıdi, lı gora qanûnên soviyeti, ewê te bıgırın.

Sa tu yi û bavê te yel Ewi lı Mecid beg kire qir.
İt sensin, senin babandır! diye bağırdı Mecid beye.

— Xem mexwe, ewê mın nagırın. Ezê qelen bı awaki welê bıdın ku tu kes pê nızanê...

— Cangır beg, mirım... Emine bı denegeki nızım gotê, ew şıvanê me ye, hatıbû avê û arikariya mın kır.

— Lê, eger yeki ji eşıra me ew diba, dı nav xelkê de iştixali wê çêba, hingê ez mecbûr dibûm te berdım.

— Oh! Ez gori, mın efû bıke! Ew ji ne şıvaneki adi ye. Ew ji ji maleke baş e. Bavê wi mêrxasê hemu eşıra Heseni bû. Em bı hev rê mezin bûne. Bavê mın ew bire ba xwe, ji ber ku mêreki hêja ye. Carekê, ewi bı tena xwe keriyê me ji destê dıza derêxıst. Lê, nihu, Emine dibêje, ez bı mal-bata xwe û bı şêxa sond dıxwım ku ezê êdi ji rûyê wi yê kırê nanêrın. Û Emine bı gırinê ket.

Bı ditına hêstırên çavên wê, xeyda Cangır beg dı ci de çû:

— Baş e, Emine, bı dengeki şırın ewi gotê, ez te efû dıkım. Ez bawer ım ku ev tışt ji bo cara pêşın bû û ku car-cekê di çê nabe... Ezê emır bıdım xulamên xwe ku vi sêweleki ji vır bıqewırın. Vi geniyê ha xwest ku bı êgir bilêyze... Çavên xwe bımale û êdi megiri...

Emine û Cangır beg li hevhatın. Pışti niv saetekê her weki tıştak ne qewımı bû, Emine, kûzê wê li ser milê wê, berê xwe dabû çiyê û Cangır beg ji vedigeriya çiyê ku hespê xwe li wê hıştıbû.

Lê, hesp li wê ne bû. Kurdê êşayi, ji bo hêlanina heyfa xwe, ew revandıbû.

Cangır beg hêrs bû; lê, tu tışt jê ne dıhat. Tu kes li wê ne bû ku emır bıdiyê û neyarê xwe pê bıd girtın. Bı peyati xwe gıhande konê Yûsif beg.

Dı nav warê koçeran de xeber zû belav bû. Kêfa feqira gelek pê dıhat û pêsne vi merxasi hêja dıdan...

Beyarên çolê li bin tirêjên rojê dışewıtın. Dı germiya bı rewrewk de, ûfıq xwe dılorine û dilerize.

Lı perava golê ya bı sêlak, konên Yûsif beg ên rêş xweş dixuyın, û lı paş wan wek komên giya, konên feqira belawela ne.

Pez ji golê wê da diçêre, hesp lı ber qıraxê, bı dıranên xwe yên spi û xurt giyayên ter heyâ bı rehên wan ve jê dıkin.

Bist gava ji konê Yûsif ê mestır wê de, ji mêvana re koneki nû vedıgırın. Jı ber ku ji Yûsif beg re dane zanin ku Taşnaq, (Xımpabêtên kevin), wê bêne cem wı.

Dûyê agıra dirêj dibe, lı ser yeki nan lêdixın, û lı ser yeki dın goşt dibırêjn. Sêyran xanım, jına Yûsif beg ji xadıma re emir dıde. Her der paqij û her tışt saz dıkin.

Yûsif beg, bı gırani, lı ser mehfûreki rûniştiye; lı beriyê dinêre û çavneriya mêvanên xwe dıke. Lı cem wı, Cangir beg jê re dibêje ku dı nêzikê de, ewê dest bı bıjartına soviyetên koçeran bıkin.

— Tu dızani, Cangir beg, ku kurê min derêxistine? Nihu çûne cem kurdên gundi û pişti çend rojan ewê bêne cem me. Zor bıde qebilâ xwe da, ku te bıkin serekê soviyeta xwe. Bı şêxa re bıxebite ku feqira bıxapın.

— Na, Yûsif beg. Vi Mistoyê malxırab feqır û belengaz lı me rakırine. Dibêjn ku, dı havinê de, ew diçû û dihate cem me, xêlk dıciwandın û bı kêfa xwe ew tanin ser daxwaza xwe; bêî ku haya me jê hebe.

— Belê, Cangir beg, tu rast dibêji. Gava Misto lı gundê me rencber û feqır ciwandın, em ne xıstın civinê û ji me re da zanin ku êdi milet mezınahiya bega û axa ya bı zor na-xwaze û ku ji iro pêve ewê xwe bı xwe idare bıke. Û hingê şêwra gund bê me hate danin.

Dı vê gavê de, ji gundê Coçê zilamek hate wê de rê û got ku ji deşta Serderabad hın sıwar ber bı konên koçera ve dihatın.

Deşta Serderabad...! Çı ordiyên dijwar dı nav te re derbaz bûne...! Bı ser dirêjahi û pehnaiya te re, Taşnaq, Tırk û mihacırên kurd çûn û hatın. Te himbêza xwe ji wan re yek bı yek vekır. Lê, ew, bêî ku lı ser erdê te yê bê pivan, tu şopa bihêlin, gış wında bûn û çûn...

Beriya ziwa û bê av, bê dengiya xwe ya giran biparêze...

Kê bawer dıkir ku lı vê beriyê ku ji ewqas insana re bû bû goristan, rojekê, bı vekırına coya Serderabad, bı hezaran gundên kurd wê bêne avakırın. Ew kurdên ku, bav û kalanên wan, bı sedan ve sala, dı vê beriyê re bı koçeriyê derbaz bûbûn.

Lı beriyê hesp xweş bı teleb bı rê ve dıçın. Lı çola û lı çıyan xebera hatına Mısto û ya Encimena Mıntıqê ya Tenfizi ji bo bıjartına meclisên şewrê hın zûtır digehın gunda.

Belê lı çola û lı beriyê, dı nav tehtan de û dı newala de, ji van kurdên reben re, bı tenê Hikmê Soviyeti bextiyari, xweşi, azadi û peşveçûn, anin...

6 - Daweteke Eşira

Gava bavê wi mır Bro hin gelek piçuk bû. Ji wi, jê re 20 pez, ga û hespek mabûn. Dıya Bro, Besê, her gav digo: «Bavê te lı ber mırinê gote mın ku bı van peza ez qelenê te bıdım û jinekê ji te re bınim», û ewê bı dil û can lı van mıyan dinêri.

Jı bo peyda kırına dergıstıyeke hêja ji kurê xwe re Besê gelek gerıya, lê tım taba wê vala dıçû; qeleneki giran dıxwestın.

Jı piçûkahıya xwe de, Bro, Emine nas dıkir û her du

ji hej hev dikirin. Lê, Bro ne diwêri dilê xwe ji diya xwe re veke.

Carekê, di şeveke tari de, gava Bro ji xebata xwe vedigeriya mal, rasti Emine hat ku melûl û bî dileki xemgin diçû. Bî ditina wê, Bro lê keni, silav lê kîr, ew girt, ew kışande sînga xwe, û ew maçî kîr û rûyê wê çîma ewqas bêmad û çavên wê çîma tije hêstir bûn, jê pîrsî.

Emine gotê ku Cangir beg ew ji xwe re dîxwest.

— Ez kurê koçereki bî şeref im, Bro vegerandê, ez dilê xwe naguhîrim. Tu yê bibî ya min! Em tevde mezîn bûne. Me bî hev re zarotiya xwe di zozanên Alagozê de derbaz kirîye û gotin daye hev û du. Çawa dibê ku nihu bêbextî li min biki...? Dibêjim qey pîştî mirîna bavê min û feqîr ketina me...

— Na, Bro, ez weke berê hêj te dikim, Emine bî girin gotê! Lê, li bêsuîdiya me binêre... Vi Cangir begê qereqûş ez ecîbandime û bavê min dilê wi naşkine û dibûje: «Ew beg û zilameki dewlemende; ewê qeleneki giran bide...»

Bro gelek kûr rama; ewi dîzani bî begeki re şer kîrîn çîqa dijwar e, nemaze bî serekê êlê re. Lê, ewi di ci de xîste bira xwe ku here ji diya re bêjê ku qelenê Emine bîdê.

Li gorê adetê, Besê apê Bro ezîmand mala xwe û bî dîzi qelen hate dayîn.

Pîştî lihevhatin û dayîna qelenê divê ku xort ji merivên dergîstiya xwe re diyarîya bîdê û li ber wan bî zireki û xwîşêrîniya xwe ji xwe bî qîymet bikê. Besê ku, çiyê baveki girtibû, li kurê xwe dînerî û diçû: «Te dit, kurê min, min wesîyeta bavê te bî ci anî. Sibê, tu yê bibî xwe-dî jin. Ji iro bî şûn da, êdî tu bî serêxwe yî. Divê ku tu xwe bî xwe idare biki û ji her tiştî bêtir bala xwe bîdê miyên xwe. Sivîk, pozbilind mebe. Gava tu diçi nav eşîrekê

ku zılamên wê bî çaveki ne divê ku tu ji wek wan bibi û xwe bielimini adetên wan.

— Baş e, dayê, Bro vedigerandê.

— Û nihu emê bî mêvanên xwe mijul bin; gelo ji her kes re diyari hatin rêkîrîn?

Lî gora isûlên eşirtiyê, divê ku, desgirti ji her vexwendiyê dawetê re diyariyekê bîşinê: Destmal, sabûn, êlax.. Ewê ku dil dîke bê dawetê, diyari qebûl dîke, yan na wê nastine.

— Belê, Yadê, me ji her kesi re rêkîr.

— Gelo diyari wê têr bîkî?

— Herê, dayê, ewê têr bîkî; ji ber ku apê min ji bo daweta min heft pez dan min. Ewi baş dizanî ku em bî tena xwe ji heq dernedîketin...

Roja ditir gundê Bro ne dihate naskîrîn; gelek mêvan hatibûnê. Dawûl û zirne dengê xwe yên bilind digîhandin çiyên dûr. Meriwên Bro gîş lî wê bûn. Gundi, bî şal û şapikên xwe yên nû û bî kum û destmalên xwe yên rengareng bî kêfxweşî, ji koneki dîçûn koneki dîn.

Dî nav wan de, jin bî fistanên cejnê yên giranbîha û bî neqîş, bî delalî dîkenîyan. Lî ser kûfîyên delalên çiyê, ziv, zêr û guhar dîçîrisin.

Lî Wi aliyê gund tevdaneke dîn hebû. Lî wê ji, siwar ji bona cîridê cîvîya bûn. Heryeki ji wan zor dîda xwe ku bînerên hespê xwe pêş xelkê bîke. Hineka bî hev re şert digirtin û hîn ji lî ser esil bûna hespên xwe îbatên rengareng derdixîstî.

Dawiyê, beza hespadespê kîr. Mêydana hespa 10 kilometir dirêj bû. Siwar bî çargavên piçuk, gava digîhaştin serê meydanê, bî dengê zirneyê tîz ku kêlê siwariya dixîst bî hespên xwe cenbazi û hînerbaziyan dîjwar dîkîrîn.

Xelkê bî vî awayî kêf dîkîr. Dî vê gavê de, Bro lî ser textê zavatiyê rûniştî bû. Xortê ku lî dora wî cîvîyabûn

distrandin, direqisin. Hineka serê wê kur dikir, ew dixem-landin û cilên xweşik lê dikirin. Lı gora adetên kurdên aliyê me, porê wi bı derence dibirin; her hevalki wi diçû cem berber, pere dıdayê û jê dixwest ku para wi ji ya yên dın zûtir bıqusine. Pere ku, bı vi awayi kom dibû, diçû sendûqa xorta.

Emê bêne Eminê: Ew ji dı bın kon de, bı hevalên xwe re rûniştibû. Ewane cilên wê lê dikirin, û lı gora, adetên kurdi, digirin ji. Yekê ji keçika strana cil wergirtina bûka digot:

Xeriba Xwedê me.
Lı ber penca rojê me.
Hesreta mala bavê me.

Porê xwe venakim.
Hinê pê wernakim.
Sûştına dayikê ji bir nakim.

Xaniyê bavê te bı kort e;
Van dilopan şort, şort e,
Xwakê megiri zavayê Xort e!

Pışti her misra, gış digırıyan. Lê, digel vê yekê, her yekê ji wan digote bûkê: «Tu çiqas bextiyar i! Mêrê te xort û çeleng e. Lê, em bı xwe hin nızanın çı bête serê me...? Dıbe ku, em jına sisıya, an çahara ya kaleki geni bıbın? Hingê bê dilê xwe emê mala bavê-xwe berdın û ji dil hêstirên çavan birıjın...

Ber bı nivroyê, gund hınek bê deng bû. Emine sıwari hespeki kırın û bı hevaltıya sıwara, ew bırın mala Bro. Lı ber deri tıfinga berdan û dıya Bro, dı her desteki xwe de du fırax girtın û reqsa koçeri kır.

Gava Emine dı şıpandeyê re derbaz dibû kûzek danin

ber wê, ewê ew şikênand û kete hundirê malê û dawet ji li wê giha dawîya xwe.

Deryayê dengê merîva xwe ker kîr. Herkes çû mala xwe û her der bê deng bû.

Ev e salêke ku Emîne mêr kirîye. Lî gora hîsaba wê, ev sêzde heyiv in ku hatiye mala Bro. Bî tenê, piştî zewaca xwe bî midetekê, Emîne dîkari rûyê xwe veke, heli jê hêline û bî xesuya xwe re xeber bide.

Cangîr beg Emîneya xwe ya delal ji bir ne kiribû. Gava xulamê ku ewi rêkiribû cem bavê Emînê, Vegeriya û nûçeya zewaca Emînê bî Bro re, ani Cangîr beg sond xwar ku ewê Bro sax nahêle...

Saet pê saet, roj pê roj, meh pê meh diçûn; Bro bî kêf û dilxeweşiyê bî Emînê re diji û diya wî ji lî cem bûk û kurê xwe di derya bextiyariyê de ajîni dîkir.

7 - Demeke Nû Despêkîr.

Bihar nêzik dibe. Wa dixuye ku roj lî ser erdê, bî tirêjên xwe yê zêrin, dixwaze her tiştî bişewitine. Teht û girên wargeha zivistanê ên zer diçirîsin.

Lî bin kon agir pêketiye. Çend kurd lî dora wî civiya-ne. Sîha sîmbêlên wan ên dirêj dîkeve ser rûyê wan û çavên wan ji guriya êgir diçirîsin. Pîr hêdi, weke mîrmîra avekê, bî hev re xeber didin:

— Gelek başê! Bî vi awayî, Edê, lî ser çêre, mîlk û bêşa dest bî axaftinê kir. Carekê binin bira xwe, ewi dîgo, ji destê van zalîman me çiqas ezab û perişani kîşand! Erd û çêreyên baş di destê wan de bûn û bî ser de ji tu bêş ne didan. Lê, ji me bî xwe, her tiştê me distandin... Nihu, her weki Mîsto dîgo, emê her tiştê wan bîstînin, erd, û çêre wê bîkevin destê şewrên gundî û koçer...

Demeke nû despêkir.
Yeni bir dönem başladı.

Edê, dum û dirêj behsa gelek tıştên din kır, piştire, blûra xwe girt û ew dani ser levên xwe. Weke tirêjên roja germ, ahengên wê bayê berigê dadıgirtin, dıketin nav kona, ji jin û dergıstiya re, şadi dibırın û delalên wan tanın bira wan.

Faqira, jıbo serbesti, rızgari û ji koleti derketina xwe strandın û reqısın. Ber bı sibê ve, dengê blûrê hate bın û xelk ji hev belav bû.

Ji nışkave, obeya dı xew de, bı hewar û qırinên bılınd şıyar bû. Zılamên niv tazı an bı kiras û derpi, ji kona derketin. Dı nava meydanê de peya kom bû bûn û xwe tevıdan; tu kes nedızani behsa çı ewqas bı germi dıkırın? Tu kes sebebê hewara wan seh ne dıkır?

Lê, wa ye, sıha merivên beg û axa ên bı gazın! Lı dû wan ji, sofı û şexên rêhdırêj xuya kırın.

— Ho, ehlê dın! Evane despê kırın. Xwedê Teala ji me re belaki dışine. Ne bı tenê hıkım kete destê xwedênenasa, lê nihu ji beg, axa û şêxa dıgırın. Em nihu gış lı ber helakê ne!... Sebebê van tıştı gı Mısto ye, dê herıne wı ji ortê rakın û heyfa me jê hêlının!..

Lê, gundıyên faqır, cıwêlek, rencber, pale û pi ji vê nûçeyê gelek kêfxweş bûn û bı lez û bez dısa vegeyan konên xwe. Lı meydanê, bı tenê, beg, axa, şêx, meriv û xulamên wan man.

Şeveke tari, şeveke bı çavên şın, erd xıste hımbêza xwe û her tışt xwe ker kır...

ERMENISTANA SOVIETI ji kurda re gundên nû ava kırın. Lı şûna konên reş û kadına, nihu, bı du, sê tebeq û bı pencereyên fıreh, xanıyên wan ên bılınd hene.

Faqır, cıwêlek û pi ji xwe re kolxoz (Erazı, pez û dewarên mışterek) pêkanine û xwedıyên mal û milk bûne. Çandınıya xwe bı traktora dıkın. Dı kolxozı de makıneyên to, penir û nıvışk hene.

Dî nav kurda de, seneatkarên mîtexesis û nûder bê hed û hêsab bûne. Giş endamên (aza) kolxoza ne. Xort hemu dî partiya Komunist de ne û ketine dibîstana. Pîr jî wan dî zaningeha seneat û ya karên bilind de dixwinin. Bî hazaran dî zanistgehên Leningrad û Moskowa de dîlîmîn.

Bê elektrik û bê av tu xani, bê dibîstan, sinema, xes-texane û mîzgeft e tu gund ne mane. Melayên wan, bî diya-netê re ilmên nû jî dixwinin, dîgehî dereceyên gelek bilind, û dibî memûrên hikumetê yê resmî.

Nîhu, lî warên koçeran, jîneke îştirakî ya nû dîkele.

Lî şûna ku xulamîya beg, axa û şêxa bîkîn, xwîna hev birîjîn, perîşan û çavgîrtî bîmîn û dî destê îstîmar de alet bîbîn, kurdên Alagozê îro dî aşîtyê de jî bona pêşveçû-na Sovîyetîstan û ya cihanê û jî bona xîlasîya 12 mîlyon kurd, bê rawestan, şev û roj dîxebîtin...

DAWÎ

KÜRT ÇOBAN

Institut kurde de paris

Institut kurde de Paris

ÇEVİRENİN NOTU

Sayın okurlar,

Bu eserin yazarı Ereb Şemo Sovyet Kürtlerindedir. Eser, Kürtçe yazılmış, Rusça'ya çevrilerek ilk kez 1935 yılında Tiflis'te basılmış. Bazil Nikitin tarafından Fransızca'ya çevrilen eser, daha sonra, çağdaş ve usta bir Kürt yazarı Nurettin Zaza tarafından yeniden Kürtçeleştirilip, yayınlanmıştır. Türkçeye yapılan bu çeviri, eserin burada birlikte sunulan Kürtçe metninden yapıldı.

Türkiyeli okuyucularımızın rahat okuyabilmeleri için orijinal metindeki (i) harfini (ı); (i) harfini de (i) olarak yazdık.

Ereb Şemo bu kitapta kendi yaşam öyküsünü vermektedir. Çobanlıktan halk önderliğine, üniversitede öğretmenliğe uzanan ilginç bir çizgi izleyen, çetin, çilelerle dolu bu öykünün çevresinde o, göçebe Kürt yaşamının son derece ilginç yanlarını, 17 devrimi öncesi ve sonrasında Kafkasya'da olup bitenleri, Kürt toplumunda aşiretten sosyalizme değişimi, sade, tatlı bir dille anlatmaktadır. Ereb Şemo'nun, bu kitabın dışında, Rusça «Kurdên Qefqasiya û Derwêşên Kurd» (Kafkasya Kürtleri ve Kürt Dervişleri) adlı bir eseri ve başka ürünleri olduğu bilinmektedir.

Bu eserde anlatılan son derece ilkel, sert, amansız yaşam, bugün Sovyetler Birliğinde yaşayan Kürt çocukları, gençleri için, geçmişe ait, zaman zaman dede ve ninelelerinden de duydukları masalları andırabilir. Devrimle, değişimle birlikte o eski yaşam da —otla beslenen, tezekle ısınan insanlar, başlık karşılığı satılan kızlar; uşağı, yarıcısı, derebeyi, ağası, şeyhi, aşiretiyle tümü bir feodal yaşam— çoktan tarihe karıştı.

Ama bizim için öyle mi? Bu kitapta anlatılanlar ülkemize, halkımıza şimdi de hiç yabancı değil. Çoğu köylerimizde içinde buldukları yaşam koşulları da tıpkı böyle. Sömürü, zulüm ve baskı ülkede kol geziyor. Emekçi halk topraksız, işsiz, aç. Batıl inançlar ülkenin dört bir yanında at koşturuyor. Doğu'da ise her şey Ereb Şemo'nun çocukluğunda olduğu gibi. Göçebe yaşamı yer yer sürerken, ağalar, şeyhler, diğer ortaçağ kalıntısı sömürücü güçlerle birlikte, halkımızın özgürlük ve insanca bir yaşam uğrunda mücadelesine karşı saf tutmuşlar.

Elbet burada da gün gelecek, her şey değişecek. Dünyamız öylesine hızlı bir değişim içinde ki sömürü ve zulüm hiç bir yerde kalıcı olamaz. Elbette özgürlüğün kazanılması, sömürünün insan yaşamından kesin olarak sökülüp atılması, insanlar için yaratıcılık ve gelişme dolu, barışçı, mutlu bir dünya kurulması kolay değil. Bu zafer her yerde ancak zorlu kavgalar, çileler, acılar ve gözyaşları pahasına kazanılıyor. Bizim insanlarımız da şimdi böylesine zorlu bir kavganın içindeler. Kuracakları mutlu dünya bütün bu acılara değer.

Mart 1977

1 — AİLEM ve ÇOCUKLUĞUM

Hesenî aşiretinden Şemo Şamil topraksız bir Kürttü. Erivan hükümetine bağlı Sürmeli yöresinde çobanlık yapardı. Karısı ölünce Şemo, her iki oğlu Bro ve Derviş'i de yanına alarak orayı terketti.

Kucağında iki çocukla yol gitmek kolay değildi. Bro henüz üç, Derviş ise iki yaşında idi. Talihli sayılırdı ki yanında taşıyacak başka şeyi yoktu...

Şemo, Kars yakınında Azat köyünde Todor adlı bir Rumun yanında çoban oldu. Todor'un yanında Naime adında kimsesiz bir kız vardı. Şemo Şamil onu kendisine karı olarak almak istedi. Ama böylesine yetim bir uşak ağasının mülkünden bir parça sayılır. Todor biliyordu ki Kürtler parayla evlenirler, başlık verirler; bu nedenle o, Şemo Şamil'in, iki yıl süreyle hayvanlarını bedava otarmasını şart koştu. Şemo, gözlerini Naime'nin üzerinde bir kez dolaştırdı, bu kadar güzel bir kadın için iki yıllık çalışmayı az buldu ve bu işe gönül hoşluğuyla razı oldu.

Bir samanlıkta huzur içinde onların düğünü yapıldı.

Naime'nin elinden ev işleri iyi gelirdi. Yünden ip eğirir, yumak yapar ve bundan çul dokurdu. Her iki bacım —Çiçek ve Gülzar— ve ben Erebe Şemo, bu samanlıkta dünyaya geldik. Annem kocasının her iki çocuğuna, Derviş ve Bro'ya kötü davranıyordu, ama biz çocuklar birbirimizi çok severdik.

Şemo kışları zenginlerin yanında uşaklık yapar, onların türlü işlerini görürdü. Çoluk çocuğu artık çoğalmıştı. Anne ve baba, salt gündüz çalışmalarıyla bizi zor besliyorlardı.

Samanlıktaki tandırımız kışın bazan günlerce ateşsiz kalırdı. O yörede ağaç ve çalılıklar yoktu. Ne de hayvanlarımız vardı ki gübresinden tezек yapalım ve samanla birlikte tandırımızı ısıtalım.

Çoğu kez anne, gündüzleri başkalarının işlerinde çalışır ve onlardan, biz çocukların ahır ve ağıllarda oturmaları için izin koparırdı. Kışları hayvanların yeri sıcak olur. Ama hiç bir malsahibi ısınmamıza bedavadan rıza göstermezdi. Annem onların ev işlerini görürken biz de koyun yemliklerinin önüne oturur, sabahtan akşama dek, karnımız aç, dökülen ve dağılan yemleri toplar tekrar yemliklere koyardık. Böylece küçümsenmeyecek değerde bir yemin heder olmasını önlemiş olurduk.

Bir parça serbest kaldığımız zamanlar mal sahipleri önümüze çalı çırpı yağar, sobaları için ufatmamızı isterlerdi. Akşamları, işten sonra hemen, annemizle birlikte, yorğunluktan bitmiş bir halde, donmuş samanlığımıza dönerdik.

Biraz büyüyünce ben de çoban olmak istedim. Kardeşlerim yeni yeni babamla birlikte kira çıkıyorlar, ona yardım ediyorlar ve babam onları çobanlığa alıştırıyordu.

İsteğim yerine geldi. Bir gün, sabah erkenden, babam ve kardeşlerimle birlikte kira, danaları gütmeye gittim. O gün annem de, yemlik, tırşo, mendık, pêkesk ve buna benzer otları göstermek için bizimle birlikte geldi. Biz çobanların karnımızı ekmek ve pancarla doyurmamız gerekirdi. Annem bir hafta süreyle bizimle birlikte kira geldi, ta ki biz bu otları gereği gibi tanıdık. Sabahları o, pancarla yememiz için bize bir parça ekmek ve tuz verirdi. Kardeşlerim yenen ve yenmeyen otları iyi tanımaz, onları benden sorarlardı. Annem beni över, büyüdüğüm zaman yaman bir çoban olacağımı söylerdi...

Babam da hayvanlara yaramayan otları bize gösterirdi. Hangi otlar hayvanlarda kurt yapar, hangileriyle hasta hayvanlar tedavi edilir ve sürü kurtlardan nasıl korunur?..

Başlangıçta otları salt kendimiz için toplar ve ekmeğimizle birlikte yerdik. Ama sonraları, annem bize **spidak, gu-**

tik ve siso gibi başka otlar da tanıttı. Onları kurutup eve götürüyorduk. Annem onları doğrayıp üst üste yığıyor ve iyice kurutarak dar günler için saklıyordu.

Biraz daha büyüyünce, annem bizden tarlalarda çalışırıp toplamamızı istedi. Her gün eve dönerken birazını taşırdık.

Kurumuş hayvan gübresi de topluyor, suyla ısıyor ve ondan tezek yapıyorduk. Yaptığımız topaklar güneşin sıcaklığı altında kuruyor ve biz akşamları onları eve taşıyorduk. Herbirimizin günde on tane getirmesi gerekiyordu. Kendi hesabıma, ben, elimi bu pis gübrelere bulaştırmaktan hoşlanmamıştım. Bu nedenle annem beni haşlıyor ve cezalandırıyordu.

Anne ve baba çalışmamızdan memnundular.

O kış soğuktan korkumuz artık öylesine büyük değildi. Yeterince çalışırıp, pancar ve tezek toplamıştık.

Sonbaharda biz, yarı çıplak, soğuktan, yağmurdan ve doludan çok çekiyorduk. Artık kıra çıkmamak için, sabırsızca karın düşmesini bekliyorduk.

Çobanlığımızın birinci yılı böyle geçti.

Evde yatağımız samandı. Onu yere yayıyor, üstüne yumuşak ottan yapılmış bir hasır seriyorduk. Yastığımız da bu ottandı. Üstümüze de geniş bir palas çekiyorduk. Biz çocuklar, bir dizi halinde yanyana yatardık. Aramızda kavga gürültü eksik olmazdı; çünkü her birimiz orta yerde yatmak isterdik. Orası sıcaktı. En küçükleri olduğum için, çoğu kez o şerefli yeri bana bırakırlardı.

O kış ilk kez ateşimiz vardı ve annem zevkle tandırı ısıtırdı. Akşam yemeğimiz hazırlanıp ekmeğin piştikten sonra, annem geceleri soğumaması için, bir büyük çulla tandırın ağzını kapatırdı. Akşamların tandırın çevresinde oturur ayaklarımızı içine sarkıtır, böylece ısınırdık. Annem, yazın kuruttuğumuz pancarlardan kaynatılmış **tırşo**, buğdaydan

hedik, undan **devşeviti** ve daha birçok güzel yiyecekler yaptı.

Babam, ineklere vermek için buğday dererdi. O, nisan başında kasım sonuna, yani ilk kar düşünceye kadar bu işle meşgul olurdu.

2 — KÜÇÜK EŞEĞİMİZ ve MOLOKANLARA ÇOBANLIK

Babam, sürü sahiplerinden aldığı buğdayı sırtıyla değirmene götürürdü. Bir eşeği olmasını çok istiyordu. Sık sık, «o zaman işler kolaylaşacak» derdi.

Hayvansız işimiz çetindi. Basit bir iş için komşuların önünde boyun bükmemiz gerekirdi. Kulaklar (zengin köylüler) bize eşek verirlerdi ama, karşılıksız değil, onun kirası için bir yada iki gün onlara çalışmamızı isterlerdi.

Bir eşek satın almak için babam her yıl iki rubleyi bir yana koyardı. Üç yıl sonra altı rublesi vardı. Bu altı ruble bir çaputta sıkıca bağlanmış, çaput bir teneke kutuda ve kutu bir hircun içinde saklanmıştı. Babam, «üç-dört ruble daha olursa artık bir eşek satın alabiliriz,» diyordu.

Çoğu zaman babam, adeta gizli bir şekilde çaputun düğümlerini çözer, değerli bakır paraları boşaltır ve onları aneme sayardı. Bazen hesabı şaşırır, yeniden yeniden sayarlardı. Biz çocuklar onların sesiyle uyanır, nasıl saydıklarını seyrederdik: küçük 5,3,2, kopeklerle ruble oluştururlar, sonra para torbasını kutuya, kutuyu da hurca yerleştirirlerdi.

O kış Baba, Palka Friandofilof adlı bir Rumun yanında çalışıyordu. Onun bir değirmeni ve birhayli hayvanı vardı. Friandofilof baharın, mart ayında babama dört ruble verdi ve bundan da fazla olarak, iyi çalışmasına karşılık ona, oğlunun askeri paltosunu hediye etti. Bu paralarla bir eşek satın aldık. Eşeğin çevresinde bir çember oluşturduk ve alayı vala ile onu samanlığa götürdük.

İşte bu eşek tüm evin kıymetlisi olmuştu. Yazın o bir sığa doğurdu. Ona da sıpasına da çok iyi bakıyorduk. Canla başla, kış için onlara yem topluyor, ot biçiyor, otları bağ yapıyor ve kuruyunca eve taşıyorduk. Eşek çok işimize yarıyordu. Onunla eve geven ve ot taşıyor, ağır buğday çuvalarını onun sırtında değirmene götürüyorduk.

O zamanlar ben iyi yetişmiş bir çoban yamağı idim. Babam çoğu zaman sürüyü bana ve kardeşlerime emanet edip kendisi eve gidiyordu.

Bir yıl böyle geçti. Kardeşlerim bağımsız birer çoban oldular. Ben babamla kaldım. Şimdi yeni bir yerde, Aleksandrovka'da oturuyorduk. Babam işsiz kalınca buraya gelmiştik.

Bu yer değiştirmede küçük eşeğimiz çok işimize yaradı. O, tüm servetimizi taşıdı: çul, keçe, bakraçlar, yataklık otumuz ve diğer kapkacak...

Geldiğimiz bu yeni kente Kürtler önceleri Konê Sor (Kızıl Çadır) derlerdi, ama Rus göçmeni Molokanlar ona Aleksandrovka adını vermişlerdi.

Bu köy Kars'tan yedi kilometre ötededir. Qasat ırmağı kenarında, oldukça şairane bir görünümde kurulmuştur. İrmak boyunca gidilince, iki yanda rengarenk halılar gibi çayırlar görülürdü; biraz ötede ekilmiş dörtköşe tarlalar yemyeşildiler, tarlaların arasında su arkları, gün ışığı altında gümüş çubuklar gibi parlarlardı. Köyün bu yanı da bostanların yeriydi. Molokanlar orada lahana, havuç ve diğer sebzeleri yetiştirirlerdi. Aleksandrovka yeşillikler ve çiçekler içine gömülmüştü. Baharın çiçekler açtığında, başdöndüren bir koku vadinin her yanında insanı kendinden geçirirdi.

Molokanların yaşamı iyiydi, yeter toprakları vardı. Kars'ın her yanında Rus köyleri en iyi topraklarda kurulmuştu. Molokanların kişi başına 50-80 dönüm toprakları vardı.

Aleksandrovka halkı iki gruptular ve her grubun ayrı

kilisesi ve keşişi vardı. Bazılarının «iyi insanlar» dedikleri kulak (zengin) Molokanlar, bize ve yoksul Molokanlara çok zulmediyorlardı. Bazan küçük çobanları öylesine insafsızca döverlerdi ki bayılıp saatlerce yerde kalırdık. Bugün bile hatırlarım, Mısto adında bir çoban vardı; bilmem davarmı geç getirmişti, yoksa Kulak Matiyu'nun bostanına iki öküz mü girmişti, onu öylesine dövdü ki elini ve ayağını kırdı.

Bizden başka birkaç çoban daha vardı ki tümü de perişandılar. Ama onların çoğu çoluk çocuksuzdular, bu nedenle dayanılır bir durumları vardı. Yetişkin bir çoban, kirasıyla geçinebilirdi. Hacı Süleyman adında bir çobanı şimdi de hatırlıyorum. Babamın dostuydu. Kış geceleri bazan evimize gelir, biz çocuklara başından geçenleri anlatırdı. Onun açık sözlü ve yumuşak huyundan çok hoşlanır, bazan bizi susturmak için kulaklarımızı çektiği zaman ona hiç darılmazdık.

3 — KURLARDAN ÇEKTIĞİMİZ

Sonbaharda kurtlar, sık sık köyün yakınına kadar gelir, sürüye saldırır, hayvanları götürürlerdi. Anne ve Baba, otlattığımız sürü için bayağı endişelenirlerdi. Onların büyük korkusu özellikle benim içindi; biliyorlardı ki benim gibi bir çocuk kendini kurtlardan koruyamaz. Her akşam, sürüyü eksiksiz eve getirdiğimde, annem ve babam bir ağızdan, yüksek sesle: «Tanrıya şükür! Tanrıya şükür ki gün hasarsız geçtil..» derlerdi.

Tarlalarda otlar kurumaya başladığı zaman, yaşamımız güçleşirdi. Pancar olmadan, ki başlıca yiyeceklerimizden biriydi, doyunca yiyemezdik. Bu durum buğdaylar yetişinceye kadar sürerdi. O zaman başakları koparır, ateş üstünde kavurur, ferik yaparak bu yoldan açlığımızı giderirdik.

Buğdaylar biçildikten sonra boş tarlalarda artık birşey kalmazdı. Diğer yandan bostanlarda patates yetiştirirdi. Sabahları sürüyü yazıya götürdüğümüzde Molokan kadınlardan birkaç patates isterdik; onlar cimrilik edip vermedikleri zamanlar da gizlice bahçelere girer ve çalardık. Sonra bir kucak çırpı toplar, onları tutuşturur ve ateşin sönmesini beklerdik, öyle ki patateslerimizi sıcak küle koyalım. Sonra onları tuzla birlikte büyük bir lezzetle yerdik.

Hırsızlık yapmamız yoksulluktandı. Çobanlar kiralarnı sonbaharda, geç vakitler, kar düştükten sonra alırlardı. O zamana kadar da idare etmemiz gerekirdi.

Molokanlı kadınlar içinde, benden çok hoşlanan, Paraşa teyze adında biri vardı. O beni seviyordu. Kuşkusuz onun yüreği, sonbahar sabahları sürüyü alıp yabana götüren bu zavallı, soğuktan büzülen çobana acıyordu. Paraşa teyze haftada iki kez, gizlice, bana ekmek ve tuzlanmış salatalık verirdi. Hiç çocuğu yoktu. Çoğu zaman, akşamları sürüyü ağıllara koyduktan sonra, o beni çağırır ve yemek artıklarıyla karnımı doyururdu.

Ve birden bire, yağmurlu sonbahar, tüm soğukları ve sişiyle başlardı. O andan sonra yabandaki işler sona ererdi. Yazıda çobanlardan başka kimse kalmazdı. Ama kendimi yalnız hissetmezdim; yanımda her zaman, sadık dostum, sürüyü bekleyen köpeğimiz, Çavreş (Karagöz) vardı. Çavreş'i çok severdim; o, asla, bir adım bile benden uzaklaşmazdı.

Babam her zaman, çobanların sonbaharda daha da dikkatli olmaları gerektiğini söylerdi; çünkü kurtların açlıktan gözleri döner, en küçük bir fırsatta sürüye saldırır ve ondan birkaçını götürürler. Babam kurtlardan korunmayı öğretirdi bana. Her sabah sürüyü dışarı çıkardığımızda o, birkaç kuru ve delinmiş çam parçasını torbama yerleştirir, şöyle derdi: «Bu odunlar çabuk tutuşur ve fazla alev çıkarırlar.

Bir kurt sana saldırırsa bunları yak ve onun ağızına sok, o zaman kaçar...»

Soğuk ve sisli bir gün sürümü otlığa götürüyordum. Hafif bir kahvaltıdan sonra yine acıkmıştım. Üstelik sabahleyin annemin torbama bıraktığı ekmeğin parçası son derece küçüktü. Ekmeğimi iki parçaya ayırdım, bir parçasını kendim yedim, bir parçasını da Çavreş'e verdim. Ancak o küçük parça, açlığını yatıştıracağına, daha da keskinleştirdi. Öğle vakti yaklaşıyordu ama torba boştu. Ne yapmalıyım? Sürüyü bahçelere yaklaştırdım, bir bahçeye girdim ve birkaç patates çaldım. Sonra sürüyü bir yamaca doğru sürdüm. Orada bir kucak odun vardı; onlara ateş verdim, ısındım ve sabırsız bir iştahla ateşin sönmesini bekledim ki patateslerimi kızgın küle sokayım. Alevler tümüyle kesilince, aceleyle patateslerimi koydum içine.

Birden, Çavreş'in kalktığını, kulaklarını diktiğini ve sisin içinde birşeyler gözetlediğini gördüm. İçimde bir belanın yaklaştığını hissettim. Ancak öylesine acıkmıştım ki patateslerimi ateşin içinde bırakıp gitmeye elim varmıyordu. Yerimden kıpırdamadan, hafif bir ısıklıkla, havlayıp uluyarak sisin içinde kaybolan Çavreş'e işaret verdim. Ayakta, şaşkın bir halde ateşin yanında duruyor, itin ürümesine kulak veriyor ve aç gözlerle yarı pişmiş patateslerime bakıyordum. Yüreğim hızla çarpıyordu: Sisin içinde ne olup bitiyordu acaba? Kurt mu, hırsız mı? Tecrübeli bir çoban, Çavreş'in havlamasından onun kurt kokusunu aldığını anlardı...

Birkaç dakika geçti. Çavreş yine görüldü ve yüksek sesle havlıyarak bana doğru geldi. Bana birşeyler anlatmak ister gibiydi. Anladım ki bir bela geldi başımıza. Kendimi topladım. Ellerim titriyordu. Çam odununu sopama taktım, ama şaşkınlığımdan onu tutuşturmayı unuttum ve Çavreş'in ardından koşturdum. Çok geçmeden iki kurt gö-

ründü. Onlardan biri bir koyuna dişlerini geçirmişti, ötekisi ise Çavreş'in önüne dikilmiş, ona dişlerini gösteriyor, böylece sanki arkadaşını koruyordu.

O anda babamın öğütleri geldi aklıma. Bir kurşun hızıyla kendimi ateşe ulaştırdım, odunumu tutuşturdum ve alevler parlayınca koyunu alıp götürmekte olan kurda saldırdım. Çavreş beni ateşle görünce bundan cesaret aldı ve o da önündeki kurda saldırdı. Onların arasında çetin bir savaş başladı. Yüreğim Çavreş'e sızladı, koyunu bıraktım ve sadık dostumun yardımına koştum. O anda Çavreş kurdu alta düşürmüştü; ama vahşi hayvan dişlerini öylesine Çavreş'in gırtlığına geçirmişti ki zavallı köpeğin haykırışı kurdunkini bastırıyordu. Hızlı davranmam gerekiyordu. Sol elimde yanan odunu tutuyordum, sağ elime de bir taş geçirdim. Yanan odunu düşmanın burnuna uzattım ve elimden geldiğince güçlü, taşla kaburgalarına vurdum. Kurt kendisini Çavreş'in pençelerinden kurtardı ve dereye doğru kaçtı. Arkadaşım artık kurtulmuştu.

Buna karşılık, diğer kurt, koyunu sisin içine çekmişti. Heyecandan titriyordum. Bu kez ona doğru koştum ve yetiştim. Kurt beni görünce bir kayanın önüne çekildi, koyunu bir yana bıraktı ve dişlerini gösterdi bana.

Elimdeki odun artık sönmüştü. Silahsız kalmıştım. Kurt, keskin ve kavgacı gözlerini bana dikmiş üstüme atılmak için hazırlanıyordu. Ama şaşırmadım. Gözlerimi ondan ayırmadım, usul usul diğer odunu tutuşturdum. Şansımдан odun çabuk tutuştu ve o zaman kurdun üstüne yürüdüm. Kurt parlak alevleri görünce koyundan uzaklaştı, bedenini gerdi ve keskin dişlerini gösterdi. O anda güçlü bir uluma sesi duydum, Çavreş yardımına geliyordu.

Durum derhal değişti. Arkadaşım kurda karşı koydu ben de bir taş attım, sonra da yanan odunumla üstüne atıl-

dım ve ateşini ağzına soktum. Kurt korkuya kapıldı ve hemen fundalıkların arasında kayboldu.

Düşman kaçmış, savaş bitmişti. Koyuna yaklaştım, zavallı korkudan titriyordu. Üç yerinden yara almıştı. Sürünün yanına döndüğümde yerde bir keçinin yattığını gördüm. Kurtlar onu parçalamışlardı.

Dağılmış sürüyü toplayıp ateşin çevresine getirdim. Yorgunluktan bitmiştim. Açlıksa beni serseme çevirmişti. Titreyen ellerimle külün arasında patateslerimi aradım. Nerde?.. Birşey kalmamıştı... Tümü yanmışlardı. Acı bir an... Nerdeyse ağlıyacaktım...

Parçalanmış keçinin etinden bir parçayı Çavreş'e verdim; kendim tatmadım ondan. Akşam açlıktan bitkin bir halde köye döndüm. Dürüst bir tavırla keçinin etini sahibine götürdüm. Şansızlığımdan o Molokan keşişini. Adam büyük bir öfkeye kapıldı, beni ahıra götürdü ve orada o kadar dövdü ki yerimden kalkamadım. Babam gelip beni o durumda gördü ve güçlkle eve taşıdı.

Töreye göre, çobanlar kurtların verdiği hasardan sorumlu tutulmazlar. Çobanlar silahsız oldukları için bu mantıklı bir şeydir. Ama kulak Sallverston, Molokanların büyüğü, bu geleneğe ve yasaya aldırmadı, parçalanmış keçi için yıllığımdan birkaç ruble ve kopek kesti.

Bu paradan olunca, çaresiz, kışı başkalarının yanında karın tokluğuna çalışarak geçirdim.

Baharın yine çok hoşlandığım işime, yani çobanlığa dönmek istedim.

Kendime bir yer bulmak için çok dolaştım. Ama küçüklüğümden dolayı hiç kimse beni beğenmiyordu ve kış ekmeğine bile değer olmadığını söylüyorlardı.

Uzun bir süreden sonra, bir köylü, bütün bir kış için beni yanına aldı.

Yeni efendimin bir hayli koyun-keçisi ve sığırı vardı. Ben ahırda, tahtaların üstünde yatıyordum.

İşim kolay değildi. Sabahları şafaktan önce kalkmam, ahırları süpürmem, gübreyi avluya taşımam, orada bir iyice toplamam, yemlikleri temizlemem, atların ve diğer hayvanların yemini vermem gerekiyordu... Gün doğmadan önce bütün bunları bitirmem gerekiyordu ve bu işler takatimi aşılıyordu.

İyi çalıştığım için ağam benden çok memnundu. Sabahları ahıra geldiğinde atların, ineklerin yerini temizlemiş, davarı doyunca yemiş buluyordu. Çok çalışıyordum ve ahırdan çıkmıyordum. Yiyeceğimi oraya getiriyorlardı. Yalnızca bayram günleri evde yiyordum; o da malsahipleriyile değil, bir başıma.

4 — ÇATAL NE İŞE YARAR?

Yaz geldi. Kızkardeşim Gülizar ve ben birinin yanında dana otarıcısı olduk. Yaz kazasız belasız geçti ve sonbahara kadar işimiz iyi gitti.

Bir gün köyümüzün bayan öğretmeni, bir iş için beni, köyümüzden yedi kilometre ötede bulunan Kars'a göndermek için babamdan rica etti. Babam olur dedi; bunun üzerine bayan öğretmen, iki oğullarıyla birlikte Kars'ta oturan ve orada memur olarak kocasına verilmek üzere bana bir torba ve bir mektup verdi.

Bu iş için 15 kopeği de cebime koyunca gönül hoşluğuyla yola çıktım.

Kentte, bana verilen adrese göre, evi bulmak için epeyce dolaşım. Sonra bir avluda oynayan iki oğlan gördüm. Hiç sormadan, onların öğretmenin çocukları olduklarını anladım. Mektubu onlardan birine gösterdim. Çocuk haykırdı: «Baba, anneden mektup var!»

Babaları göründü, mektubu açıp okuduktan sonra beni çağırdı. Çocuklarla birlikte avludan geçip bir odaya girdik.

Her iki kardeş aralarında fısıldaşıyor, merakla beni seyrediyorlardı. Bundan bayağı sıkıldım. Çok geçmeden başka çocuklar ve bazı kadınlar da geldiler. Odada toplanmış herkes gözünü benden ayırmıyordu. Ne yapacağımı bilemez oldum. Sonra bu ilginin nedenini anlattılar bana: Öğretmen, mektubunda benim Kürt olduğumu söylemişti.. Herhangi bir utanç duymadan, garip bir canavarı seyreder gibi, tepemden tırnağıma kadar beni süzüyorlardı. Bazıları benden birşeyler sordu, ben de alel acele cevaplarını verdim.

Öyle anlaşılıyordu ki öğretmen mektubunda bazı şeyler de istemişti; çünkü kocası bizi yalnız bırakıp çarşıya çıktı. Çocuklar çevremi sardılar ve kendileriyle birlikte oynamamı istediler. Ama kentlilerin oyunlarını bilmediğim için bir kenara çekildim.

Babaları çarşıdan dönünce onları öğlen yemeğine çağırdılar. Bana da mutfakta yemek yedirdiler. Hizmetçileri, iri yarı ve nar yanaklı bir kadın, bana bir tabak çorba verdi, tabağın yanına da kaşık, bıçak ve çatal koydu. Kaşığın yemeğe yaradığını bilirdim; ama bıçak ve çatal ne içindiler?..

Düşünüp taşındım ve bunların çocukların oyuncakları olduğu sonucuna vardım. Onları bana hediye etmişlerdi... Köyde kocaman dirgenler görmüştüm ve bu oyuncak dirgen bayağı hoşuma gitti.

Ben birinci yemeği de ikincisini de kaşıkla yedim ve masadan kalktığı zaman çatalı ve bıçağı cebime koydum. Gözlerini benden hiç ayırmayan hizmetçi kadın gidip durumu efendisine anlattı. O da, yola çıkmayı isteyip istemediğimi sordu. Ben, eve dönmek istediğimi söyledim.

Yediğim hoş yemeklere ve aldığım güzel hediyelere rağmen yüreğim rahat değildi. Burada her şey bana yabancı ve garipti, herkes acaip bir tavırla süzüyordu beni.

Efendi odadan, bağlanmış torbayı getirdi ve ayrıca ceplerime koymak için bana iki de kutu verdi. O, kasıtlı olarak bunu yapıyor, işin içinden nasıl sıyrılacağımı görmek istiyordu. Ben, çok doğal bir biçimde çatalı ve bıçağı ceplerimden çıkararak koynuma yerleştirdim, öyle ki kutulara yer açılsın. O zaman efendi benden sordu: «Sen çatal ve bıçağımızı neden aldın»? Ben telaşla sordum: «Neden, onları siz bana hediye etmediniz mi?..»

— Kuşkusuz hayır. Onları kim sana hediye etti? O da hayretler içinde kalmıştı. Bana gelince kendimi tutamadım, kızgınlıkla bağırmağa başladım. «Öyleyse yemek vakti onları niçin önüme koydunuz?..»

Çocuklar haberi komşulara ulaştırmışlardı ve o anda mutfak dolmuştu; hepsi bizi dinliyorlardı.

— Bıçağı ve çatalı yemekte kullanasın diye koyduk önüne, başka birşey için değil, dedi efendi.

Artık ne yapacağımı bilemiyordum, dilim tutulmuştu. Ağlamaya başladım.

Çevremizde toplanan kadınlar içinde bir Ermeni vardı; o bana yaklaştı ve birşeyler sordu. Ben ağlayarak ve kırılgan bir sesle, «Bu oyuncaklara bak — bıçak ve çatal — onları bana hediye ettiler, şimdi de benim çaldığımı söylüyorlar» dedim. «Onlar oyuncak değil, dedi Ermeni kadın, onları sana verdiler ki onlarla yemek yiyessin...»

Sonunda anlaştık. Bazıları gülüyorlardı, bazıları ise acıyorlardı bana. Efendi hizmetçiye, bana iki eski çatal vermesini söyledi, ama ben kabul etmedim. Efendi iyilikle beni ikna etti ve sonunda iki değerli çatalı koynuma koydum. Bayan öğretmene yazılmış bir mektubu da aldıktan sonra torbayı sırtladım ve köyüme doğru yola çıktım.

Yolda yürürken o pis olay aklımdan hiç çıkmıyordu; buna karşılık bu iki çatal yüzünden fazla üzgün değildim, onlarla güzel oyunlar düşünüyordum. Yolda sık sık duruyor, onları çıkarıyor, hayran hayran seyrediyor ve onlarla, yollara dökülmüş samanları topluyordum.

O gün hava çok güzeldi. Akşama doğru köye ulaştım. Öğretmeni kızıyla birlikte avluda buldum. Beni görür görmez geldi, mektubu, ve kutuları verdim ona.

Öğretmen mektubu okuyunca güldü. Kızı yanına gelip nedenini sorunca, o da çatal hikâyesini anlattı. İkişi birden uzun uzun güldüler. Torbayı da verdim onlara. Öğretmen beni övdü, akıllı bir çocuk olduğumu söyledi ve evime dönmeme izin verdi.

5 — İLK DERSLER - NÜFUSUM

İki gün kadar sonra, öğretmen, kızıyla dolaşırken kulübemize doğru geldi. Koşarak onu karşıladım. Gülümsedi ve babamı sordu. Ben de hemen babamı çağırdım. Babam geldi, saygılı bir biçimde külahını kaldırdı ve selam verdi. Öğretmen ondan, ayda üç ruble ücretle okulun kapıcısı olmamı istedi. Babam memnuniyetle kabul etti ve ben öğretmenle okula gittim. Öğretmen orada, öncelikle beni odunluğa, sonra da dershaneye götürdü; işimin ne olduğunu bana anlattı: Her gün sınıfı süpürmem; masanın, pencerenin ve kapının tozlarını almam; sobaları yakmam, fıçıyı suyla doldurmam; her sabah ve akşam öğretmenin semaverini hazırlamam ve onun bazı işleri için arasıra kente gitmem gerekiyordu.

İlk gün sınıfa girdiğimde, hemen duvarlarda asılı tabloları hayranlıkla seyre daldım. Onlarda neler yoktu ki?.. Kuşlar, hayvanlar, böcekler, haritalar... Onlardan pek bir şey anlamıyordum, ama çok hoşuma gidiyorlardı. Yalnız

bir şey vardı ki pek aklıma yatmıyordu; rengarenk kuşların yanında garip, korku verici bir tablo vardı. O, kurukafalı bir adam resmiydi. Kafada dişler, göz ve burun yerinde kocaman delikler vardı ve bu adam kemiklerden ibaretti. Bana öyle geliyordu ki o, evde bizi korkuttukları cinlerden biriydi. Onun etkisi üzerimde öylesine büyüktü ki önünden geçtiğimde gözlerimi yumuyordum ve akşamları, karanlıkta, korkumdan tek başıma odada kalamıyordum. Onun anlamını öğretmenden sormayı çok istiyordum, ama utançlığımdan yapamıyordum bunu. Sonradan farkettim ki öğrenciler bu tabloya aldırıyorlar bile. Böylece benim de yüreğime güç geldi artık. Yavaş yavaş, korku duymadan önünde durmaya ve güzel kuşların resimlerini seyretmeye alıştım.

İlk günün akşamı, işten sonra eve döndüğüm zaman, tüm ev halkı neşeye etrafımı çevirdiler, ben de onlara, bir bir, ne gördüğümü ve ne yaptığımı anlattım. Babam, bana ayda üç ruble vereceklerine inanmıyor ve çoğu zaman, eğer bir ruble de verseler yine iyidir, diyor.

Ama bir ayı tamamladığım zaman öğretmen beni çağırdı ve bana üç ruble verdi. Adımı yazmasını bilmediğim için öğrencilerden biri yerime imza attı. Öğretmen paraları elime tutuşturdu ve kendime bir ceketle bir şapka satın almamı istedi. «O zaman seni derse sokar, okuma yazma öğretilir,» dedi.

Babam, kendime uygun bir ceket satın almama razı oldu, ama okumam için izin vermedi; çünkü o, eğer ben de diğer öğrenciler gibi okursam, artık ücret alamıyacağımı düşünüyordu...

Bana eski bir pantol, şapka ve bedenime göre oldukça büyük bir aba satın aldılar. Böylece, ben şimdi, önceleri o eski elbiselerimle olduğumdan daha az göze çarpıyordum. Okulda, babamın haberi olmadan derslere giriyor,

canı gönülden çalışıyor, üstelik de kapıcılık işlerimi iyi bir şekilde yapıyordum.

Güleryüzle ve neşeyle tüm işleri yapıyordum öğretmen benden çok memnundu. Ama yeni elbiselerime rağmen, Molokan çocukları yanımda oturmak istemiyorlar, benim çok kirli olduğumu söylüyorlardı. Öğretmen beni tek başıma oturtmaya mecbur kaldı.

Birinci sınıfların yanında okumaya başladım. Öğrenmeyi çok istiyordum, hızlı ve kolay öğreniyordum. Öğretmen sık sık masama uğruyor, gündün güne oldukça ilerlediğimi görüyordu.

Kartonlara yapıştırılmış harflerle, o bize alfabeyi öğretiyordu; biz onları seçiyorduk, onlardan bize söylenen kelimeleri oluşturuyorduk; ben, sürekli olarak o kelimeleri ezberliyordum.

Öğretmenin kızı Marusiya ile arkadaş olmuştum. Güzel bir kızdı o. İkinci sınıfta okuyordu; okumayı, yazmayı iyi biliyordu. O, harfleri tanımada, hece ve kelimeleri kurmada bana çok yardımcı oluyordu. Benim her iki öğretmenim, büyüğü ve küçüğü, bendeki gelişmeyi hayretle izliyorlardı.

Marusiya'dan çok hoşlanıyordum. Sabahları sınıfta ve öğretmenin odasında sobayı yakarken parmaklarımın ucuna basarak yürüyordum ki onu uykudan uyarmayayım.

Bir sabah, dersler başlamadan önce semaveri getirip masanın üstüne koymuştum, dönüyordum; o anda öğretmen beni durdurdu ve Marusiya, ciddi bir tavırla, ama gözlerinin içi gülererek bana bir alfabe armağan etti. Kitabın üstünde bir el yazısı vardı ki henüz okuyamıyordum. Alfabeğe hayran kaldım. Bu armağan o kadar hoşuma gitti ki bu iyiliğin altından nasıl kalkacağımı bilemiyordum.

Öğrenciler geldikleri zaman ben başı dik bir biçimde sıramda oturmuş ve kitabımı önüme koymuştum.

Akşam, dersten ve işten kurtulunca, kitabımı koltuğuma sıkıştırıp eve koştum, kız ve erkek kardeşlerimi de mutluluğuma ortak etmek istiyordum. Bir kitapla eve dönmem kıyameti kopardı. Ev halkı çevreme toplandılar, büyük bir ilgiyle onu seyrettiler ve bununla ilgili hikâyeyi dinlediler. Ancak kızkardeşlerim, bu kadar iyi bir şeyin bana armağan edilmiş olabileceğine bir türlü inanamıyorlar ve annemle babama, onun, herhalde ikinci ayımın ücretine karşılık olarak verildiğini söylüyorlardı. Onlara, alfabenin armağan olduğuna dair ne kadar yemin kalem ettimse de yine de inanmadılar bana.

Ertesi gün büyük ablam, annemle birlikte öğretmenin yanına gitti. Kitabın bana gerçekten armağan mı edildiğini, yoksa onu parayla satın mı aldığımı öğrenmek istemişlerdi.. Öğretmen onlara, alfabenin bana armağan edildiğini söyledi. Öğretmen, kızkardeşimin dilinin altında birşeyler olduğunu da farketti; onun endişelerini anladı ve onlara, bana parasız ders verdiğini, benim çalışkan ve becerikli bir çocuk olduğumu, bu nedenle yılbaşında kente gittiği zaman bana ayrıca oğullarından birinin eski elbiselerini de getireceğini söyledi.

Durumumun giderek iyileştiğini görünce, kendimi çalışmaya daha çok verdim; öyle ki Marusiya'nın bana armağan ettiği kitabı biran önce okuyabileyim.

Günlerden bir gün, Marusiya, bana verdiği kitaptan ne öğrendiğimi sordu ve ilk sayfayı açtı. Ben hızlı hızlı okudum: «Ma-şa na-şa (annemiz), şa-şa (bir isim), oza (eşekarısı) vb... Marusiya hemen annesinin yanına koştu ve ona dedi ki, Erebe şimdiden okumayı öğrenmiş. Öğretmen yanıma geldi, okumamı dinledikten sonra, eliyle başımı okşadı, beni kutladı ve dedi ki: «Bundan sonra artık çabuk öğreneceksin!»

Öğretmenin övgü ve sevgisinden öylesine mutlu ol-

dum ki ne diyeceğimi, ne yapacağımı bilemedim; kıpkırmızı oldum, az kaldı ki sevencimden ağılayayım...

Marusiya ile dost olduk, ama Molokan çocukları benden hoşlanmıyorlardı; beni dövüyorlar, bana kötü davranıyorlar ve okumama engel oluyorlardı. Marusiya beni onlardan koruyordu; aramıza giriyor ve ellerini benden çekmeleri için onları ikna ediyordu.

Köy okulunda öğrenimim böyle başladı.

Yazın, okul kapalıyken, çobanlık yapardım. Ama şimdi, TORBAMDA, BİR PARÇA EKMEĞİN YANINDA, BİR KİTAP DA VARDI, ben onda, önceden öğrendiğim şeyleri yeniden okurdum. Kışın, bir yıl önceki gibi, yine okulda okuyor ve kapıcılık işini de yapıyordum.

İlerleme göstererek sınıfın birincisi olmuştum, çok iyi numaralar alıyordum: Hep 9 ve 10; zengin ve kibirli öğrenciler beni kıskanıyor ve dış biliyorlardı bana; ama ben onlara aldırılmıyor, tersine acıyordum.

Böylece, birkaç yıl içinde, köy okulunu bitirdim, okur-yazar oldum.

Bir gün babam hurcu açtı, içinden bir deste eski kâğıt çıkardı ve benden, pasaportunu bulup ayırmamı istedi. Bahar gelmişti, bize pasaport lazımdı; çünkü biz Vladikars kentine taşınmak istiyorduk. Bilgimle övünüyor ve kâğıtları tek okuyordum. İçlerinde aşağıdaki belge ilgimi çekti:

BUYRUK

Bütün köy ve kent muhtarlarına emir veriyorum ki, soylu, sol sağrısı damgalı bir kır kırsağın bulunması için Şemo'yê Adil'e yardımcı olsunlar. Emrimi dinlemeyenler cezalandırılacaklardır.

İMZA

Kızıl Çak - Çak Mintıkası Polis Amirliği

Hayretler içinde kalmıştım... Babam bir zamanlar bir hükümet adamı mı idi? Emirde tüm muhtarların ona yardım etmeleri gerektiği, yoksa sorumlu olacakları yazılı idi?... Babam kahkahalarla güldü ve yıllarca önce Kızıl Çak - Çak köyünde çoban olduğunu anlattı. Mıntıkanın polis amirliği de orada kalıyordu. Bir gün polis amirinin kısırağı kaybolmuştu ve babam onu bulamıyordu. Kısırağını çok seven polis amiri, babama yazılı bir buyruk vermişti, babam da muhtarların yardımıyla kısırağı bulabilmişti. Babam dedi ki, işte ben o gün dünyaya gelmişim, o belge, ki 28 ekim 1898 tarihini taşıyordu, benim kimlik belgemin ta kendisiydi.

Ben köy okulunu bitirdikten kısa bir süre sonra Alek-sandrovka'yı terkedip önce Vladikars'a gittik, oradan da, bir yıl sonra, yine çobanlık yapmak için göçebe Kürtlerin yanına.

Bizim taraflardaki Kürt köylerinde hayvan yetiştiriciliği Molokanlarınkine benzemez, bu göçebelerin yanında, dağlarda, tümüyle bir başka türlü idi.

6 — «BARO-DAN» — BAHAR BAYRAMI

Bir Kürt köyünde yaşam, Molokan'lardaki gibi değildir. Onlar daha çok tarımla uğraşırlar. Kürtler ise sürü sahibidirler ve otu bol dağlarda yaşarlar. Dağların otlakları ülkenin zenginliğini oluşturur; onbinlerce hayvan orada otlar, et ve yağ tutar.

Kışın dağlar kalın karla örtülüdürler; ama baharın daha ilk günlerinin güneşi altında tabiat çabuk uyanır. Kar erir, toprak yumuşar, yeşillikler ve çiçekler dağların eteklerini süsler.

Dağlarda hava serindir, vadilerdeki gibi sıcak değil. Bu nedenle orada, yaz günleri de otlar hiç kurumaz. Kuru-

yan otların yerini yeni taze otlar alır ve çiçekler yerlerini yenilerine bırakırlar. Sürü, her an önünde taze otlar bulur ve sıcaktan bunalmadan sabaktan akşama dek otlar. Orada hayvanlar dikenli, zararlı otlardan, iri arılardan ve diğer böceklerden rahatsız olmazlar. Dağlardaki ağaçlarda binlerce kuş uçuşur, arılar ve üvezleri avlarlar.

Kar çabuk erir, otlar yeşerir ve çiçekler açarlar; Kürt köyü hareketlenir. Sabah erkenden gidiş-geliş başlar, Kürtler, sürüleriyle ağıllara gitmek üzere hazırlanırlar.

Kürtler ağıllarda yeni doğmuş kuzulara özenle bakar, onları doyururlar; öyle ki çabuk büyüsünler ve havalar ısındığında yaylalara çıkabilsinler.

Kürtler yaylalarda özel bir biçimde toplanır. «oba» diye adlandırılan, 40-80 arasında êl (grup-takım) oluştururlar; öyle ki dağlarda sürülerini birlikte otlatılsınlar. Her «oba»nın başında bir «oba başı» vardır. Genellikle sürü sahipleri içinde en zengin ve en nüfuzlu kişidir bu. Herşey onun emri altındadır. O, halka salma salar, otlak yerlerini gösterir ve dönüş zamanlarını söyler. Bu yöneticilik seçimi olurdu ve oldukça onur verici bir görevdi. Herkesin, yöneticinin buyruklarına tartışmasız uyması gerekirdi. Oba başı, kabilenin lideridir ve yoksulların, emekçilerin gözünde mutlak bir otoriteye sahiptir. Bu nedenle çobanların, kendi işlerinin yanısıra, oba başının her türlü angaryasını yapmaları da zorunludur: Sürüyü konck yerine toplamak, akşamları saymak, sabahları ağılları temizlemek ve gübreyi dışarı taşımak gibi..

Keleha Reş köyünde çoban olduk. Buraya şubat ayında geldik. Çok sürmeden derelerde otlar yeşerdi ve biz sürüyü toparlıyarak ağıllara götürdük.

Bu bölgenin törelerine göre, sürü ağıla ulaşır da kuzulamaya başladığında, her hali-vakti yerinde Kürt bir koyun ya da keçi keser, yiyeceği bollıştırır, komşuları ve ço-

banları çağırır. Sürü sahibi ve karısı, konuklara, yemek sırasında bizzat kendileri hizmet ederler. Yemekten sonra gençler türkü söyler ve çobanlar halay çekerler. Eğlence ya da bayram bittiğinde, herkes ev sahibine teşekkürlerini sunar ve dualar eder; öyle ki, yazın karısı yağ ve peynir toplasın, sürüye hastalık bulaşmasın ve yayla dönemi sağlıklıyla geçsin.

O gün ev sahipleri çok cömertlik gösterdiler, o kadar ekmek ve et verdiler ki, dört gün evimize doya doya yetti.

Kürtler bu bayrama «Serê Pez» derler. Yaşamımda ilk kezdi ki böyle bir şey görüyordum ve hayran kalmıştım; ama annemle babam gülüyorlar, «Serê Pez'in» öylesine büyük bir bayram olmadığını anlatıyorlar ve yakında yılın en güzel gününün, «Baro-Dan» ın geleceğini söylüyorlardı. Ben de sabırsızlıkla «Baro-Dan» ı bekliyordum.

Kuzular biraz büyüüp güçlenince ve dağlarda kar biraz daha eriyince, Oba Baş, «Baro-Dan» gününü, yani sürünün ağıllardan yaylalara doğru yürüyüşünün başlangıcını tayin ederdi. Daha bir hafta öncesinden herkes bugüne hazırlanırdı. Ve o gün geldi.

Sabah erkenden herkes en güzel, bayramlık elbisesini giyerler. Genç kızlar, açık renkli ve süslü giysileri içinde, başlarını taze çiçeklerle süsler ve burunlarına hızma takarlar. Kürtler, koçlarının ve keçilerinin boyunlarına rengârenk püsküller ve en gösterişli olanlarına çan takmışlardı. Sonra onları sürünün içine salmış ve hareket saatini tayin etmişlerdi.

Yola koyulduğumuzda güneş ufukta biraz yükselmişti. Gökyüzü bulutsuz, pırıl pırıldı. Hava, bir bahar gününün tatlı sıcaklığı ve çiçek kokularıyla yüklüydü. Herşey hazır-
dı ve oba başı hareket emrini verdi. «Baro-Dan» ın önünde, en iyi elbiselerini giymiş, kavalı elinde, baş-çoban yürüyordu. O kumandanlık yapıyor, genç çobanlara, küçük

kuzular ve yavrularına haşin davranan koyunlarla ilgili buyruklar veriyordu. Baş-çobanın arkasından en gözde teke gidiyordu, boynunda en büyük çan asılıydı. Bana sonradan anlattılar ki o, en yüksek notayı çalıyordu.

Biz daha yola koyulmadan, ağalar çobanlarını çağırıp onlara şunu söylüyorlardı: «Seni kendime çoban almakla senden beklediğim, görevini iyi yapasın ve sürüme iyi bakasın.»

Tenbihatlar bitince baş çoban kavalını üfledi ve tümümüz yola koyulduk. Sürümüz bir düzen içinde çobanın arkasından gidiyor, diğer çobanlar ve çocuklar, iki yanda, ileri geri koşup zıplayarak düzenin bozulmasını engelliyor; sopaları, ya da kendilerine özgü bir ıslıkla, sürünün içinde, her hayvanın yerini gösteriyorlardı.

O günden bu yana çok yıllar geçti; ama ilk «Baro-Dan» ın etkisi bende çok derin izler bırakmıştır. Sanki bugündü; o güleç çocuk yüzümle, önümde delikanlıları ve çobanları görüyor, onların türkülerini dinliyorum. Başlarını çiçeklerle süslemiş ve nakışlı elbiseler giyinmiş güzel kızlar gözlerimin önünden geçiyorlar. Vadi boydanboya yeşilliklerle kaplı. Her yerde gün ışığı pırıldıyor ve uzakta, dağlar hâlâ kar altında. Koyunların ve kuzuların melemeleri, çobanların ve delikanlıların türküleri, uzakta, derin dereelerde yankılar yapıyor ve köylüler evlerinden çıkarak bizi seyre geliyorlar...

Bu tören yılda iki kez düzenlenir; bir kez baharın, sürüler yaylalara çıkarken, ikincisi sonbaharın sonlarında, yayladan eve dönüşte. Unutmamalı ki, göçebe Kürtlerin tüm varlığı sürülerindedir. Onlar, sütten yalnızca bir yıllık peynir ve yağlarını çıkarmazlar; bunun bir haylisini de götürüp pazarda, yünle ve fazla hayvanlarıyla birlikte satarlar; böylece vergilerini verir ve ev halkı için gerekli olan şeyleri satın alırlar. Bu nedenle Kürtlerin, yaylaya gidış ve

dönüşü hayatlarının önemli bir olayı gibi değerlendirmelerine ve onu büyük bir bayram gibi kutlamalarına şaşmamak gerekir.

7 — YAYLALARDA

Gençler, sıcakta bizimle birkaç kilometre yürüdüktan sonra ayrıldılar ve evlerine döndüler; ama çobanlar ve çoban yamakları, yiyecekleri sırtlarında, ağır ağır yollarına devam ediyorlardı. Geleneğe göre ilk gün kısa bir mesafe gidilir; sonra, her gün, azar azar arttırılır, öyle ki sürü yolulmasın ve yer değiştirmeye alışsın.

Sürüler, kısa aralıklarla ve birbirlerinin ardısına yolda yürüyorlardı. İlk konak yerinde, hayvanların biraz dinlenmesi ve otlaması için mola verdik. O zaman babam, başçoban olarak, ağaların bize verdiği hediyeleri paylaştırmışa koyuldu: Ekmek, et, helva ve kuru meyveler. Ağalar gelinceye kadar babam onların vekili idi. Yolda, akşamları, çobanlar babamın yanına gelir, ondan öğütler alırlardı. Çok şeyler sorarlardı: Koyun ve kuzuların dinlenmesi için kaç kez mola gerekiyordu, kaç kez onları sulamak gerekirdi, vb...

İlk yayla yerinde bir başımıza çok kalmadık. Dört gün sonra ağalarımız çoluk çocuklarıyla geldiler ve hemen çadırlarını kurdular.

Zengin Kürtlerin çadırları oldukça büyük, dört-beş perde ile birbirinden ayrılmış, halı ve kilimlerle döşeli idiler. Çadırlar, bazıları birbirinden uzak, bazıları yanyana, dağ yamaçlarında, kayalıkların yanbaşıda kuru sel ve dere yataklarında kurulurlardı. Bu kara çadırlar uzaktan bir askeri kamp görünümü verirdi. Bu derelerde alabalıklar vardı, kaynaklara doğru çıkarlardı. Herkes orada kendini daha zinde ve şen hisseder, çalışmak bize daha da kolay

gelirdi. Ağa çocukları sabahtan akşama dek dışarda kalır, oynar, yakın derelerde balık avlar ve otlaklarda ot biçerlerdi.

Çobanların yaşamı başka türlüydü. Orada da Kürt zenginleri, Molokanlarınkinden daha az baskı yapmıyorlardı bize. Orda da biz perişan ve mutsuzduk. Ovadan yaylalara geliştirmede, taşların, kayaların üzerinden yalınayak ulaşmıştık yükseklerle. Diken ve çalılıklardan elbiselerimiz yırtılıp lime lime oluyordu; tıpkı Molokanların yanında olduğu gibi. Tek varlığım şunlardı: Bir çoban keçesi, ki geceleri ona sarınırdım, tuz torbam, bir parça ekmek ve bir bardak. Bazan çobanlardan biraz süt koparırdım. Sıcak aş hiç düşünmemeliydik. Bütün bunlara rağmen benim durumum diğerlerinden yine de biraz daha iyice idi. Her iki üç haftada bir, şöyle bir eve uğrayıp gelebilir; böylece annemin elinden sıcak aş yiyebilirdim. Babam ve kardeşlerim, bizden daha yukarlarda sağma koyunları otlatırlardı; öyle patikalardan kuyruklu besi hayvanları geçemezlerdi. Onlar aylarca evin yüzünü göremezlerdi.

Elimin önünde bir eşek vardı ki bazan onunla hasta ya da ayağı kırık bir kuzuyu eve taşırdım. Ufak tefeğim de tüm o eşeğin sırtında idi. Çobanlar günün 24 saatini göğün altında geçirirlerdi. Yağmurda fırtınada kayaların altında bir mağarada ya da nemli bir kovukta saklanır, ıslak elbiselerimle orada saatlerce titrerdim. Bazan haftalarca, hatta aylarca tek insanın sesini duymazdım.

Yaşamımızda, vahşi yerlerde, her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya idik. Sürüyü kurt saldırısından, hırsız çetelerinden, kar yığınlarında boğulmaktan ve yuvarlanan taşlardan korurduk. Bazan koca kayalar, dağların tepesinden gümlenerek yuvarlanır ve önlerine ne çıkarsa derelere sürüklerlerdi.

Günlerce yalçın dağların eteklerinde, uçurumların kı-

yısında ve çukurlarda dolaşır, sürüyü tehlikeli yerlerden uzaklaştırır ve ağalarımıza hiç bir zarar gelmemesi için dikkat ederdik. Bazan türkü söyleyerek, ya da ıslık çalarak, korkusuz ve telaşsız, yaban keçisi gibi bir kayadan ötekine atlardık. Sonra aşağılara bakar ve altımızda dereleri, ya da seller akan derin çukurları görür, yüreğimize korku düşer, sersemledik. Her zamaan söylendiği gibi, biz ölümden bir parmak uzaktık. Ama bunlara karşılık gövdemiz güçlü, duyularımız keskin olurdu. Gündüz ya da gece, garip bir şey bize yaklaştığı zaman, biz hemen onu farke derdik ve çok alçak sesler bile kulağımıza erişirdi.

8 — OYUNLARIMIZ

Bazan çoban yamakları sürülerini birbirine yaklaştırıp birbirleriyle oynarlardı. Oyunlarımızdan bazıları, küçüklüğümüzden beri bildiğimiz eski oyunlardı, ama bazılarını biz kendimiz yaratırdık. Onlar da çoğu zaman dans ve türkülerdi. Örneğin elele tutuşup bir halka oluştururduk; içimizden biri türkü söylerdi ve diğerleri de bu türküyü tekrarlarlardı.

Türkülerimizden biri şuydu:

Hey çoban, hey çoban, gönlü yaralı, gönlü göz göz olan!

Eli'dir çobanımın adı, sürüyü vadi boyunca yaydı.

Hey çoban, hey çoban, gönlü yaralı, gönlü göz göz olan!

**Çobanımın kavalı zeytin rengi, çok güzel, haş biçimli
O güzel sesiyle o, kavalında okur**

Hey çoban, hey çoban, gönlü yaralı, gönlü göz göz olan!

**Hey kız, güzel kız, tombul ama ince belli!
Gece ve gündüz uyuyamam gözlerim sana değince.
Kara gözlerine vuruldum, ah aman, hey gidi!**

Biz yiğitlik üstüne eski türküleri de söylerdik. O kişiler ki yiğitlikle, daha iyi otlakları ele geçirmek için diğer Kürtlerin üstüne atılıyor, onları öldürüyor, ya da onlar tarafından öldürülüyorlardı.

Bazan koçları dövüştürmekle de oyalanırdık. Sürülerimizin içinde en güçlü ve kavgacı koçları arayıp bulur, onları birbirine salar ve seyrederdik. İçimizden, koçu diğerini alteden, kazançlı kişi sayılırdı.

Bu oyunlarımız gizli oynanırdı. Ağalar, hayvanlar yeterince doymaz ve semirmez korkusuyla, sürüleri yanyana getirmemize izin vermezlerdi...

Yalnız başımıza kaldığımızda başlıca tesellimiz kavalımızdı. Herbirimizin bir kavalı vardı ve güzel çalardık. Kaval çok şeylere yarardı: Hazin bir havayla hayvanları bir araya toplardık, bir başka havayla onları suya götürürdük, yine değişik bir nağmeyle kaybolanları çağırırdık. Biz hayvanları usul usul, seslere, nağmelere alıştıırırdık. Kuzular henüz küçükken, onları suya götürdüğümüzde öyle bir hava çalardık ki diğer durumlarda çalınmazdı. Onlara tuz verdiğimiz zaman yine onları özel bir havayla toplardık.

Kuzularımız kaval seslerini çabuk öğrenir ve onları birbirinden oldukça kolaylıkla ayırırlardı. Hangi ses ne içindir, kulaklarına çabuk girerdi ve ona uygun davranırlardı.

9 — YAYLALARDAN DÖNÜŞ — GÜZ BAYRAMI «KOÇ KATIMI»

Hayvan sahibi Kürtler'in göçebeliği nedensiz değildir. Baharın derelerde kar çabuk, dağlarda ise geç erir. Erime önce alçak yamaçlarda başlar ve ağır ağır, her hafta, ka-

rın kaybolduğu yerlerde toprak yeşerir, taze otlarla kaplanır. Yavaş yavaş geriye çekilen karla birlikte göçebeler, sürüleriyle yükseklerle doğru çıkarlar. Sonbaharda, Ekim ortalarından sonra tersine bir oluşum başlar. Derelere yağmur, yüksek dağlara ise kar düşer; Kürtler de sürüleriyle karın önünden kaçar, yönlerini aşağılara çevirir ve önceki konak yerlerine varırlar; orada, yazın kuruyan otlar yeniden yeşermişlerdir. Sonra, sonbaharın son günlerinde, sürüler henüz karın düşmediği, düşse bile çabuk eridiği, toprağı tutmadığı vadilere inerler. Ama karın bu vadilere ulaşması da çok sürmez; o zaman sürü sahipleri sürüleriyle kış geçirdikleri konak yerlerine dönerler.

Kürtler bu sonbahar dönüşlerini hayırlı bir olay sayarlar; çünkü yayla günleri ne kadar hoş ve özgür de olsa tehlikelerle doludur. Sonbahar dönüşüyle bu dönem sona erer, sürüler sağlıklı yerlerine döner ve çobanlar da yaz döneminin kirasını ağalarından birtamam alırlar. Buna karşılık bugün, Bahar Bayramı gibi değildir. Bunda hareket ve canlılık daha azdır. Değişen mevsim her Kürdün ruhunda büyük bir etki yapar. Bu etki, sisli, dumanlı sonbahar günlerinin gelişinde daha da açıkça kendini gösterir. İnsana öyle gelir ki sanki hayvanlar da bu değişimi hissederler. Sürümü yayladan sıcak aşağılara doğru götürdüğümde, bana öyle görünürdü ki hayvanlar, bir çeşit boynu bükük, özgürlük dolu yaz günlerinin geçişinden üzgündürler ve kış sonuna kadar, özgürlükten yoksun bir halde, içinde kalacakları dar ağıllara dönmek istemiyorlar.

Ama hayat, ihtiyaçları ve zorunlulukları ile her an bizi bağlar. Mal sahiplerinin kadınları eve dönüş yolunda birbirlerine sorarlar: Yaz iyi mi kötü mü geçti?. Herbiri ne kadar yağ, peynir ve çökelek toplamışlar?

Zengin Kürtler, kötülük ve kıskançlıkla, hayvanları az olduğu halde çalışkanlıkları ve çabalarıyla, onlara oranla

daha fazla yağ ve peynir biriktiren diğer Kürtleri çekiştirirler. Erkekler, ne kadar yağ, peynir ve yün satabileceklerini, bu parayla ne kadar buğday ve arpa alabileceklerini hesaplarlar. Çoğunluğu hayvancılıkla geçimlerini sağlayan göçebe Kürtler çiftçilikle uğraşmazlar. Bu nedenle zahirelerini satın almak zorundadırlar. Bu onlar için önemli bir sorundur.

Kış otlasının temini işi de kolay değildir. Göçebeler, hayvanlarının kış yemi olarak yazın hiç ot dermediklerinden, kışın hayvanlarını otlığa çıkarırlar.

Kadınlar çerçilerden satın aldıkları şeylerle övünür ve onları birbirlerine gösterirler: Mendil, iğne, iplik, düğme, kibrit ve saç süs eşyası. Kızlar ve oğlanlar sırlarını birbirlerine açarlar; kimleri kendilerine sevgili seçmişler, onlarla evlenecekler mi, yoksa hayır mı? Sevgililer mutlu yolla günlerinden sözeder ve sevdikleriyle orada saatlerce başbaşa kaldıkları yerleri hatırlarlar: Sularından içtikleri çeşmeleri, birlikte geçen geceleri. O anlarda ki yabancı gözlerden uzak, başbaşa, yıldızların altında, dağ başlarında, çiçekler ve yeşillikler arasında yaşamlarının en güzel dakikalarını geçirmişlerdi, türkü söyleyip dansetmişlerdi, sonunda da, ölünceye kadar birbirlerine sadık kalacaklarına yemin etmişlerdi. Bütün bunlar şimdi gözlerinin önüne geliyor ve yürekleri hızla çarpıyordu.

Kızlar, sevgililerinden aldıkları armağanları birbirlerine gösterirler: Gümüş ve bakır yüzükler, çerçevesi altın kaplama bir ayna ve rengarenk boncuklar.

Diğer yandan delikanlılar da kendilerine armağan edilmiş şeyleri arkadaşlarına gösterirler: Mendil, işlemeli cüzdanlar, ipek nakışlı gömlekler, yün çoraplar, eldivenler... Ve tüm bunlar, çevrelerinde sararmış otlar, kurumuş çiçekler, yaprakları solmuş ağaçlar, karanlık gökyüzü ve sert rüzgârla, kışın kapısını açar ve onu beklerler.

İşte böylece göçebe Kürtler, çoluk çocukları ve sürüleriyle, çamurlu yollarda, kış konak yerlerine doğru yürürler. Oraya varınca kadınlar ufak tefeklerini çabucak biraraya getirir, dağdan getirdikleri şeyleri yerleştirir, hayvanları sayar ve diğer işlerini yaparlar.

Sonra KOÇ KATIMI bayramı gelir. Bu da en çok çobanları ve çoban yamaklarını sevindirir. O gün onların işleri biter ve yaz döneminin kirasını ağalarından alırlar. KOÇ KATIMI günü, koyunları bir ağıla doldurur ve yaz günleri onlardan ayrı olatılan tohumluk koçları aralarına sarırlar. Öyle yaparlar ki baharın tümü birden kuzulasınlar.

Koçlar koyunlara katıldığı sırada Kürtler tüfeklerini ateşlerler, sanki koyunlarının düğününü kutlarlar böylece. O günde türlü türlü yemekler yapar, halkı toplar, yoksulları da çağırıp onlara yemek verirler.

Genç kızlar mendillerini başlarından çıkarır ve onları en değerli koçların boynuna sarırlar. Delikanlılar da gidip, hoşlandıkları ve evlenmek istedikleri kızların mendillerini kaçırlar. Anne ve babalar hangi delikanlının kendi kızlarının mendilini kaçırdığına dikkat ederler. Böylece anırlar ki kızları yazın bu delikanlı ile anlaşmıştır ve onunla evlenmek istemektedir. Ana ve baba razı olurlarsa onların nişanı kesilir, bir süre sonra da düğünleri yapılır.

KOÇ KATIMI bayramından sonra sürü sahipleri çobanlarıyla hesap görürler. Bir çoban, yaz dönemi için 8-9 koyun, çoban yamağı ise 3-5 koyun alırdı. Yörenin geleneğine göre her 25 hayvan için bir koyun alınırdı. Buna göre 200 ya da 250'lik bir sürünün sahibinin çobanına 10-15 koyun vermesi gerekirdi. Bu bedel, yapılan işin güçlüğü ve çekilen çileler karşısında hiçbir şeydi. Üstelik her mal sahibi bir başka biçimde bizi aldatıyordu. Onlar komşularıyla anlaşılıyor, para karşılığında, onların sürülerini de yay-

lalara götürüyor, bu şekilde 200-300 baş hayvanı, hiç bir bedel ödmeden, çobanlara otlatıyorlardı.

Ancak, kiramızın azlığına rağmen, Kürtlerin yanında durumumuz Molokanların yanında olduğundan daha iyiydi. Kurtlar tarafından kaçırılmış ya da parçalanmış bir koyun için, Kürtler, hakkımızdan birşey kesmiyorlardı ve Molokanlar gibi öylesine insafsızca dövmüyorlardı bizi. Ayrıca her çobanın yazın, kendisi için, sahibinin rızasıyla bir koyun kesmeğe de hakkı vardı. Perişanlığımızı azaltmak bakımından bu, oldukça önemli bir şeydi.

10 — KAYBOLAN HAYVANLAR — BİR KARDEŞİN ÖLÜMÜ

Ertesi yaz yine Kelaha Reş Köyünde, Baroyê Evdê'nin yanında çoban olduk. Babam, her iki kardeşim ve ben, onun tüm hayvanlarını otlatmayı üzerimize aldık. İşimizi rahatlıkla yapıyorduk. Babamın dediklerine kulak veriyor ve öğütlerini alıyorduk. Baba artık yaşlanmıştı, hayvan otlatma ona güç geliyordu. Biz işleri kendimiz yapıyor, babanın yorulmasına fırsat vermiyorduk. Yine de o yalnızca gündüzleri rahat ediyordu; geceleri, bize gereği gibi güvenemediğinden, sürünün yanına kendisi gidiyordu. O, bize, gençlerin geceleri sabaha kadar uykusuz dayanamayacaklarını söylerdi, oysa gece vakti hırsızlar sürüye tüfekle sokulurlardı. Kurtlar da geceleri sürüye daha çok saldırırlar ve yalnız köpeklere güvenmekle de olmazdı.

Gece bastırıldığı zaman baba, kalın elbiseler giyiyor, çiftesini alıyor, hafif bir ısıkla gözlerini karanlıkta gezdiriyordu. Köpeklere duracakları yerleri işaret ediyor, onları nöbete sokuyordu. Yalnızca Bêlas, köpeklerin en gözdesi, her zaman onunla kalır, kendisinden bir an dahi ayrılmazdı.

Bir sabah uyanınca kardeşim Bro'yu evde göreme-

dik. Biz onu çok aradık ama hiç bir yerde bulamadık. Bu yüzden davarın yanında benle Derviş yalnız kaldık. Birkaç ay geçtikten sonra bazı köylüler bize, Bro'nun uzak bir köyde çobanlık yaptığını söylediler. Babam onu getirmek için hemen yola çıktı. Ama Bro dönmek istemedi. Ev halkının çokluğu nedeniyle doyunca yiyemediğini, bir başına çalışmanın kendisi için daha iyi olduğunu söyledi; hiç değilse böylece aç kalmıyacaktı. Baba ve anne çok üzüldüler, ama başka çaresi yoktu; Bro yalnız kalmayı aklına koymuştu.

Yaz sağlıklı geçti, ama sonbaharda bir felaketle karşılaştık. Sürümüzden üç hayvan kayboldu. Babam onları çok aradı, ama bütün çabaları boşa gitti. Çaresizlikten bir falcıya başvurdu; o da, koyunları Mirza Temo adlı çobanın çalmış olduğunu söyledi. Babam Mirza Temo'ya giderek ya hayvanları, ya da bedellerini vermesini istedi. Zavallı çoban bu işten haberi olmadığına yemin etti. Ama baba, ondan çok falcının dediklerine inanıyordu, bu nedenle de öfkelenerek Mirza Temo'nun aşireti reisi Musa beyin yanına gitti. Bey son derece nüfuzlu bir kişiydi, dilediğini yaptırdı. Babamın şikâyetini dinlemek için kendisinden bir kuzu istedi. Babam razı oldu ve böylece Bey'in divanına girerek, çingenenin falına göre, Mirza Temo'nun sürüsünden üç hayvanı çaldığını söyledi. Asla hırsızlık yapmamış olan zavallı Mirza Temo, yemin kasele kendisini kurtarmadı; Musa Bey ondan zorla üç koyun aldı; ama onları babama vereceğine kendisinde alıkoydu. Babam bu duruma son derece üzüldü, iki-üç kez Musa Bey'in yanına giderek hayvanları istedi. Ama Musa bey ona aldırmadı ve sonunda, bir daha yanına gelip böyle bir istekte bulunursa onu yakalatıp vurduracağını söyledi. Babam, beyin neler yapabileceğini biliyordu, korktu ve bir daha üstelemedi. Artık hayvanlarımızı ve onlarla birlikte yaz dönemi kiramızın

kaybolduğunu biliyorduk. Üzülüyorduk, gözlerimizden yaşlar dökülüyordu. Ve belalar üstümüze, ağır taşlar gibi arka arkaya geliyor, diyorduk.

Güzel bir sonbahar akşamı ben, baba ve kardeşim Derviş, yazıda oturmuş yemeğimizi yerken tanımadığımız bir Kürt yanımıza geldi.

Kürtler yalnız evlerinde değil, yazı-yabanda da konuk-severdirler. Baba da hemen süt sağdı, yiyecek içecek koydu konuğumuzun önüne. Ona bir keçenin üstünde yatak yaptı, sonra da herhangi bir yardıma ihtiyacı olup olmadığını sordu. Konuğumuz, teşekkürlerini sunduktan sonra, üç yabancı koyunun kırk günden beri sürüsüne karışıp kendi hayvanlarıyla birlikte otladığını, durumu başkalarından sorduğunu ve bize ait olduklarını söylemeleri üzerine haber vermek üzere çıkıp buraya geldiğini anlattı.

Bu habere o kadar sevindik ki bu adamın iyiliği altından nasıl çıkacağımızı bilemedik... Sonra, konuşunca ortaya çıktı ki, konuğumuz da bizim gibi ücretli bir çobandı ve böylesine bir bela bir gün onun da başına gelmişti; bu nedenle de bize yüreği sızlamış, haber ulaştırmak için bu kadar zahmete girmişti.

Ertesi gün her üç hayvanı getirmek için onunla birlikte gittim. Sürüye yaklaştığımızda, çobanlar ve yamakları çevremizi sararak kendi koyunlarını tanımamı istediler...

Uzaktan büyük sürüye baktım; bu şekilde o kadar hayvanın içinden onları seçmem imkânsızdı. Bir kayanın üstüne çıkınca hemen gördüm ki, yabancı oldukları besbelli üç koyun kendi başlarına otuyorlar.

Çobanlar beni övdü ve benim yaman bir çoban olduğumu söylediler. Sonra, çoban usulüyle kızartılmış et yedirmek için beni alıkoydular: Besili bir kuzuyu kesip yüzdükten sonra etini ufattılar, kokulu otlar ve sarmısak otuyla karıştırdılar, sonra eti yeniden derinin içine doldurdu-

lar. O arada, çoban yamakları, yerde fazla derin olmayan bir çukur kazmışlardı. İçi et dolu postu oraya koydular, toprakla örttüler ve üstüne de büyük bir ateş yaktılar. İki-üç saat kadar sonra ateşi ve toprağı üstünden atarak usul usul postu çıkardılar ve onu bakraçların içine koydular.

Kızartılmış et kokusu iştahımızı kamçılıyordu. Zaten sabahtan beri bir şey yememiştik. Otların kokusu o kadar hoştu ve et öylesine lezzetli görünüyordu ki yemek için sabırsızlıkla bekliyorduk. Çobanlar yanyana, bir erkân içinde, halka biçiminde oturuyorlar ve ben, edepsizlik yapıp onlardan önce sofraya atılmamak için kendimi zor tutuyordum.

Yemekten sonra eve döndüm. Babam, Mirza Temo'nun yanına gidip ondan af dilemeyi uygun buldu. Ama zalim bey, biz ve Mirza Temo gibi yoksullara aldırılmazdı ve nitekim, zavallı Mirza'nın üç hayvanını geri çevirmedi. Falcı ise, her üç hayvanımızın ortaya çıkmasından sonra rezil oldu, yalanları her yerde duyuldu ve artık hiç kimse, ondan sonra, herhangi bir nedenle kendisine başvurmadı.

Yaz böyle geçti. Arkasından sisi, yağmuru ve dondurucu rüzgârlarıyla sonbahar yakaladı bizi. Kardeşim Derviş bir hastalığa yakalanmıştı, başı ve böğürleri sürekli ağrıyor, ağrısı gittikçe artıyordu. Sürünün ardında güçlkle dolaşıyor, gündün güne takatten kesiliyordu. Sonunda yataklara düştü Babam bir Kürt hekimin yanına gitti. O, bir hayvan kesip kardeşimi onun postuna koymamızı ve böylece sarınmış halde, sıcak tandırın ağzında bir süre tutmamızı, bunu günde birkaç kez tekrarlamamızı tavsiye etti.

Babam ve annem hekimin dediklerini bir bir yerine getirdiler. Ayrıca hekim, kardeşimden iki-üç kez kan aldı, sütte hêliz (bir çeşit ot Ç.) kaynatıp göğsünün üstüne koydu. Ama bütün bu ilâçlar iyi bir etki yapmadı. Kardeşim adım adım ölümüne doğru gidliyordu. Baba, yüreği yaralı.

şeylere başvurdu. Ama onlar da hastalığa bir çare bulamadılar ve Derviş bizden ayrıldı, onu yitirdik. Babam, onsuz, artık yaşlanmış haliyle büyük sürüleri idare edemiyordu. O günden sonra, sürüsü küçük adamların yanında çobanlık etti. Bu işi yardımcısız da yapabiliyordu. Onun isteği üzerine ben, kendime bir iş, en azından bir kapıcılık bulmak için kente gittim. Evet, artık çobanlıkla ekmeğimizi çıkaramıyorduk ve çoktan beridir ki karnımız yeterince doymuyordu.

11 — KENTTEKİ GÜNLER — BİRİNCİ BÜYÜK EMPERYALİST SAVAS

Komşularımız kente gitmeye hazırlanıyorlardı; orada buğday ve arpalarını satacaklar ve onun parasıyla kendilerine şeker, çay, elbise, bez ve kışın kendilerine lazım olan diğer şeyleri alacaklardı.

Annem bana ekmeğin pişirdi, bir torba dikti, yırtılmış elbiselerimi onardı ve ben geceleyin bir Arap kervanına yerleştim. İki günde Kars'a ulaştık.

Kars kenti bir dağın yamacında kurulmuştur. Dağın tepesinde büyük bir kale vardır. Kars'ın çevresinde, yüksek yerlerde birçok, ulaşılması güç, sarp yerler bulunur; zaten Kars bir çeşit askeri kenttir. O iki-üç katlı evlerden, parke taşları döşeli meydanlardan ve yeşilliklere donanmış bahçelerden çok hoşlandım. Ama en çok hayran kaldığım, o kocaman mağazalardı. Ardında o kadar türlü türlü ve güzel eşyaların bulunduğu carnekanların önünden ayrılamıyordum. Kendime bir iş bulmak için kentin her tarafını dolaştım, böylece de onu iyi tanıdım.

Kente geldiğimde bir eve inmiştim ve oranın kirasını kendi çalışmamla ödüyordum. Her sabah ahırını temizliyor,

avluyu süpürüyordum. Gündüzleri iş arıyordum. Ama akşamları eve eliboş dönüyordum, param da sona ermek üzereydi. 25 kopekten başka birşeyim kalmamıştı. Birisi Aleksandrovkada açılan karpit (?) taşı fabrikasına başvurmamı tavsiye etti. Orası bizim daha önceleri çobanlık ettiğimiz yerdirdi. Gittim ve işyerinde daha önce birlikte okuduğumuz Molokanlara rastladım. Onların yardımıyla işe girdim, işim, toprak altından çıkarılan taşları sandıklara yerleştirmekti. 150 kadar delikanlı ve kız bu işle uğraşıyordu. Bu iş pek zor değildi, ona çabuk alıştım. Şafak vaktinden gün batıncaya kadar, yani yaz günleri onbir buçuk, kış günleri ise on saat çalışıyorduk; gündeliğimiz ise yalnızca 30 kopekti. Ben iyi ve kötü taşları seçebiliyordum; bunları ayırma nedeniyle bana ayda 10 ruble veriyorlardı. Daha sonra iki kızkardeşimi de işe soktum. Onlar da gelip işe girdikten sonra kendimize ayrı bir ev tuttuk; durumumuz biraz düzeldi, baba ve annemiz için de birkaç kopeği bir kenara koymaya başladık. Ben bu fabrikada iki yıl çalıştım. Biz daha ordayken Emperyalist Savaş (Büyük devletlerin, küçük ve geri kalmış ulusların mallarını yağma etmek için çıkardıkları birinci büyük savaş) başladı.

1914 yılı sonbaharında üçüncü Kazak ordusu Aleksandrovka köyüne geldi ve fabrikamızın yakınında yerleşti. Rusça bildiğim için askerlerle çabuk dost oldum. Her akşam beni çağırıyor, yemek ve beyaz ekmek veriyorlardı bana. Pazar günleri onlarla çaykiyısına gidiyor, orada atlarını yıkarlarken onlara yardım ediyordum. Kazak askerleri ve bazı subaylar beni oldukça seviyorlardı. Onların komutanı, benim Kürtçe, Rusça, Ermenice ve Türkçe'yi iyi bildiğimi öğrendiği zaman, ayda 25 ruble karşılığında orduya katılmamı ve onlara tercümanlık yapmamı istedi. Kızkardeşlerim ağlıyorlar, onlardan ayrılmamı istemiyorlardı. Ancak ayda 25 ruble, benim için, onların gözyaşlarından daha değerliy-

di; onların yakınmalarına aldırmadım ve orduya katıldım. Önce, kız kardeşlerimi ve bırakıp dönmek için üç gün izin istedim, bunu yaptıktan sonra dönüp yeni işime başladım. Subaylar, memurlar ve muhtarlar arasındaki tercümanlık görevimi yerine getirebilmek için o yörenin tüm yollarını bilmem, atlara yem satın almam ve tüccarlarla pazarlık yapmam gerekiyordu.

Bir hafta sonra Kağızman kentinden geçerek Sarıbulak'a doğru yola koyulduk. Önce caddeyi izliyorduk, sonraları, komutanın kararı üzerine köy yollarına girdik. İşim son derece güçlü: Hem tercümanlık, hem rehberlik yapıyordum; bu nedenle de yerli halkla konuşup yolu tanımam gerekiyordu. Çoğu zaman geceleri yol alıyorduk; dağlık bir ülkede, derin vadilerde yol gitmek ve yol çıkarmak kolay değildi; birbirini çaprazlamasına kesen yollar öylesine çoktu ki çoğu zaman yolumuzu şaşırıyorduk. O çevrenin köylüleri de, Türk propagandasının etkisiyle Rusları sevmiyorlar, bize yanlış yolları gösteriyorlardı. Bir keresinde o yöredeki Kürt ve Türkler bizi aldattılar. Subaylarımız yanlış bir yolda yürüdüğümüzü farkettileri zaman, komutan yardımcısı bana iki esaslı kırbaç salladı; ancak benim hiç bir suçum yoktu. İçinde yol aldığımız ülke son derece güzeldi. Ama ilerlemek de çok güçlü; kocaman taşlar, yüksek uçurumlar, asi yamaçlar ve dağ selleri yol almamamızı geciktiriyordu. Ordu atları uzun yol yürümeye alıştırmamışlardı. Bir yerde yirmi beş saat durduk, atların nallarını yeniledik ve araçları onardık. Bundan başka her gün bir süre mola veriyor, yorgunluğumuzu çıkarıyor, yemek pişirip yiyorduk.

Dokuzuncu günde Türkiye sınırına ulaştık. Asker Sarıbulak'ta toplanıyor ve düşmandan saklı derin vadiler boyunca kamp kuruyordu. Birkaç günlük bir dinlenmeden sonra Rus askerleri sınırı geçip Türkiye toprağına girdiler.

Sarıkamış'ın üç kilometre kadar ötesinde savaş başladı. Top, tüfek ve makinalı sesleri ortalığı birbirine katıyor, onların dinmek bilmeyen gürültüsü gökyüzünü dolduruyordu.

Birliğimize verilen görev, dağları öte yandan dolaşarak Türk askerlerini arkadan çevirmektir. Bu çevirme hareketi sırasında yolu yitirdim, çünkü göçebe Kürtler bana yanlış bir yol tarif etmişlerdi. Bu olaydan sonra amirlerimin bana güveni kalmadı. Onları aldattığımı sandılar; beni tercümanlıktan çıkardılar ve iki aylık çalışmam karşılığında yalnızca 7 ruble verdiler bana.

Böylesine bir işten olduğum için hayıflanıyordum, ama elimden bir şey gelmezdi; kimseye bir şikâyetle bulunamazdım. Ordu yola çıktı ve ben dağ başında, silahsız, yabancı bir ülkede bir başıma kaldım.

Nereye gitmeliydim? Sarıbulak'a dönmeye ve oradan Kıznefer'e, ölmüş halamın kocasının yanına gitmeye karar verdim. Vahşi hayvanlarla dolu o derin vadilerde bir başıma kalmak hoş bir durum değildi. Üzgün ve karamsar bir halde yola düştüm. Düşündüm ki güçlükler ve tehlikelerle karşı karşıya kaldığım ilk değildi; yavaş yavaş cesaret geldi bana.

12 — SEVME ve KIZ İSTEME

Korktuğum gibi olmadı; yolda başımdan herhangi bir olay geçmedi. Sarıbulak'a, oradan da Kıznefer'e sağ salim ulaştım. Adamlarımı çabucak buldum orda. Halamın kocası beni tanııyordu. Yalnızca okula gittiğimi, okuma yazma öğrendiğimi duymuştu. Beni oldukça iyi karşıladı ve ev halkımızın durumunu sordu. Benim 50 kilometrelik yolu korkusuz ve tek başıma nasıl gelebildiğime şaşıyordu... Ben de onlara kısaca, karpit taşı fabrikasında nasıl çalış-

tiğimi, nasıl tercüman olduğumu ve neden tercümanlıktan çıkarıldığımı anlattım... Böylece bir ay kadar amcamın evinde kaldım ve bu süre içinde, ev işlerinde, halamın kızı Gulê'ye yardım ettim. İkimiz de gençtik; bu bir ay boyunca önce birbirimizle dost olduk, sonra da birbirimize gönlümüz düştü. Gulê, yalvarma ve yakarma ile, kendisini nikâhlama-mı ve eğer babası razı olmazsa, kaçırmamı istiyordu. KÜRT-
LERDE EVLİLİK SORUNUNDAN DAHA BERBAT NE VAR-
DIR? Başlığı nereden bulabilirdim? O, Ağrı'nın yüce tepesi gibi önüme dikilmişti. Dünyanın en zavallı kişisi değil miydim? Ne param ne de hayvanlarım vardı ve biliyordum ki babası Gulê'yi başlıksız vermezdi bana. Bu mesele üstün-de ben ve Gulê ne kadar düşündük. Hatta Gulê bununla ilgili bir türkü de çıkardı ve bu türkü de, kadınları satmayı bir töre haline getirenlere, eski ve kötü geleneğe lanetler okudu.

Gulê'nin iriyarı, ama kof ve korkak, bu yüzden kimse tarafından seilmeyen bir kişi olan babası, birçok kez konuşmalarımıza karışır ve derdi ki büyük şeyh, hatta peygamberimizin kendisi bile, karılarını başlık vererek getirmişlerdir ve bu töreyi kendisi değil, Tanrı böyle düzenlemiştir. Gulê ona cevap yetiştirerek babaların kızlarını davar gibi, basbayağı koyun-keçi gibi sattıklarını söylüyor ve pek çok örnek veriyordu. Ama bu kavgaların sonu hep ağlama ve gözyaşı idi. Çabalarımızın boş ve bu kavgacı ihtiyarı ikna etmenin imkânsız olduğunu anlayınca Gulê'yi bir kenara çektim, üzülmemesini, çalışıp başlık parasını temin edeceğimi söyledim.

Sarıbulak kenti büyük bir karargâha dönmüştü, cepheye giden ve cepheden dönen askerler orada toplanıyorlardı. Birçok asker beni eski tercüman olarak tanıyor ve birlikte yemeğe götürüyorlardı. Bir gün sabah üstü evimize bir asker geldi, karargâh komutanı albay Emerik'in, ken-

disine tercümanlık yapmam için beni acele istediğini söyledi. Hemen giyinerek Sarıbulak'a gittim. O günlerde çevre köyleri, orduya bir hayli zahire ve yem getirmişlerdi. Onlardan hiç kimse Rusça bilmiyordu ve Ruslardan da hiç kimse onların dilinden anlamıyordu.

Arabalara yaklaştığım zaman, karargâh komutanının bizzat köylülerin arasında durduğunu ve tüm çabasına rağmen, köylülerin neden ilerlemek istemediklerini bir türlü anlayamadığını gördüm. Köylülere Kürtçe sordum. Onlar, yolların çok sarp olduğunu, bu nedenle hayvanlarının takatları düştüğünü söylediler. Komutanın yanına gittim, askerce selam verdim ve köylülerin söylediklerini ona anlattım. Komutan beni süzdü, gülümsedi ve tercüman olmayı isteyip istemediğimi, kaç dil bildiğimi, ordudaki aylığımin ne olduğunu ve beni niçin tercümanlıktan çıkardıklarını sordu. Kendisine Kürtçe, Ermenice, Rusça ve Türkçe bildiğimi ve ordudan çıkarılış nedenini söyledim. Komutan bildiklerimden hayrete düştü ve bütün bunları hangi yüksek okullarda öğrendiğimi sordu... Kürt olduğumu, yalnız Rusçayı okulda öğrendiğimi, diğerlerini Türk ve Ermenilerin yanında çobanlık yaparken öğrendiğimi anlattım. Komutan, bana asker elbisesi giydirmeleri için emir verdi...

Yeni işimle durumum oldukça düzeldi. Sarıbulak şimdi 593. Orenburg taburu (iki kez askerlik yapmış oldukça yaşlı askerler) tarafından işgal edilmişti. Onlara «İsa Ordusu» diyorlardı, ve onlar bu isimden oldukça rahatsız oluyorlardı. Bazen yiyecek ve zahire arabaları çok gecikiyor, bu yüzden ordu hayvanları aç kalıyorlardı. O zaman Levazım subayı Andrief, yardımcısı Nikolayef ve ben, birkaç kazakla birlikte, koyun-keçi, sığır ve tahıl almak için çevre köylere gidiyorduk. Çoğu zaman köylülerin malını hemen hemen parasız alıyorlardı elinden. Gözlerimizin önünde, subaylar, sahte paraları çıkarıyor ve onları almaları için köy-

lülere zorluyor, imzalarını alıyorlardı; kalan paralar subaylar arasında paylaşılıyordu.

1914 ve 1915 yılı kışlarını tümüyle orda geçirdim. Her türlü iaşem ordudan olduğu için maaşımı az harcıyor ve tüm paramı, başlık parasına sayılmak üzere, Gulê'nin babası Seïdo'ya veriyordum. Onunla 150 rubleye anlaşmıştık; bu paranın tümünü verdiğim zaman artık Gulê benim olacaktı ve o zaman onu alıp götürbilirdim. Başlık parası pek ağır değildi; Seïdo bu miktara razı olmuştu; çünkü ben yabancı sayılmazdım, Gulê'nin dayısı oğluydum.

Böylece ben, azar azar, Gulê'nin başlığını Seïdo'ya veriyordum. Bu elbette kolay bir iş değildi, ama Gulê'ye kavuşabilmek için herşeyi yapmaya hazırdım... Başlıktan geriye ne kalmışsa onu da ödedikten sonra üç gün izin aldım, Seïdo'nun yanına gittim ve ondan Gulê'yi hazırlamasını söyledim. Onu anne ve babamın yanına bırakarak tekrar işimin başına dönecektim. İşte o zaman, daha önce hiç akıldan geçirmediğim bir şey oldu. Seïdo kızını bana vermeyi reddetti, ve açıkça, kendisine hiç bir başlık parası ödemediğimi, Gulê'yi zorla kaçırmak istediğimi söyledi. İyilikle onu ikna etmeye çalıştım; ama Seïdo bana hakaretle karşılık verdi, herşeyi inkâr etti ve «Hani şahitlerin? Kimin yanında bana para verdin? İspat et!..» dedi.

Bu sözler üzerine yıldırımla vurulmuşa döndüm. Anladım ki Seïdo benim iyi niyetimden, saflığımdan yararlanarak paramı yemek ve Gulê'yi bir başkasına satmak istiyor. Gürültümüz üzerine çevremizde toplanan komşular da benim başlık parasını verdiğimi biliyorlar ve kalleşlik yapmaması, kızını bana vermesi için Seïdo'yu ikna etmeye çalışıyorlardı. Ama zalim ve çıkarıcı adam, onlara kulak asmadı ve benim iki mislim olan iri gövdesine güvenerek kalkıp dövmek için üstüme yürüdü. Tüfeğim omuzuma asılıydı ve dipçliğini elimle tutuyordum. Seïdo üstüme yürüyünce kaç-

tım. Arkama düştü ve beni avluda yakaladı. Elini tüfeğime attı, namlusundan yakaladı ve kendisine doğru çekti. Arkama dönmeden ileriye doğru atıldım; o anda tüfek elimde patladı. Vurulan Seïdo anında ölmüştü.

Beni tutup komutanın yanına, oradan da Kulê köyüne, mıntıkanın polis şefliğine götürdüler. Sorgu sırasında tanıklar ve Gulê de onlarla birlikte benim ifademi tastik ettiler ve dediler ki ben kaçıyordum, eğer Seïdo tüfeğimi çekmeseydi bu musibet başına gelmeyecekti. Komutanın isteği üzerine işimi geciktirmediler ve beni salıverdiler. Ama Seïdo'nun adamları kan davası güdüyorlar, beni öldürmek için fırsat kolluyorlardı. Artık oralarda kalamaz, Gulê'yi bir daha göremezdim. Gulê'nin bir akrabası onu kendisine aldı...

13 — TÜRKİYE'DE

Komutanın önerisi üzerine, ben, Labinski Kazakları 1. Ordusunun tercümanı oldum ve Türkiye cephesine gittim. Orada, Rusların ellerine geçen köylerde halk yerinde kalmıştı. Çarlık subay ve askerleri tarafından onlara yapılan baskı ve işkenceleri gözlerimle görüyordum. İmparatorun askerleri savaşta her şeyin mübah olduğuna inanıyorlardı: halkın malının talanı, kadın ve kızların ırzına geçme vb...

Kadınlar, kendilerini korumak için, ırz ve can düşmanlarıyla savaşa tutuştular ve eski geleneklere uygun olarak, elde hançer, yiğitçe namuslarını korudular.

Bir olay hâlâ aklımdadır: O yörede Kêrik köyünde, benim aşiretimden bir kadın vardı.

O, evinde kadınlardan bir çete kurmuştu, subay ve askerlerin evine ayak basmasına izin vermiyordu. Buna karşılık genç subaylar da bu savaşçı güzele aşık olmuşlar, onu ellerine geçirmeye can atıyorlardı.

Rus subayları savaşta büyük paralar alıyor, cephede çarpışmalar durduğu zaman kendilerini sefahate veriyorlardı. Günlerce, özellikle de geceleri, zamanlarını içki ve kumar alemlerinde geçiriyorlardı. Üstleri bunu görüyor, ama ses çıkarmıyorlardı; bütün bunlar olağan karşılanıyordu.

Bir keresinde, güzel bir yaz gecesindeki içki aleminden sonra, birkaç subay, asi kadınların evine girmeyi kafalarına koydular. Avlunun kapısını kapalı bulduklarında duvarlardan aşarak eve girmek istediler. Subayın biri duvara tırmandı. Bu sarhoşlar evde herhangi bir erkek bulunmadığını biliyorlardı; ama bir tüfek patlayıp kurşun subayın şapkasını delip geçince ve başını da biraz yaralayınca pek şaşkınlılar... Subay hemen duvardan aşağı indi ve ona bir kez daha yaklaşmaya cesaret edemedi.

Bu kez bir başkası yığılğını göstermek istedi, dolaşarak öteki tarafından eve girmeyi denedi. Bir başka tüfek patladı ve subay, yaralı bir kolla, kör pişman arkadaşlarının yanına döndü...

Kadınların nişanlılığından hayrete düşmüş ve tüfek seslerini ordu devriyelerinin duyacağı korkusuyla, subaylarımız, elleri boş ve başları eğik, yerlerine döndüler.

Birkaç gün sonra bir kez daha bu eve tebellâş oldular. Ama bu kez de, Kürt kadınlarının yanına varmak isteyen subay, saklı silahşörler tarafından kolundan yaralandı ve aceleyle geri çekildi.

Birisinin, karargâh kurmay başkanlığına bir rapor vermesi üzerine, hemen bir inzibat subayı, diğer birkaç kişiyle birlikte, soruşturma yapmak üzere oraya geldi. Ben de bu soruşturma encümeninin tercümanlığını yapıyordum. Kürt kadınlarının evine ulaştığımızda subay, önden beni göndererek kadınlara, bu encümenin onları korumak için geldiğini söylememi istedi. Gündüz vaktiydi. Eve vardığımda kapının önünde bana doğru bir tüfek uzandı. Kürtçe «korkma-

yın, dedim, ben de sizdenim!» Bunun üzerine avluya, sonra da evin içine girmeme izin verdiler. O zaman gördüm ki sa-vaşçılarımız dört kadından ibaret: kaynana ve üç gelini. Çetenin şefi, gerçekten de çok güzel bir kadın olan küçük gelindi. Diğer iki gelin ve kaynana onun komutası altındaydılar ve tümü de tüfekli, cephaneli idiler. Onlara, yüksek bir askeri rütbelinin soruşturma yapmaya geldiğini, gerçeği öğrenmek istediğini, suçluların cezalandırılacağını söyledim. Kadınlar, meseleyi kendi aralarında görüşmek için diğer bir odaya gittiler. Onlardan birisi, tüfeğini bana doğrultmuş bir halde, kapının önünde duruyordu. Kendi aralarında yarım saat kadar konuştuktan sonra döndüler ve heyetin niyeti hakkında beni yemine verdiler. Onların istediği gibi yemin ettim. Sonra heyet geldi, tüm kadınlara, bazı subay ve erlere sorular sordu. O subay ve erler ise bu kadınlardan yakınıyorlar ve onlar hakkında bir sürü kötü şeyler söylüyorlardı.

Soruşturma sonunda subay ve askerlerin pek çok kötü davranışı ortaya çıktı. Sonunda bazı subaylar başka birliklere sürüldüler. Kürt kadınlarının korunması için de evlerinin önüne nöbetçiler kondu. Yine de kadınlar bu nöbetçilere güven duymuyorlar ve benden başka hiç kimsenin evlerine ayak basmasına izin vermiyorlardı.

Birkaç hafta sonra Kürt mıntikasına daha da girdik, yükseklikte Ağrı'dan hiç de aşağı kalmayan Süphan dağına ulaştık. Muhteşem Süphan dağı, Siyabend ile Xecê'nin dağı... Ki orada kaç kez onların türküsünü dinledim. «Siyabend ile Xecê» Kürtlerin en hoş, en güzel destanlarından biridir.

14 — SİZDEN RİCA EDİYORUM, DARBELERİMİN KURBANI OLMAYIN! EVİNİZE DÖNÜN.

Süphan dağının eteklerinde çok kalmadık; birkaç gün

sonra, ilerlememiz için başkomutandan bize buyruk geldi. Evet, Rus ordusunun üstünlüğüyle cephe oldukça ilerlere gitmişti. Bir subay, birkaç Kazak'la beni alarak birlikten önce yola çıktı. Asker gelmeden önce karargâh için yer, ordu için yiyecek ve hayvanlar için yem bulmamız gerekiyordu.

Bir dağın yamacından aşağı doğru indiğimizde kaçmakta olan bir Kürt gördük. 10-15 kişi de onu kovalıyordu. Kovalıyanlar habire tüfek sıkıyorlardı, ama kurşunları hep boşa gidiyordu. Kaçan, kavisler çizerek onlara şöyle bağırdı: «Sizden rica ediyorum, vazgeçin benden, darbelerimin kurbanı olmayın! Ne istiyorsunuz benden? O, geçmiş bir meseledir.» Adam kaçıyor, onlara öğütler veriyor, ama arkasındakiler kulak asmayınca dönüyor, karşı koyuyor ve her atışta düşmanlarından birini yere düşürüyordu. Kazaklarımız, hepsi birden, bir deste fişek ateşlediler, o yiğidi ayağından yaraladılar. Adam durmaya mecbur oldu.

Soruşturmada anlaşıldı ki kovalıyanlar, öçlerini almak için bu yiğidin peşine düşmüşler. Yiğitliği ve nişancılığı ile bizi hayran bırakan yiğit ise, çok önceleri bir adam öldürdüğü köye gitmişti. Ölenin yakınları, ailesinden başka kimsenin kalmadığını bildiklerinden, onu öldürmek için ardına takılmışlardı. Katil, köyden kaçıyor, tüfeğinden emin, düşmanlarından korkmuyor, onlarla alay ediyor ve şöyle diyordu: «Kurşunlarımın kurbanı olmayın, belanızı sarmayın başıma!»

Kovalıyanların tümü tutuklandılar ve Rusların eline yeni düşmüş olan Malazgirt mahkemesine gönderildiler. Yaralı ise bir askeri hastahaneye yatırıldı ve yaraları tümüyle iyileştikten sonra yine evine döndü.

Cephede yaşamım, köylere ve göçebe çadırlarına sürekli gidiş gelişlerle geçiyordu. 1915-1916 kışı yaklaşıyordu. Durumum da giderek zorlaşıyordu. Soğuklar başlıyor ve ben eve dönmeyi düşünüyordum. O zamanlar pek çok

asker evlerinden kötü haberler alıyordu. Onlara, seferberlik yüzünden, köylerde ekim işiyle uğraşacak kimsenin kalmadığını yazıyorlardı. Birçok asker cepheden kaçıyordu.

Cepheye yaklaştıkça durumumuz daha da kötüleşiyordu. Görevden ayrılmayı kafama koydum... Üç aylık maaşımı verdiler ve hemen Astaflu köyüne (Sürmeli mintikasında, Erivan'a bağlı, babamın memleketi) doğru yola çıktım.

Eve ulaştığım zaman ev halkını büyük bir perişanlık içinde gördüm. Evden bir yıl uzaklaşmam, onları eli iş tutan bir kişiden yoksun kılmış, işleri altüst olmuştu. Bu yokluğum sırasında annemin gözleri ağrımıştı, doktor olmadığı için onu yerli hekimlere götürmüşler; onlar da öylesine öylesine iyi ilaç yapmışlardı ki, zavallı önünü zar zor seçiyor, bu nedenle de artık ev işlerinin hakkından gelemiyordu. Her iki kız kardeşim ev işlerini yüklenmişlerdi. Babam da tüm yaşlılığına ve ağrılarına rağmen yine başkalarının davranışını güdüyordu.

Eve girdiğimde annem beni sesimden tanıdı. Beni öpmek için atıldı; kimsenin kendisinden önce bana yaklaşmasına izin vermiyordu. Zavallı benim askerlik urbalarımı göremiyordu; ellerini üzerimde dolaştırıyor ve askeri abam ile onun kocaman düğmelerinden hoşlanıyordu. Beni doyunca okşadıktan sonradır ki kızkardeşlerimin yanıma sokulup bana hoşgeldin demelerine izin verdi.

Dönüş haberim köyde çabuk yayıldı. Akrabalar ve tanıdıklar bana hoşgeldin demeye geldiler. Babam evde değildi, danaları gütmeye gitmişti. Kızkardeşlerimden biri haber vermeye ve onun gelebilmesi için sürüyü beklemeye gitti. İhtiyarlığına rağmen babam, heyecanlı, soluk soluğa ve gözleri yaşlı, aceleyle eve geldi, beni kucakladı, «Beni niye bıraktın?» dedi, «ben artık yaşlanmışım, davara gidemiyorum!..»

Sonra oturdu, soluk aldı ve ağlamaya başladı. O zaman ben seksen rublemi çıkardım, kendisine verdim ve «bunlar kış için, size doyunca yeter,» dedim. Babam buna çok sevindi; düşük ücretlerle çalışmaya alışık olduğu için, bu seksen ruble onun için büyük bir hazine idi.

Sonbahar birhayli ilerlemişti, yaz otlakları artık sona ermek üzereydi. Birkaç gün rahat etmesi için babamın işini üzerime aldım.

Eski torbama alıp, yine kıra, danaları gütmeye gittim. Zaten çok geçmeden kar düştü, artık hayvanları otlatma olanağı kalmadı ve ben eve döndüm. Birkaç günümü daha halkımın arasında geçirdim, sonrada da kendime bir iş düşünmeye başladım.

15 — PARTİDE

Evden hatırımı isteyerek Sarıkamış kentine doğru yola çıktım. Orada inşaat işlerinde, 6. ihtiyat taburunda amele oldum. Birkaç gün sonra, amirlerim benim birkaç dil bildiğimi öğrenince yeniden beni tercüman yaptılar.

Taburumuz, şubat ayında ele geçirilen Erzurum'a doğru dekovil hattı (Dar demiryolu) düşüyordu. Bu işte türlü uluslardan, Kürt, Ermeni, Türk, Gürcü, binlerce amele çalışıyordu. Bunlardan başka, Moskova'dan ve diğer büyük Rus kentlerinden de bir hayli Rus vardı. Onlardan çok kişiyle tanıştık; Kilimof, Mihaylof, Popof ve Şükro Kornef'le, ki sonradan Moskova'da tekrar karşılaştık, dost oldum. Kornef'in dışında ötekilerin tümü Sosyal Demokrat Partisi'nin (Bolşevik) üyesi idiler ve gizli örgütlerde çalışıyorlardı. Benden oldukça hoşlanıyorlardı; beni kendilerine arkadaş yaptılar ve birçok kez toplantılarına götürdüler. O zamana kadar gizli örgütlerden habersizdim. İlk kezdi ki devrimci iş-

çilerle karşılaşıyordum. Toplantılarda üyeler, benden, Rus olmayan işçilere, işe pek aldırılmalarını, ücretlerini arttırmak için mücadele etmelerini söylememi istiyorlardı. Ben bu düşünceleri Kürtlere, Türklere ve diğer işçilere ulaştırdım. Onlar da hemen dediklerimize uydular ve isteklerini açıkladılar; ben tercüman olarak bu istekleri sorumlu yerlere ulaştırdım. Yüksek makamlar, işçilerin istekleri karşısında başeğmek zorunda kaldılar ve onların ücretlerini azar azar arttırdılar.

Moskovalı işçiler bana devrimci yayınlar veriyorlardı. Okuduğum bu kitaplar ve sürekli olarak görüştüğüm parti üyeleri sayesinde yavaş yavaş gerçekleri görüyor; ezilen ulusların özgürlüğü, yoksulların, işçilerin mülk sahiplerinin ve zenginlerin sömürsünden kurtuluşu uğrunda korkusuz ve kararlı bir savaşçı oluyordum. Önceleri Bolşeviklerle diğer partiler arasındaki farkın ne olduğunu bilmiyordum; tüm ihtilalci ve özgürlük taraftarı partilerin birleşmelerini ve aynı amaç için çalışmalarını istiyordum: İSTİBDADI VE ZULMÜ KALDIRMAK, SAVAŞI DURDURMAK. BÜYÜK YA DA KÜÇÜK, TÜM ULUSLARIN HAKLARINI TANIMAK, YOKSULLARI VE ÇALIŞANLARI SERMAYE SAHİPLERİNİN, YANI ZENGİNLERİN TAHAKKÜMÜNDEN KURTARMAK. Düşüncemi arkadaşlarıma açtım. Kilimof benimle uzun uzun konuştu, sonra bana kocaman bir kitap verdi. Onu derin bir dikkatle okudum. Sonra ormanda yapılan Bolşevik toplantılarına gittim; orada, bir Bolşevik hükümeti oluşturulması için hazırlıklar yapılıyordu. Bu toplantılardan hiç kimseye söz etmemem için beni tembihlediler, yoksa polis duycak ve hepimizi yakalayacaktı...

Böylece yavaş yavaş önüm aydınlandı; parti örgütlerinin çalışması beni kendine çekti ve Bolşeviklere katıldım.

II. BÖLÜM

1 — 1917 YILI

Şubat günlerinin coşkulu sevinci son buldu. Savaşın anlamsızlığı artık herkes için açıktı, ama buna rağmen devam ediyordu o. «Çar artık yok, ama... Geçici Hükümet hüküm sürüyor.» Ve cepheye yeni taburlar sevkediliyordu.

Mitinglerde Menşevikler ve Eser'ler kaynaşıyorlar, amaçlarını şöyle haykırıyorlardı: «Zafere kadar savaşa devam!»

Askerlere gelince, onlar, mahzun ve düş kırıklığı içinde, nutukları sessizce dinliyorlar, gönülsüz ve uyuşuk biçimde, cepheye gönderilmelerine ses çıkarmıyorlardı. Ve cephede kıtalar düşmana saldırmıyor, askerler ülkelerine, Rusya'ya geri gönderilmelerini istiyorlardı.

Komutanlar, onları itaat ettirmek için Kazakları ve Junkerleri (harb okulu öğrencilerini) yola çıkarıyorlardı.

Rusya'dan, ihanet ve açlık haberleri, dağları aşarak onlara kadar geliyordu. Kızgınlıklar, yakınmalar cepheden cephe gerisine ulaşıyor, orada askerler ve işçiler arasında yayılıyordu.

Bütün bu sıkıntılar, şikâyetler arasında, zorunluluklar tehdit edici biçimde kendini duyuruyordu: «Artık savaşı durdurun! Bizi evlerimize gönderin!»

Bizim Kafkasya taburumuz o zaman Sarıkamış'ta çalışıyordu. Aramızda bir hayli Rusya Almanı vardı. Çarlık hü-

kümeti onlara güvenmediği için silah vermiyor, onları in-
şaat ve yol işlerinde çalıştırıyordu.

1 Mayıs bayramı yakındı. Benim de içinde bulunduğum
gizli Bolşevik örgütü var gücüyle bu gün için hazırlanıyo-
du. Bir yürüyüş ve miting düzenlemeye, bundan yararlanı-
rak Bolşeviklerin amaçlarını duyurmaya ve Geçici Hüküme-
tin neden savaşı durdurmadığını askerlere ve emekçilere
anlatmağa karar verdik.

Şiarlarımız şunlardı: «Savaşın durdurulması. İlhaksız
bir barış ve ordunun terhis edilmesi.» Gizli örgüt üyesi ola-
rak benim görevim, kent halkı arasında komünistlerin bil-
diri ve çağrılarını dağıtmaktı.

Benim Kürt köylü elbiselerimle kimse benden kuşku-
lanmıyordu. Külâh-mendil, şal-şapikle kentin içinde serbest-
çe dolaşıyor, önceden belirlenmiş yerlerde arkadaşlarıma
rastlıyor, onlara bildiri ve kitapları veriyordum.

Gündüzleri ormanda çalışıyorduk ve akşamları ben
kente dönüyordum.

Bir keresinde, ceplerim beyanname dolu olarak kulü-
benden çıktığımda, ormanın kıyısında tabur arkadaşım Al-
man Şınayder'e rastladım. Ben onun, sanki tesadüfmüş gi-
bi, her keresinde orada bana rastladığına dikkat etmişim.
Ben gözden yitinceye kadar arkamdan bakıyor, sanki beni
casuslardan koruyordu...

Durdum ve ona baktım. O gülerек yanıma yaklaştı:

— Gidiyor musun? dedi bana ve çevresine baktı...

— Gidiyorum. Ya sen, burada dolaşılıyor musun?..

— Dolaşıyorum. Şınayder gülümsedi: Ere! Beni de
birlikte götür!

Sıkıldığını ve kızardığını gördüm. Gözlerinin içine dik-
katie bakarak sordum:

— Nereye?

— Kente...

— Niçin?!!

— Seninle olayım. Biliyorum...

— Ne biliyorsun? Söyle!..

Şınayder güldü.

— Korkma korkma, konuş!

— Neden korkayım? Biliyorum... Çoktanberi biliyorum, dedi kulağıma yavaşça, eliyle cebime vurdu... Git Ereb, güçlü bir yürekle git! Ben buradayım... Ve bir ıslık çalarak yürüdü.

— Şınayder! dedim.

— Ne var?

— Sen şaka mı ediyorsun?!

— Delisin... İnsan bundan herkese sözedebilir mi?!

Bu olay 1 Mayıs gecesinde geçti. Ondan sonra Şınayder'i artık görmedim. Kente vardığımda beyannameleri beni beklemekte olan bir arkadaşına verdim ve oradan, istasyonda toplanan askerlerin arasına karışmak için doğru Sarıkamış istasyonuna yürüdüm. Orada, Rusya'dan gelen son havadisleri öğrenecektim.

İstasyonda ilginç bir miting vardı. Hemen hemen ordugâhın tüm birlikleri orada toplanmıştı. İstasyon önündeki meydan halkla doluydu. Toplantının nedeni şuydu: Askerlere Rusya'dan gönderilen paketler yolda çürümüşü ve Sarıkamış'a ulaştıkları zaman, istasyon müdürü, artık bir işe yaramazlar diye, onları vagonlardan dışarı atmıştı.

Tam da bu sırada cepheye bir birlik sevkediliyordu. Askerler çürümüş paketleri görünce öfkeye kapıldılar, gidip müdürü dövdüler ve bir miting oluşturdular. Cepheye gitmeyi reddediyorlar, evlerine gönderilmelerini istiyorlardı. Kafaları kızmıştı ve habire konuşuyorlardı.

Onların konuşmaları beni bayağı etkiledi. Bedenim sevinç ve heyecanla titriyordu. Durup dinlenmeden kaynaşan bu askerlerin karşısına çıkmayı çok istiyordum. Farkında

olmadığım bir güç beni kürsüye doğru sürüklüyordu. Bir asker beni durdurdu.

— Kardeş, ben konuşmak istiyorum, dedim, ben bolşevikim!..

Asker gülümsedi ve elini uzattı bana. Kürsüye çıktım. Orada, benim külahlı - mendilli, şal-şapıklı Kürt kıyafetim askerlerin ilgisini çekti. Çevremde herkes sustu.

— Konuş, dedi asker bana, yüksek sesle konuş ki herkes seni duyabilsin!

Rusça kelimelerin başını gözünü yarararak konuşmaya başladım, ve son birkaç yıl içinde ne görüp hissetmişsem anlattım onlara. Dedim ki, önce Çar bizi eziyordu, şimdi ise, onun yerine kentli zenginler, beyler ve ağalar bizi ezmede ve ölüme göndermekteler. Onların hükmüne de son verip evlerimize dönmemiz gerekirdi.

— O Türktür, diye bas bas bağırdı bir subay ve kürsüye çıkıp bana doğru geldi.

Askerler bağıştılar: «Ona dokunma!»

Ben kürsüden indim ve halkın arasına karışıp kayboldum.

Miting, gece çöktükten sonra da bir süre devam etti.

Geceleyin geç vakit, yaptıklarımın hoşnut bir halde, İstasyon civarındaki dar sokaklardan kaldığım haymaya dönüyor ve hafif sesle Kürtçe bir türkü mırıldanıyordum. Birden arkamdan ayak sesleri duydum. Döndüm. Birkaç kişi arkamdan koşturuyordu.

— Budur!.. diye haykırdı önlerine düşen subay.

Subay elinde tuttuğu ağır bir cisimle kafama vurdu, kendimden geçerek yere düştüm...

Sarıkamış hapishanesinde, bir küçük hücrede gözlerimi açtım.

Nöbetçi hücreme girdi. İnleyerek başımı yerden kaldırdığımı görünce yüzüme sert bir tekme indirdi ve şöyle

dedi:

— Yine kendine geldin, öyle mi? İt oğlu it!..

Yine yere düştüm...

Hücrede bir başıma birkaç gün kaldım. Sorgudan sonra beni diğer tutukluların yanına götürdüler. Orada birkaç asker vardı. Onlar arasında Nikolayef adında olgun ve okumuş biri de vardı.

Benim miting nedeniyle tutuklandığımı öğrenince, Nikolayef bana, sorgu sırasında nasıl cevaplar vermem gerektiğine dair öğütler vermeye başladı. Zaten arkadaşlarım daha önceleri beni uyarılmışlardı, öyle ki onları ele vermeyim.

Beni sorgu yargıcının karşısına çıkardılar. O, miting sırasında konuştuğularımın bana sorular sordu. Ona çat-pat bir Rusçayla karmakarışık cevaplar verdim.

Hakim bas bas bağıyor ve tepiniyordu.

— Susma! Sen mitingde Bolşeviklerden sözettin mi?!

— Bolşevik?... Ve şaşkın şaşkın yüzüne baktım.

— Sen Bolşevikleri tanıyor musun?.. Hâkim bağıyor ve tabancasını göğsüme dayıyordu.

Ben gülüp başımı sallıyordum.

— Söyle...

— Ben bolşevikleri tanıyorum! Bir büyük ulus... Türklerle savaş yapmak lazım, diyor... Herkes bu savaşa gitmeli...

Hâkim tükürüyor, hopluyor ve beni dövme için nöbetçileri çağırıyordu.

— Söyle... diye tekrar haykırıyordu hâkim ve tabancasını kulağıma dayıyordu. Ama ben ağlamaklı yine şöyle diyordum: «Bolşevik, büyük ulus... Türklerle savaş istiyor.»

Benimle birkaç gün cebelleştikten sonra hâkim, bir yanlışlık olduğuna ikna oldu; beni hapiste unuttular ve hazine başında bırakıldım.

Hemen grubuma döndüm. Arkadaşlar orada kalmamı uygun bulmadılar ve o gün ayrılarak baba memleketime, köyümüz Bêav'a gittim.

2 — KÖYDE

Memlekette hiç bir şey değişmemişti. Vali yine eskisi gibi, mıntıkanın «Tanrısı ve Çarı» idi. Adet olduğu üzere, jandarma yine Kürtleri sopalarla dövüyor, onların malını ve parasını yiyordu. Kürtler ise daha da siniyor ve hükümet adamlarının önünde yerlere kadar eğiliyorlardı. Rusya'da bir devrim olduğunu, Çarlığın yıkıldığını bilmiyorlardı.

Köylüleri toplayarak Rusya'da olan bitenleri onlara anlattım. Köylüler beni korkuyla dinliyorlar ve yaşlılar, fısıltılı bir sesle bana öğütler veriyorlardı: «Dikkat et Ereb! Hâkim bunları duyarsa başına bela açılır.» Ve beni bırakıp evlerine dağılıyorlardı.

Köyün büyüğü, Cındiyê Emo, benim söylediklerimden haberdar oluyordu. Yanıma gelerek beni jandarma çavuşuyla tehdit etti.

Ama anlattıklarım boşa gitmedi. Hatta, benim gelişimden önce de özgürlük hakkında, toprağın ve mülkün paylaşılması üzerinde bazı düşünceler köylülere ulaşmıştı; ama Kürtler hükümetten öylesine korkuyorlardı ki rastgele adandan birşeyler sormaya cesaret edemiyorlardı.

Derken köyümüzde bana bir arkadaş çıktı. O, Xelilê Şero adında yoksul bir köylüydü. Onunla dağ başlarında, birlikte birkaç gece geçirmiştik, dünya işleri ve yaşamımızla ilgili şeyler üzerinde konuşmuştuk. Ben kendisine Bolşeviklerden söz etmiş, onların köylüler için özgürlük ve toprak istediğini söylemişim. Xelil (Halil) beni dinliyor ve sevinçten gözleri parlıyordu. Tarlalarda birlikte dolaşıyor-

duk; Halil, hadsiz hesapsız büyük mülk sahibi olanların topraklarını parmağıyla gösteriyor ve sevinçten soluğu kesilmiş biçimde:

- O topraklar da bizim olacak mı? diyordu.
- Tümü bizimdir. Biz onların elinden herşeyi alacağız.
- Ya koyunlar sığırlar?
- Onlar da milletin eline geçecek...

Halil gülüyor ve sevinçten küçük bir çocuk gibi yerinden hopluyordu.

- Bütün bunlar bir gün önce olmalı.
- Biz yalnız başımıza yapamayız, dedim. Halkın tümünden bu işe sarılması lazım...
- Kumsor ve Karakale köyleri de herkesin olacak mı? Ya toprak yetmezse?.

— Toprak hepimize yetecek, dedim, Halil'in yüreği rahatladı.

Bir keresinde Halil, ortahalli bir köylü olan Cındiyê Uso ile geldi. Uso bana:

— Ereb, dedi, sen toprağın herkesin olduğunu mu söylüyorsun?

- Evet.
- Ya hükümet? O bize toprak vermez.
- Biz de kendi hükümetimizi kurarız.
- Onların askerleri var.
- Kimin?
- Başımızdakilerin.
- Bizim de imanımız ve dağlarımız var...

Cındi sustu. Bir şey söylemeden başını eğip köye döndü. Ertesi gün yine geldi:

- Ereb, sen İsrayil Mirakiyan'ı tanır mısın?
- Evet, tanıyorum.
- Onunla beraberdim. Cındi durdu ve dağlara baktı.
- Birşey söyledin mi ona?

— Evet.

— İsrayil Mirakiyan öğretmen ne diyor?

— O da senin gibi konuşuyor, Ereb. Cındi sustu, sonra alçak bir sesle devam etti:

— Karakale'ye gittim.

— Ordaki Kürtler ne düşünüyorlar?

— Toprak istiyorlar.

— Toprak mı istiyorlar? diye hayretle tekrarladım.

— Evet, Karakale ve Gazaçin'de köylüler topraktan sözediyorlar. Söyle ne yapalım biz?

— Ben dedim...

— Başımızdakileri kovalım mı?

— Evet...

— O bizimle olacak, Cındiye Uso arkadaşımız olacak..

Evet, Halil yanılmıyordu. Cındiyê Uso bizimle birleşti, daha sonra da birçok köylü onun izinden geldiler.

Ertesi gün, sabah erkenden, bir atlı hızla köye girdi, bağıra çağıra köyün büyüğünün evine gitti. Kürtler hemen onun çevresinde toplandılar.

— Muhtar! diye haykırdı yüksek sesle, gelen atlı. Ağa, bütün köylülerin kendi evine gelmesini emrediyor; çünkü valinin kendisi de oraya gelecek ve hepinizi oraya istiyor..

Cındiyê Emo saygıyla başını eğdi.

— Neden dolayı? diye bazıları sordu.

— Korkmayın, diye gülerek cevapladı atlı. Şimdi artık özgürlük var. Ağalar artık zulüm yapamazlar. Sonra atına seslendi, onu hızlandırdı ve dağa doğru uzaklaştı.

«Özgürlük? Ağalar artık zulüm yapmıyorlar!!!»

«Ağanın yanına gidin,» diyordu Halil, «şimdi özgürlük var!..»

— Fazla dil uzatma ve söylediklerine dikkat et! dedi Cındiyê Emo ve parmağıyla onu tehdit etti.

Herkes sustu. Emo keskin bakışlarını çevresinde do-

laştırdı, sonra buruşuk dudaklarını kımıldattı: «Gidin, ama tertiple, anladınız mı?!!»

Köylüler yola çıktı ve sessizlik içinde dağa doğru yürüdüler.

Büyük Dıgur köyünde hemen hemen çevre halkının tamamı toplanmıştı.

Geçici hükümet temsilcisi bir nutuk çekti. «Rusya'da bir devrim yapılmıştır,» diyordu o. «Çar yok artık ve halk kendi temsilcileri tarafından yönetiliyor; onların üstünde ise Geçici Hükümet var.»

— Ya Toprak?! diye bağırdı Halil.

Toprak sözü barut gibi ateş aldı. Yüzlerce ses aynı sözü tekrarladi.

Konuşmacı köylüleri susturmak için çırpınıp durdu, ama kimsenin onu dinlediği yoktu. Ne yapacağını bilemez bir halde, oldukça nüfuzlu bir Kürt büyüğü olan Egid beyin yanına gitti.

Ben kürsünün yakınında idim, ne konuştuklarını duyuyordum.

— Bu istekler Kürtlerin arasında nasıl doğuyor?!!

Egid Bey başıyla beni işaret etti.

— Güzel! diye homurdandı hükümet temsilcisi ve dikkatle beni süzdü. Üstümde askeri urbalar vardı. Sonra Egid beyin kulağına eğilerek fısıltılarla birşeyler konuştu. Egid bey kendinden emin biçimde başını salladı ve jandarma çavuşuna seslendi. O da beni sessizce süzdü ve onaylı anlamına başını salladı.

Halil acele yanıma geldi:

— Ereb, kalk konuş! dedi. Arkadaşlar senin köyde anlattıklarını söylemeni istiyorlar. Seni bekliyorlar, çabuk ol! Hemen kürsüye fırladım.

— Asker kaçığı!.. diye dışlerinin arasından ısıklık gibi bir sesle söylendi Geçici Hükümet temsilcisi ve benden u-

zaklaştı. Dinleyiciler sessizliğe büründü.

— Yoldaşlar! diye yüksek sesle başladım.

— Ereb... Ereb... Bu ad dinleyiciler topluluğu içinde hemen her ağızdan çıkıyordu.

— Biz köylüler toprağa muhtacız. Ne zamana kadar mülk sahiplerinin köleleri olalım ve onların bir hayvanı gibi yaşayalım? Ve toprak, Bolşevikler onu bize verecek. Onlar diyorlar ki: «Savaşa son, işçilere fabrikalar ve işyerleri, köylülere toprak!»

Birinin kolumdan tutup beni kendisine doğru çektiğini hissettim, dönüp baktım, Geçici Hükümet temsilcisinin eli üzerimdeydi. Üstüme abanarak kulağıma homurdandı:

— Sesini kes... Yoksa?..

Yüzü öfkeden kıpkırmızı kesilmişti.

— Onu bırak! Bırak konuşsun!.. Neden engel oluyor-sun?!! Köylüler yeniden bağırmağa başladılar.

— Konuş Ereb, konuş!..

Köylülerin bağırıklarını görünce askerlerin mitingini ve Sarıkamış hapishanesini hatırladım. Yine köylülere döndüm. Hükümet temsilcisi kolumdan kuvvetle yakalamıştı. Egid bey de öfkeden deliye dönmüş bir halde, keskin, kin dolu gözlerle bana bakıyordu.

Kolumu temsilcinin elinden kurtardım ve konuşmama devam ettim:

— Jandarmalar, mülk sahipleri, zenginler ve ağalar Kürtleri sopalarla dövüyorlardı ve bundan sonra da öyle yapmak isteyecekler. Köylü ve işçi sovyetlerini seçelim.

Bunları söyledim.

— Hayır! Yerel ve geçici bir hükümet kuralım, ama sovyetleri değil! diye bas bas bağırıldı temsilci ve beni öte yana iteledi. Kuvvetli bir elin kolumu sıktığını hissettim. O, Egid bey kendisiydi.

— Seninle işim var, Ereb, dedi bana.

— Seninle konuşacak bir şeyim yok, diye kızgınlıkla cevap verdim ve kolumu ondan kurtardım.

— Cevabın bu mu, Ereb?

— Bir kurtla ya ateş, ya kurşunla konuşulur, dedim, ondan yana tükürdüm ve kürsüden uzaklaştım.

Toplantı gece geç vakitlere kadar gürültü patırtı içinde devam etti. Geçici Hükümet temsilcisi, Kürtlerin tüm isteklerine mazeretler buldu ve onları yerine getireceğine söz verdi. Ama sıra seçimlere gelince, seçilenlerin tümü Taşnakların ve beylerin adayları oldu. Bizim adayımız İsrayil Mirakiyan kaybetti, hatta onu, adaylığını geri almak zorunda bıraktılar.

Gece karanlığında eve dönüyordum. Yağmur yüklü bulutlar dağların üstünden ağır ağır kayıyorlardı. Bazı bazı, ay, bir dakika kadar, onların ardından neşeli yüzünü gösteriyordu. Bir dağ patikasından yürüyordum ve orada, Rusya kentlerinde mücadele eden Bolşevik arkadaşlarımı düşünüyordum. Birden karanlıkta üç kişi üstüme atıldılar. «Bana tuzak kurdular...» dedim kendi kendime. Var gücümle önümdeki'nin yüzüne bir yumruk indirdim. Elimde ıslak birşeyler hissettim... Kan...

— İtin oğlu! diye haykırdı adam titreyen bir sesle ve eliyle yüzünü kapadı. Ellerinde parıltıyan kılıçlar taşıyan diğer ikisi bana seslendiler: «kımıldama!..»

Beni hançerle delik deşik edecekler diye düşündüm. «Siz kimsiniz?!!»

— Tutuklandın, dedi onlardan biri. Karşı koyarsan öldürürüz seni.

— Neden dolayı?

— Yukardan gelen emirle...

Diğer iki kişi de arkadan üstüme atıldılar ve kollarımı bücktüler. Karşı koymak yararsızdı. Ellerimi bağlayıp beni Dugır'a götürdüler.

Egid beyin evine ulaştığımız zaman ırası yanıyordu. Yatmış köyün üstüne solgun bir ayışığı yayılmıştı. Jandarma yukarıya çıktı ve evin içinde kayboldu.

— Onu içeri getirin! diye bağırdı Geçici Hükümet temsilcisi. Büyük kapının önündeydi. Arkasında duran Egid bey keyifli keyifli beni süzüyordu. Alaylı bir sesle:

— İçeri geç; sen bizim aziz konuğumuz olacaksın, dedi Egid bey, beni içeriye iteledi ve kapıyı üstüme kapadı.

Gözlerimi çevremde dolaştırdım: Jandarma avuşu, Hükümet Temsilcisi ve birkaç zengin Taşnak bir Masa'nın çevresinde oturuyorlardı. Egid bey beni onların önüne sürükledi ve şöyle dedi:

— Alın, işte size!

— Sen Bolşevik misin? diye sordu Temsilci.

Ses çıkarmadım.

— Konuş! Köylüleri ayağa kaldıran sen değil misin? Söylesene!

— Tenezzül etmiyor ki bizimle konuşsun da, diye alaylı biçimde söylendi Egid bey. Öfkeden gözlerinden ateş fışkırıyordu. Ağır adımlarla bana yaklaştı.

— Hadi konuş! diye zırladı yumruklarını sıkarak. Ben ağzımı açmadım.

O zaman, bir kedi gibi gerildi ve üstüme atıldı. İki eliyle gırtladıma sarılmış, sıkıyordu. Soluğum kesildi, yere düştüm.

— Ah! Ah! İt oğlu it! Toprak istiyorsun ha?! diye söyleniyordu Egid bey izmeleriyle bedenimi iğniyordu. Sonra jandarmalara seslendi: «Onu götürüp ahıra hapsedin; işkence edeyim de konuşsun.»

Beni avluya ıkarıp ahıra attılar...

Jandarmalar ve avuşları beni dövüyorlar ve türlü hakaretler ediyorlardı.

Bana gübre taşıyorlar, yüzüme tükürüyorlar, habire

dövüyorlardı; ama öyle görünüyordu ki öldürmeye cesaret edemiyorlardı. Egid bey'in kendisi de, sonradan da duyduğuma göre, bana ne yapacağını bilemiyordu; birşeyler bekliyor gibiydi...

Beşinci günün akşamı beni hükümet binasına götürdüler ve bir kağıt imzalattılar. Bu kağıtta, bir daha bu mıntıkada bir karışıklık çıkarmıyacağıma dair yemin ediyordum. Sonra serbest bırakıldım. Dışarı çıkınca doğrudan doğruya eve gitmeyi uygun bulmadım, Egid beyin beni tuzağa düşürerek vurdurabileceğinden korktum. Birkaç gün tanıdığım bir köylünün yanında kaldım, onun vasıtasıyla, silahlı olarak gelip beni alması için Halil'e haber yolladım.

Halil çok geç kalmadı, geceleyin, birkaç silahlı Kürtle birlikte Dugır'a geldi. Onların içinde ciddi, üzgün yüzüyle Cındiyê Uso da vardı.

Yolda onlara olan biteni anlattım.

Halil öfkeleniyor, Egid Bey'den bunun hesabını sormak, Dugır'a dönüp onu öldürmek istiyordu. Ancak ben onu, amacımızın kan dökmek değil, Kürtleri uarmak ve onları sömürüden, ağa, bey, Taşnak ve tüm mülk sahiplerinin boyunduruğundan kurtarmak olduğu hususunda ikna ettim.

Sen benim evde kal, dedi Cındi, Hükümet benim evime gelmez...

Ve onun evinde saklandım.

Birkaç gün geçti. Geceleri gizlice Cındiyê Uso'nun evinden ayrılıyor ve Halil'le birlikte köyleri dolaşıyordum. Köylülere Bolşeviklerin amaçlarını anlatıyor ve zenginlerin topraklarının alınıp köylülere dağıtılması gerektiğini söylüyordum.

Bir akşam, Cındi'nin evinde toplanmış köylülerin korkusundan ve gevşekliğinden sözediyorduk. Cındi'nin karısı birden içeri girdi ve bağırdı: «Jandarma!»

— Nerdeler? diye haykırdık ve ayağa kalktık.
— Şamil dedenin evinde...
— Saklan! dedi Cindi ve evden çıktı. Ben tandırın içine saklandım.

Atlı jandarmalar bizim evin önüne geldiklerinde babamı çağırıldılar ve onu kırbaçla korkuttular:

— Söyle! Oğlun nerede?

— Babam ağlayarak, Dugır'daki toplantı gününden bu yana beni görmediğine dair yemin ediyordu. Annem, toz toprak içinde, atlarının önünde diz üstü çöküyor, kendilerine acımalarını istiyordu...

Köylüler oraya yığılmıştı. Jandarmalar her yanını aradılar; beni bulamayınca hırslarını yine anne ve babamdan aldılar. Ama köylüler araya girdiler, onları jandarmaların elinden kurtardılar ve Dugır'daki toplantı gününden bu yana kimsenin beni görmediğini söylediler. Jandarmalar, anne ve babama, eğer beni yakalarlarsa hesaplarını benimle göreceklarını söyleyip, eli boş çıkıp gittiler...

Bütün bunları Cindi eve dönünce anlattı. Yaşlı ana-babam için yüreğim sızlıyordu; ama ben oralarda buldukları hükümetin ve beylerimizin onları rahat bırakmayacaklarını biliyordum. Düşüncemi Cindi'ye söyledim. O, biraz duraksadı sonra, birkaç gün içinde oradan ayrılmam gerektiği hususunda bana hak verdi.

Evimizde herşey birbirine karışmıştı. Annem yerlerde, ağlayarak, darmadağınık olmuş ufak tefeğimizi topluyordu. Babam kalkıp bana doğru geldi, bir süre beni süzdü:

— Söyle Ereb, sen ne çalmışsın? dedi ve elini omuzuma koydu.

— Ben bir şey çalmadım, baba.

—Yoksa birini mi öldürdün?

— Kimseyi öldürmüş değilim.

— Öyleyse jandarmalar niçin seni arıyorlar?

— Bilmem.

— Sen ana babana doğruyu söylemekten kaçınıyor musun?

— Baba!

— Söyle...

— Ben tüm dünya uluslarının haklarına kavuşmalarını istiyorum, ben istiyorum ki köylüler toprak sahibi olsunlar, mutlu olsunlar; kölelikten, cahillikten, perişanlıktan kurtulsunlar. Ülkemiz geniş ve zengindir, ama Kürt ulusu boyunduruk altında, geri kalmış ve zavallıdır. Neden? Çünkü bir yanda yabancı sömürüsü var, diğer yandan ağalar, mal ve mülk sahipleri bizi hayvanlar gibi çalıştırıyorlar. Biz çalışıyoruz, onlar yiyorlar. Zahmetini biz çekiyoruz, keyfini onlar çıkarıyorlar. Biz okumadan, bilimden yoksun yiyeceksiz, giyeceksiz; ama onlar yaşamlarını kentlerde, saraylarda, okullarda geçiriyorlar ve bize insan gözüyle değil, bir hayvan gibi bakıyorlar. Neden? Çünkü topraklar, fabrikalar, para ve iktidar onların elindedir. Ben fabrika işçilerin, toprak köylülerin olsun istiyorum. Ben istiyorum ki hiç bir köylü topraksız kalmasin. Ve sen de toprak sahibi olasin. Şimdi anladın mı baba, niçin beni öldürmeye çalışıyorlar? Şimdi gidiyorum, ama yine döneceğim. Hoşçakal!..

— Ereb, sen biricik oğlumuzsun, biz artık yaşlanmışız, neden bizi ölüme terk ediyorsun?!!

Baba ağlıyordu, iri gözyaşları buruşuk derisinden aşağı süzülüyordu.

— Biz çobanız, biz toprağa muhtaç değiliz, diyordu annem. Dizlerinin üstünde sürünüyor, sert parmaklarıyla bacaklarımı tutuyordu.

— Hoşçakal baba... Onu kucağımda kuvvetle sıktım; sonra annemi de yerden kaldırdım.

— Ereb! dedi inleyerek, sonra hareketsiz yere düştü..

Torbamı omuzuma attım ve yola koyuldum hızla. Uzaktan, tepelerin arasında şafak şeridi zar zor seçiliyordu. Yönümü Aleksandropol'a (bugünkü Leninakan) çevirdim.

3 — ALEKSANDROPOL'DEN STAVROPOL'e.

Aleksandropol dalga dalga askerle dolup taşıyordu. Meydanda, İstasyon'da grup grup gidip geliyorlardı.

Bazı trenler cepheye asker götürüyor, bazıları da oradan geri getiriyorlardı. Cepheden gelenler, İstasyon'da gürültü, kıyamet koparıyorlar, miting yapıyorlar, gidenleri yolcu ediyorlardı. Cepheye giden diğer birlikler trene biniyorlar ve «Ev...» sözcükleriyle yola düşüp karanlıkta kayboluyorlardı.

«Gidin, cephe artık hiç...» diye dışlerinin arasından, neşeyle, bir ıslık gibi mırıldandı Vasiya, Bolşevik bir asker. Onu Aleksandropol'e gelince tanıdım. İstasyona giren trene atladı, tutundu ve seslendi bana: «Şamil, hadi atla!..»

Fren bölmesinde kendime bir yer buldum.

Tiflis'e doğru yola koyulduk.

Tiflis'te birkaç gün ne yapacağımızı bilemedik. Yolda trenlerin durdurulduğu söylentileri vardı. Halkı soyuyorlar, silahları alıyorlar ve öldürüyorlardı. Durum endişe verici idi. Diyordular ki Gence yakınlarında bir treni parça parça etmişler, içinde olanların tümünün silahlarını almışlar. Kimse onların nereye götürüldüğünü bilmiyordu. İstasyon müdürü askerlerin yola çıkmasına izin vermiyordu. Ve birden başka bir söylenti çıktı: Tiflis'teki askerlerin silahtan arındırılması ve cepheye gönderilmesi için Kazaklar getirilecekti...

Asker kaynaşmaya başladı. Bu haber karşısında, ne yapmak gerektiğini tespit için bir miting düzenledi. Silah-

larını onlara teslim mi etsinler, yoksa dirensinler mi?.. Vasiya gidip geliyor, bazı askerlerle fısıldaşıyordu. Sonunda:

— Şamil! diye bana seslendi.

Kendisine yaklaştım.

— Vladikafkas yolunu bilir misin?

Hepsi çevremde toplandılar.

— Evet, bilirim, dedim. Buna karşılık, şimdiye kadar, yaya olarak Vladikafkas'a gitmemiştim.

Yola düştük. On beş gün dağlarda kaldık, sonunda ekim ayında Vladikafkas'a ulaştık.

Orada zaten nizamdan eser kalmamıştı. Askerler tüm trenleri ele geçirmişler, Rusya'ya gidiyorlardı. Arkadaşlarım, kendileriyle birlikte Stavropol'e gitmeye ikna ettiler beni. Vladikafkas'ta da Geçici Hükümet vardı. Orada hiç kimseyi tanıımıyordum. Uzaklara gitmeyi istiyordum ben de, Rusya'ya, Bolşeviklerin çalıştığı yere...

Böylece Stavropol'e vardık. Ertesi gün partili arkadaşlarımı aramaya çıktım. Bir günde kentin her yanını tanıdım, ama hiçbir tanıdığa rastlamadım.

İstasyona döndüm. Kentin içinde sessizlik hüküm sürüyordu. Vasiya ile, durumumuz hakkında enine boyuna konuştuk. Sonunda bir süre beklemeye karar verdik. Açlıktan ölmek için hamallık yapıyorduk.

Böylece birkaç gün geçti.

Bir keresinde istasyonda iş arıyordum. Ötede bir yolcu oturmuştu, yanında da birkaç çanta vardı. Ona yaklaştım:

— Hemşehrim, yardıma ihtiyacın var belki? dedim ve çantaları gösterdim. O, tepeden tırnağa beni süzdü:

— Çok iyi, bana yardım et, bedelini vereyim, dedi.

Çantaları omuzladım ve istasyondan birhayli uzak olan evine doğru yola koyulduk.

Çantalar çok ağırdılar. Bir tanesi sırtımdan yere düş-

tü. Ürkmüş bir halde durdum. O, şaşkınlıkla bana baktı: «Beni affet yoldaş! Göğsümden yaralıyım, bu nedenle sana yardım edemedim,» dedi.

«Bana yoldaş dedi...» diye düşündüm, çantayı tekrar omuzladım ve yola devam ettik.

Evine varınca ücretimi verdi, ayrıca çay ve ekmek ikram etti ve nereden geldiğimi sordu bana. Ben ona güveni duydum, kaçıp buraya gelişime dair hikâyeyi ona anlattım.

— Öyleyse sen Bolşeviksin! diye sordu bana.

— Evet...

— Belgelerin var mı?

— Ne belgesi?

— Şahadetname ya da geçmişe ait bir yazı.

— Hayır...

— Öyle olmaz... Şimdi bak, ben sana birşey yazayım; şu adrese git seni kabul etsinler...

Bana verdiği kartı aldım ve sevinçle Vasika'yı bulmaya gittim.

Ertesi gün Kızıl Ordu'ya girdik. Komutanımız Albay Şpak'tı...

4 — İÇ SAVAŞ

1918 yılında, birliğimiz, Salisk yöresinde Beyaz Rus çeteleriyle savaşıyordu.

Birliğimiz Stavropol birinci alayına bağlandığı zaman, arkadaşım Vasiya, Batayisk'in alınışında vuruldu. Sonra Tasaristen mıntikasında Beyaz Ruslarla kavgaya tutuştuk, sonunda Stavropol'u Kazakların kuşatmasından kurtarmak için harekete geçtik.

Ordugahtan başka cephelere kuvvet yolladıkları için Stavropol'un durumu günden güne kötüleşiyordu. Kentin çevresinde Beyaz Rus çeteleri görünmeye başlamış ve Beyaz Ordular kente saldırmaya hazırlanmıştı. General Şkuro, cephemizi yardı ve ilerledi. Kanlı savaşlardan sonra kent düşmanın eline düştü. Biz Tataroska köyüne çekildik. Oradan, kenti tekrar ele geçirmek için saldırıya geçtik. İki kez kente girdik, ama her ikisinde de bizi geri püskürttüler.

Bu çarpışmalar sırasında, yiğit ve değerli komutanlarımızdan biri, Şpak yoldaş vurularak öldü.

Tataroska köyünde Nevimoska'ya doğru geri çekildik. Bu savaşlar sırasında, Stavropol'e saldırmak için, Maniç çayı kıyısında yeni bir konak yeri kuruldu. Küçük birliklerle kente hücum ettik, ama Medevedka'da geri çekilmek zorunda kaldık. Orada Tifus hastalığı beni yatağa düşürdü. Beni yaralılarla birlikte Piyatigrosk'a, oradan da Viladikafkas'a götürdüler.

Orada da Paratifo hastalığı beni bir daha yatağa düşürdü. Yavaş yavaş kendime geliyordum. Tifus ve paratifo beni hepten güçsüz bırakmışlardı ve hastane yemekleri de yenmiyordu. Beyaz Rus çeteleri saldırıya geçtiler. Bir gün top seslerini duyduk; hastahane sanki yerinden hopladı.

— Beyaz Ruslar.. Beyaz Ruslar.. Herkesin ağzından bu sözler dökülüyordu. Ayakta durabilenler hastahaneden çıkmak için acele ediyorlardı.

Yanımda Kuban'lı bir kazak vardı; ayağa kalktı ve gidip elbiselerini istedi.

— Gidiyor musun? diye sordum.

— Evet.

— Nereye?

— Gidip orduma kavuşayım.

— Ama bak, zorlukla ayakta duruyorsun...

— Aldırma, dışarda güçlenirim. Burada kalayım da Beyaz Ruslar beni hançerle delik deşik etsinler mi istiyorsun?

Bizim Kazak hastaneden çıkıp gitti. Ben de gitmeyi istiyordum ama, o kadar halsizdim ki, herhangi birinin yardımını olmadan hastane odasında bile dolaşamazdım.

«Elimden geldiğince tez, tez iyileşmeliyim!»

Bu isteğim öylesine güçlüydü ki, beni birkaç günde güçlendirdi denebilir. Odanın içinde artık tek başıma dolaşabiliyordum. Pencereleere yaklaşıyor ve tüfek seslerini duyuyordum. Artık kentin içinde savaşılıyordu. Bir gün sabah üstü, Beyaz Ruslar'ın kenti ele geçirdiklerini duyduk.

Birkaç saat sonra Kazaklar hastahaneye geldiler. Komünist kazakları ve taraftarlarını arıyorlardı. Onlardan birini gördüklerinde hemen alıyor, avluva götürüp orada kurşuna diziyorlardı.

Çıplak başıma ve hastanede uzamış sakalıma bakıp benim Yahudi olduğumdan şüphelendiler.

— Sen Yahudisin! diyorlar ve her iki omuzumdan tutup sarsıyorlardı.

— Hayır, ben Kürdüm.

— Yalan söylüyorsun, bu?.. Bırak!.. Bakın!... Zorla donumu indirdiler. Ben onlara diyordum ki «ben Müslümanım, ben Kü...» Bir kamçı darbesinin acısıyla sözlerimi yarıda kestiler. Beni yere atıp yumruklarla giriştiler. O anda yardımına baştabip ulaştı. Omuzlarında subay nişanları vardı:

— Nedir o? Ne yapıyorsunuz? diye bağırdı Kazaklara.

— Şey, bir Yahudinin hesabını görüyoruz...

— Onun Yahudi olduğunu size kim söyledi?..

— Yahudinin ta kendisi. Efendim... Burada, işte bak!..

— O Kürttür, Müslüman... Derhal bırakın onu!..

Kazaklar şaşkın bir halde beni bıraktılar; ama gönülsüz olarak. Kapıdan çıktıklarında bağıyorlardı:

— Yine geleceğiz, elimizden kurtulamazsın...

O gece, dövölmekten bitkin bir halde, bana bir elbise bulmasını hastabakıcıdan rica ettim. Ölmüş arkadaşlarımızın elbiseleri hep oradaydı. Yaşlı kadın bana yırtık bir pantolonla ceket getirdi. Sabaha doğru hastahaneyi terkettim. Dışarda göçmen Ermenilere rastladım; beni görünce bayağı sevindiler. Onlardan biri, Haço, eski bir tanışımızdı.

Kentte evlerin işgali ve talanı pervasızca devam ediyordu. Saklanmak zor ve tehlikeli idi. Ev sahipleri can endişesiyle titriyorlardı. Kimse onlardan yakınmazdı; çünkü sokaklarda, kapı önlerinde komünistler, Kızıl Ordu erleri, ya da onları saklıyan herkes kurşuna diziliyor, ya da asılıyordu. Kentin içinde dolaşmak bile tehlikeliydi; eğer rastgele birinin yüzü sarhoş Kazaklardan birinin hoşuna gitmeseydi, hemen oracıkta tabancasını çıkarır ve onun başına boşaltırdı.

Sonunda Haço'nun karısı, benim evden çıkmamı daha uygun buldu. Bir akşam Haço bana ekmek ve patates verdi ve yola düştüm. Geceleyin kentten çıktım; amacım Beyazların cephesini aşırıp Kızılara ulaşmaktı. Birkaç gün sonra Qizler köyüne vardım. Ne param, ne yiyeceğim vardı.

Zengin bir Ermeni beni bahçivan olarak yanına aldı.

Bugünlerde Kızıkların kamışlıkta göründüklerini söylüyorlardı. Bu haberleri memnunlukla dinliyor, el altından da yoluma devam etmek için hazırlanıyordum. Birkaç gün sonra elime güzel bir fırsat geçti.

Bir keresinde bahçemize birkaç sarhoş subay gelmişti. Efendim onlardan duyduğu korkuyla yiyecek, içecek ve kadınlar getirtti ve bir sefahat alemi başladı. Sabaha kadar, kendilerinden geçinceye dek içtiler. Onlardan bazıları, bahçede, yıldızların altında düşüp uyudular.

O gece gözöme hiç uyku girmedi, onların çirkin eğlen-

tisini seyrettim. Hepsi sarhoş olunca, silahlarını çalmayı ve kendimi kamışlığa atmayı kafama koydum. Kazakların iki tüfeği masanın yanına atılmıştı, ama fişeklikler uyuyanların üzerinde idi. Nefesimi tuttum ve sürünerek bir Kazak'ın yanına ulaştım. Fişekliğini kestim, tüfeğini aldım ve kaçtım ordan. Uzun süre, Kızıl arkadaşlara rastlamadan, kamışlığın içinde dolanıp durdum.

Güçten düşünce, biraz dinlenmek için uzandım.

Nerdeyse uykuya dalacağım bir sırada, birkaç kişi üzerine çullandı ve beni sımsıkı yakaladılar. Elllerinden kurtulmak için çabalıyordum, ama beni fena yakalamışlardı ve ceplerimi arıyorlardı. Yüzlerine dikkatle baktım, birden beni bir gülme tuttu... Onlardı işte... Bizim kızıl fedailerin ta kendileri...

Kim olduğumu öğrenince beni partizan birliğine götürdüler. Dağlarda, ağaçlıklar ve çalılıklar arasında saklanıyor, silah ve savaş malzemesi taşıyan trenlere ve küçük Beyaz Rus birliklerine saldırıyorduk. Biz General Dratsenko'nun bozguna uğramış askerlerinin yolunu kesiyor ve Şkuro'nun darmadağın olmuş ordusuna büyük kayıplar verdiriyorduk. O günlerde Kızıl Ordu da General Denikin'in ordusunu Harkof'tan çıkarıyordu.

1920 yılı baharında, Georgiviyesk'te Kızıl Ordu'ya ye-tiştik.

Kuzey Kafkasya'da Kızıl İhtilâl'in düşmanları bozguna uğramışlar ve tüm savaş cepheleri onlardan temizlenmişti. Biz savaşçılar artık yeni bir cepheye, yıkılmış Kafkasya'nın ekonomisini onarma ve kurma cephesine gittik.

5 — DÖNÜŞ

İç savaş yılları uzun bir süre beni Kürdistan'dan, ülkemden uzak bırakmıştı. 1924 yılı şubatında, Partimiz beni Ermenistan'a gönderdi ki orada Kürtler arasında çalışayım.

Ermenistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, beni ulusal azınlıklar içinde çalışmakla görevlendirdi. O günden sonra yaşamımın yeni bir sayfası başladı. Kürt halkının kanını emenlerle savaşa giriştim: Ağalar, taşnaklar ve beylerle yapılan savaş ki, onların yerine göçebe yurtlarında, köylerde köylü ve işçi sovyetleri kurayım.

Büyük bir sevinçle ülkemin dağlarını ve otlaklarını gördüm, oralandaki çocukluğumda, babam ve kardeşlerimle birlikte başkalarının sürülerini otlatmıştık.

Sis daha da yoğunlaşıp ürküntü verici oluyor ve Ağrı'nın bulutlu zirvesini benden saklıyordu. «Annem ve babam acaba hâlâ sağlar mı?» diye kendi kendime soruyor ve yavaş yavaş köyümün yeşil dağlarına yaklaşıyordum.

Bunlar, bizim kulübelerimiz, bu yerle bir olanlar! Ne olmuş böyle? Kürt köyleri hep bomboştular. Evlerin kapıları, pencereleri açıldılar... Köylülere ne olmuştu?.. Halil nerede?.. Babam, annem?.. Dereye indim, Ermeni ve Kürtlerin sınırını oluşturan çaydan geçtim, ilk evin önünde durdum. Yaşlı bir ermeni bostanda toprağı kazıyordu.

— Yoldaş! Dedim, Kürtler nerede?

O, yarı kör gözlerini üstüme çevirdi, koluyla alınıdaki terleri silerek:

— Bilmiyor musun? Dedi, kendinden emin bir halde ve sonra yine işine döndü.

— Beni dinle, dedim, atımdan aşağı atlayarak. Söyle bana Annem, babam Şemo neredeler?

— Şemo? Sen yeni mi geldin?

— Evet.

— Onlar hep gitmişler... İhtiyar eliyle dağları gösterdi.

— Nereye?

— Alagöz Dağına.

— Alagöze mi? Çoktan beri mi?

— Evet, çoktan beri. Git oralarda ara...

Sonra ihtiyar, öylesine bir tavırla sırtını bana döndü ki, artık söyleyecek birşeyi kalmadığını anladım.

Benim evden ayrılışımdan birkaç gün sonra iktidar Taşnak Partisinin eline geçmişti. O, zengin Ermenilerin partisiydi; devrime, işçi ve köylülerin haklarını savunanlara düşmandı. Amacı şuydu: Bir denizden diğer denize, yani Karadeniz'den Akdeniz'e bir Ermenistan kurmak. Bu amaca ulaşmak için o, Ermenistan Kürtlerini yoketmeyi plânlamıştı; öyle ki arkasını tümden temizlemiş olsun ve sonra bütün güçleriyle Türkiye Kürdistanı'na saldırabilsin.

Bu nedenle köyler böylesine bomboştu. Kürt emekçilerinin ve yoksullarının çektiği acı ve işkenceler gözlerimin önüne geliyordu. Yukarı Kafkasya'da gördüğüm Kürtler, bana Taşnak zulmünden sözetmişlerdi.

Taşnak çeteleri, Çar ordusunun Ermenistan'da bıraktığı silahlarla, Kürt ve Türkmen köylerini talan ve viran ediyorlardı.

Ama Sıpkı, Haseni ve Zukri gibi, reisleri Taşnak Partisinin iktidarını kabul eden aşiretler yerlerinde kalmışlardı. Bu aşiretlerin büyükleri rütbe ve nişanlar almışlardı. Onlardan bazıları subay da olmuşlardı. Bu ağalar ve beyler, Taşnaklara Kürt askerleri oluşturuyor ve böylece onlarla işbirliği halinde, emekçileri ve yoksulları kasıp kavuruyorlardı. Taşnaklar, her Kürt birliğinin başına has bir adamlarını yerleştirmişlerdi. Bu yardıma karşılık, Kürt beyleri de yeniden derebeylik angaryalarını ortaya çıkarmışlardı, hatta Çar zamanında kaldırılmış olanlarını bile. Emekçiler artık bitkin düşüyorlardı. Taşnaklar, ellerinde mavzer, Hımpabêt'lerinin (çete reisleri) buyruğu altında, canlarının dilediği gibi öldürüyorlar, talan ediyorlar, yakıyorlar ve halkı hancıyorlardı. Hiç kimse onlara karşı çıkamıyordu. Zerki aşireti reisi Cangir Ağa, Kürt kuvvetlerinin başkomutanı olmuş ve albay rütbesi almıştı. Yusuf Bey Teymurof da Taşnak ulusal meclisinde temsilci idi.

Beyler kudurmuşlardı. Onların buyruğuna uymayanlar ölüm derecesinde dövülürlerdi; mülkleri ve hayvanları da ellerinden alınırdı. Taşnak ordusu için halka ağır vergiler yüklenmişti, hayvanları ve zahireleri, herhangi bir ölçü ve sınır tanınmadan gaspediliyordu. Aslan payı yine beylerin oluyordu.

Egid bey Teymurof, Taşnaklar tarafından polis şefi olarak tayin edilmişti; bu vicdansız adam, zulüm ve zorbalıkla halkın evini yakıyor, Şerqi aşiretine ölüm saçıyordu. Taşnakların baskısına dayanamıyan Şerqi'ler, Serdar-Abad ovasında ayaklanmışlar ve Sovyet iktidarının kurulmasını istemişlerdi. Onlarla savaşmak için Taşnaklar, Garo Sasoni'nin komutası altında ordularını gönderdiler. Silahsız ve desteksiz küçük Şerqi aşireti, dışlerine kadar silahlı Taşnak alayları karşısında fazla direnemezdi. Ayaklanmaları bastırıldı, görülmemiş işkencelerden geçirildiler, herşeyleri yakılıp yıkıldı ve vahşice katledildiler.

Birkaç gün, anne ve babamı bulma umuduyla köy köy dolaştım; ama hiç kimse, bana onlar hakkında doğru dürüst bir bilgi veremiyordu. Kürtler törelerine bağlı oldukları için, ben onlardan sözettiğimde başlarını önlerine eğiyor ve susuyorlardı.

O zaman bildim ki babamın ve annemin başına bir felaket gelmiş. Yönümü Alagöz'e, Kürt göçebelerine doğru çevirdim. Bir yerden sonra yanıma bir jandarma aldım. Ertesi günün akşamı, yavaş yavaş, dar bir patikadan dağa ulaştık. Atlarımız dağ yokuşlarını nefes nefese tırmanıyorlardı.

Çok geçmeden küçük bir vadiye vardık. Orada burada, vadi boyunca kara çadırlar kurulmuştu. Bir çadırın önünde Kürtler toplanmıştı; onların yanında durduk ve bize Sovyetin başkanının çadırını göstermelerini rica ettik.

Birbirlerinin yüzüne baktılar ve ellerini ovaya doğru uzat-
tılar:

— Sovyetler oradadır; bizde, burada henüz ağalık ve şeyhlik var.

— Bu otlak hangi aşiretindir? diye sordum.

— Heseni Aşiretinin.

— Reisi kim?

— Elihan Bey Teymurof, diye cevap verdi içlerinden biri. Otlığın reisi de Şeyh Süleyman'dır. Sen boşuna sovyetleri soruyorsun. Sonra bana büyük ve zengin bir çadır gösterdi ve devam etti: Mustafa Bey Teymurof gelmiş; o, Kürtlerin sovyetlerden sözetmesinden hoşlanıyor.

Kısa boylu bir adam çadırdan çıkarak bize doğru geldi. Gümüş kemerinden bir hançer sarkıyordu. Elinde altın kabzalı bir kamçı vardı. Kürtler onun önünde yerlere kadar eğildiler.

— Ne istiyorsunuz? diye, Rusça bizden sordu.

— Bizim işimiz Sovyet başkanıyla var, diye yumuşak bir sesle cevap verdim.

Mustafa Bey güldü:

Aşiret reisi benim amcazademdir, evi de işte oradadır! dedi ve eliyle, akşam sisinde zar zor seçilen bir dereyi gösterdi.

— Teşekkür ederim, dedim ve atımı, onun amcazadesinin çadırına doğru sürdüm.

Dere ağzında, yalnızca taşlarla çevrelenmiş yoksul Kürtlerin kulübeleri vardı. Birisinin kapısı önünde uzunboylu, ak saçlı bir kadın duruyordu. Selam verdim; yüzü ve sesi, sanki uzak çocukluğumdan birşeyleri hatırlatıyordu bana.

Dikkatle baktım:

— Parê Teyze! diye haykırdım ve attan aşağı indim. O, ürkmüş bir halde geri çekildi.

— Ben Erebinim, Erebin Şemo, hatırlamadın mı, Parê Teyze?

— Yo, sen Erebin değilsin, sen bıyıksızsin, sen sakalını tıraş etmişsin! dedi bana sertçe

O zaman aklıma geldi ki, Kürtlere göre bıyıkları tıraş etmek büyük bir günahdır.

Çoban Erebin Şemo'nun ta kendisi olduğumu ona inandırmak için bir hayli yoruldu; ki çoğu zaman, babam beni dövmeğe istediğinde, o beni babamın elinden kurtarmıştı. Bütün bu sözlerden sonra artık onun kuşkusunu kalmadı ve sevinçle gülümsüyerek beni evine buyur etti. Onun, eskiden olduğuna gibi perişan çadırına girdik. Parê Teyze hemen, bize yiyecek birşeyler hazırlamak için harekete geçti.

— Erebin, başına neler gelmiş? Saçlarına aklar düşmüş.. Ellerini başımda dolaştırdı.

O zaman Sovyet Rusya'dan ve iç savaştan sözettim, bundan sonra Kürtlerin artık nasıl yaşayacaklarını anlattım. Gece geç vakit, Parê Teyze'nin kocası Gelo eve döndü. O, sabahtan şimdiye dek beyinin işinde çalışıyordu Benim Şemo'nun oğlu olduğumu öğrenince sevinçle beni selamladı ve oturdu. Uzun uzun Kürtlere dair konuştuk.

Ermenistan'da sovyet düzeninin kuruluşunun üzerinden dört yıl geçmişti; ama Kürt köylü ve göçebeleri yine eskisi gibi, aşiret usulüyle yaşıyorlardı. Başlarında yine ağalar, ya da onların çocukları hüküm sürüyordu. Hâlâ eşrafın ve zenginlerin meclisleri vardı ve şeyhler de kendi tarzlarında, Kürt köylü ve rençberlerini din adına soyuyorlardı. Kürtlerin sömürülmesinin biçimleri yine eskisi gibiydi, yalnızca renkleri değişmişti. Şimdi ağalar ve beyler, doğrudan doğruya halka zulmederek onların malını yemek yerine, şeyhleri perde olarak kullanıyorlardı.

Toprağın, otlağın ve yaylaların en iyi bölümleri beylerin ve zengin köylülerin elinde idi.

Bir işe yaramayan kısımlar yoksul köylülere, rençberlere ve zavallılara bırakılmıştı. Beylerin yüzlerce baş hayvanlık sürüleri vergiden muaftılar; çünkü hâlâ hükmedenler onlardı. Adalet, eskiden olduğu gibi yine beylerin eliyle yerine getiriliyordu. Aşiret içerisinde herhangi bir haksızlık ya da çekişme için ağalar ve beyler hayvan ya da para alıyorlardı; elbette zarar gören kişi için değil, kendileri için.

Halk hâlâ beylere ve ağalara haraç veriyordu; ama şimdi reeû diyorlardı ona. Beylerin iyi doyurulmuş özel adamları vardı; bunlar her yerde beylerini övüyorlar, onları yoksulların koruyucusu gibi gösteriyorlardı. Bir sovyet temsilcisi oralara geldiği zaman, bu uşaklar onları karşılıyor, göğüslerine vurup bağıarak aşiret içerisinde herşeyin son derece iyi gittiğini, yoksulların hertürlü baskı ve haksızlıktan korunduğunu söylüyorlardı. Kürtler, beylerin kamçılarının izlerini iyi hatırlıyorlar ama sovyet temsilcilerine gerçekleri söylemeye cesaret edemiyorlardı. Gelo'nun hikâyelerinden kolaylıkla anlaşılıyordu ki bu perişan Kürtler, zulümden kurtulmak için bir yol arıyorlar. Gelo, benim, yoksul Kürtleri biraraya getirmek, toprağı ve otlakları beylerden ve ağalardan alıp muhtaç olanlara bölüştürmek üzere Erivan'dan gönderildiğimi duyunca, korkuyla şöyle dedi:

— Ereb, beyler, ağalar ve zenginler güçlüdürler, ya biz?.. Ve gözlerini çıplak kulübesinde gezdirdi.

— Sovyet iktidarına yardımcı olmak gerek, öyle ki halkı ağaların, beylerin ve zenginlerin zulmünden kurtaralım. Bütün Kürtlerin kendi sovyetlerini kurmaları gerek, dedim.

Akşama tüm yoksul ve rençber Kürtleri evinde toplaması hususunda Gelo ile anlaştık ve sabah erkenden evden ayrıldım. Öğleyin, Heseni aşireti reisi Yusuf Bey'in otağına ulaştık. Orada, bir küçük meydanda bir grup atlı

toplanmış, yoksul köylüler de onların çevresinde küme-
lenmişti.

— Cirit! dedi, arkadaşım.

Atılar haykırarak atlarını dereye doğru sürdüler ve el-
lerindeki sopaları birbirlerine fırlattılar.

Şeyhler, beyler ve mal sahipleri bir yanda, birarada idiler; oyunu seyrediyorlardı. Bizi görünce Elihan Bey bize doğru geldi, onu önceden haberdar etmişlerdi. On adım kadar ötemizde attan indi ve Rusça, hoşgeldiniz, dedi bize.

— Burada reis kim? diye sordum kendisinden ve bey, şeyh, mal sahipleri topluluğuna baktım.

— Benim, Lenin Sovyet Devletinin uşağı, Heseni Aşireti göçebelerinin reisi, Elihan Bey. Yine selam verdi ve eğildi. Biz Kürtler küçük bir ulusuz, kimseye karışmayız, kimse de belasını bize bulaştırmıyor. Halkımız yaşamından memnundur ve Lenin düzeninden razıdır, dedi bana Elihan Bey.

Yine gözlerimi çevremde dolaştırdım ve yumuşak yastıkların üzerinde yan gelip oturmuş, aksaçlı bir yaşlı gördüm. O, ağır bir tavırla bize selam verdi ve çadırına buyur etti bizi. Elihan ve Yusuf beyler benim Kürt olduğumu bilmiyorlar, birbirleriyle serbestçe Kürtçe konuşuyorlardı. Beyler, şeyhler, malsahipleri ve mollalar çevremizde dizçöküp oturdular. Beni bir yabancı bilmelerine sevindim.

Yusuf Bey benim Erivan'dan geldiğimi öğrenince, Sovyet düzenine övgüler yağdırmaya başladı.

Bir sofranın üzerinde yemek verdiler bize.

— Bizim yiyeceğimiz budur, dedi Yusuf Bey; biz yoksul bir milletiz. Önceleri herkes, Türkler ve Ruslar bize zulmediyorlardı; ama şimdi, Sovyet iktidarı altında yaşamımız çok iyi oldu. Azıcık sustu, çevresine baktı. Dinleyenlerin tümü, onaylar anlamına başlarını salladılar.

— Sovyet düzeninden çok memnunuz. Biz ne Çarı, ne

de bağımsız bir Kürt devleti istiyoruz. Biz özgür göçebele-
riz. Hatta dilimiz bile yok.

— Kürtlerin dili yok mu?!! dedim Yusuf Beye, hayret
etmiş gibi.

— Ne dilimiz var? Burada biz Rusça okuyoruz, Abaran
mıntıkasında da bizim Kürtler Ermenice okuyorlar.

Sesimi çıkarmadım.

Akşamleyin, hadsiz hesapsız koyun-keçinin oluşturdu-
ğu sürüler Yusuf Beyin çadırı önünde toplandılar. Senin kö-
tü durumun bu mu? (?) dedim içimden ve lime lime elbi-
seler içindeki on, oniki çobanın kolladığı binlerce baş hay-
vana baktım.

Onlardan müsaade isteyip Gelo'nun çadırına doğru
yola çıktık. Orada zavallı Kürtler bizi bekliyorlardı...

O gece, tepelerin arasında, çadırların yanında, Ala-
göz'ün yoksul Kürtlerinin birinci toplantısı yapıldı. Göçe-
beler, sessizlik içinde, Sovyetlere dair anlattıklarımı din-
lediler.

Onlara dedim ki, Lenin, Kürt ulusunun özgür olmasını,
mutluluk içinde yaşamasını ve ağalardan, beylerden, zen-
ginlerden kurtulmasını istiyor...

Toplantıdan sonra yoksul Kürtler, sabahleyin gidip de-
diklerimi diğer köylülere yaymak için, yine sessizlik içinde
dağıldılar .Bu ilk toplantımız sessizlik içinde geçti; ama dö-
nüşümüzden sonra dağlar, ovalar ve yaylalar bir sel gibi
kaynaştı:

— Çoban Ereb, Şemo'nun Ereb'i! Lenin onu kendisi
göndermiş, öyle ki bizi boyunduruk altından, perişanlıktan,
cahillik ve zulümden kurtarsın... Diyorlardı Kürtler.

Nice yüzyılların gelenekleri Kürt emekçilerine, renc-
berlerine sabrı öğretmişti. Bu nedenle onlar, korkuyla ve
gizliden, durumlarından yakınıyorlardı. Köylü Kürtlerin bu-
lunduğu bazı yerlerde de, daha benim gelişimden önce,

köylü sovyetleri kurulmuştu. Ama bazı zenginler de girmişlerdi bu sovyetlere.

Bu sovyetlerden birinin başkanı arkadaşım Halil'di. Ben o köyü, beyler, ağalar ve şeyhlerle yapılan savaşta kendime karargâh yaptım. Orada, Kürt gençlerini örgütleyip eğitmekle işe başladık.

Annemi ve babamı bulmak için Tiflis'e kadar gittim. Orada, kızkardeşimden, başlarına gelen her şeyi öğrendim.

Evden ayrılışımdan sonra Taşnaklar, beni eve geri döndürebilmek için babama çok baskı yapmışlardı. Babam, çerisizlikten, ev halkını toplayıp memleketi terketmiş ve Aleksandropol yöresine gitmişti. Onun ardından pekçok Kürt göçmeni daha gelmişti oraya.

Ama orada da uluslar arasında kin ve düşmanlık sokmuşlardı, askeri şefler, canlarının istediği gibi hareket ediyorlardı. Bir keresinde Taşnak çete reisleri babamı evden alıp götürmüş ve artık bir daha dönmemişti. Birkaç gün sonra, bir köyün yakınında onun ölüsü bulunmuştu.

Kızkardeşim, annemle birlikte dağa çıkmıştı; orada da annem açlıktan ölmüş.

İşte bu yüzden ben yaşlıları göremedim. İşimin başına döndüm. Bir yıl içerisinde yoksullardan ve rencberlerden güçlü bir birlik oluşturdum. 1925 yılında beylerin siyasi hakları ellerinden alındı; yoksullar onları kendi toplantılarına sokmuyorlardı. Bizimle onlar arasında çetin bir savaş başladı. Beyler halkı bize karşı ayaklandırmak istediler. Şeyhler ve mollalar, Tanrının lanetini bana ve arkadaşlarıma yağdırdılar; bizi din düşmanı, Kürt ulusunun düşmanı, kutsal şeyhlerin, baba-dede geleneklerinin düşmanı ilan ettiler.

Kendi büyüklüklerini, güçlerini ve zenginliklerini korumak, Kürt rencber ve emekçilerini dahil, sefil ve perişan bırakmak için, şeyhler, ağalar ve beyler herşeye başvurdu-

lar, bizi öldürmeye bile çalıştılar; ama onlara aldırmadık, korkusuz ve telaşsız yolumuza devam ettik.

1925 yılında tüm göçebe yurtlarında sovyetler seçildiler. Böylece, Kürt bey, ağa ve şeyhlerinin zulmünün, haksızlığının, zorbalığının sonunu getirdik.

Institut kurde de Paris

ALAGÖZ KÜRTLERİ

1 — ALAGÖZ DEREBEYLERİNİN KORKUSU.

Alagöz dağı oldukça büyük ve asi bir dağdır; Serdara-bad önünden başlar, Mishan vadisine kadar ulaşır. Yalnızca göçebeler çıkarlar onun yaylalarına, orada, sürülerini otlatırlar.

Yüksek zirvesi Ermenistan'ın dört büyük kazasına bakar: Eberan, Mela Gokteha, Talin ve Aştarak. İnsan uzaktan, onu boyuna ve enine görebilir. Orada bulutlar köpüklü deniz dalgaları gibi toplaşır. Gökyüzü de orada mavi, engin ve sonsuzdur. Alagöz, zengin erivan ovası üstünde yükselir. Yazın sıcak ve çetin çalışma günlerinde, yorgunluktan ve sıcaktan bitap düşen işçilerin gözleri onun karlı zirvelerini arar.

— Gezo, diye seslendi bir Kürt, arkadaşına, eliyle Alagöz dağının tepesini gösterdi. Şimdi orası ne kadar serindir, karların yanı. Hani geçen yıl orada çobanlık yapıyorduk.

— Evet, Beko. Eğer ağalarımızın ve şeyhlerimizin bizi aldattıklarını bilseydik hiç onların sürülerini otladırmıydık? Hele bir düşün! Ben beş yıl, çoluk çocuğumla, Egid ve Mecid beylerin sürülerini güttüm; sonunda da birşey vermediler bana, mahvettiler beni. Gidip onları büyüklerine şi-

kâyet ettim, o da bana hakkımı vereceğine, üstelik beni so-palarla dövdürdü, niye ki beylerden şikâyetçi olmuştum...

— Oh, Tanrım; sen öyle yapmışsın, sen onları zengin, bizi yoksul yapmışsın!..

Her ikisi de susuyorlar ve mahzun bir halde, hançerlerinin kabzasını daha da kuvvetle sıkıyorlar.

Gökyüzü toprağı oldukça yakından sarıyordu, sanki onu kucaklamak ister gibiydi. Güneş öylesine güçlü ışıldı-yordu ki, kendi sıcaklığında eriyecek gibi.

Gezo ve Beko işçilikten eve dönüyorlar, kazandıkları paralarla memnun, yürüyorlardı yolda.

Dağa yaklaşmıştılar; Alagöz eteklerinden kopan serin bir rüzgâr esmeye başladı. Gömleklerinin yakaları açık, hoş-nutluk içinde yürüyor, kır çiçeklerinin güzel kokusunu içle-rine çekiyorlardı.

Gezo ile Beko köyleri Şemiran'a ulaştıkları zaman, gün batmış, koyunlar ve sığırlar evlere dönüyordu.

Köyün çevresinde, çayırdaki iki yüz kadar kişi toplanmış-tı. Gezo ile Beko korktular:

— Helhalde beylerimiz eğleniyorlar, dedi Beko, eğer bizi görürlerse, beylik harcı isterler bizden.

— Geceyi bekleyelim, diye karşılık verdi Gezo, sonra öbür yandan köye girelim.

Orada bir süre sessizce beklediler, ne olup bittiğini anlayınca, karanlıkta yavaş yavaş, saklanarak kalabalığın yakınına ulaştılar.

Göçebe kavurması ocakta, kızarıyordu, odun ateşi alev saçıyordu. Yukarda gökyüzünde yıldızlar ışıldıyordu. Ateşin önünde, yumuşak döşek ve yastıkların üzerinde beyler ve ağalar oturmuşlardı. Hempalar (zenginler) de yanibaşla-rındaydı.

Arkalarında uşakları duruyordu. Hançer, kılıç, tüfek ve tabancayla dışlerine kadar silahlıydılar.

Onlardan uzakta yoksul köylüler, onların emrine hazır, başları eğik, üstüste yığılmışlardı.

Beylerden biri kalktı, keskin bakışlarla çevresini süzdü ve şöyle dedi:

— Bu komünistin ortaya çıkışından önce her şey iyi gidiyordu. Kendi kendimizi idare ediyorduk. Gençlerimiz büyüklerinin sözlerinden çıkmıyorlardı .Ama onun gelişiyle herşey değişti.

Şemoyê Oso, beylerin yiğidi, yerinden kalktı, şöyle dedi:

— O beni köyün reisliğinden attı, benim hempa olduğumu söyledi.

— Onu dinleyen züğürtlerin sayısı az değil; onlar da aşiretin gelenek ve törelerine ihanet ediyorlar ve baba-dedelerinin yolundan yürümüyorlar. Bakın, mesela bizim çobanın oğlu; bir parça ekmek için Mihê'nin yanında çalışıyordu. Şimdi de tüm kirasını versin diye Mihê'yi şikâyet etmiş. Bütün bunlar nereden kaynaklanıyor? Kuşkusuz, bu komünistten. O, onların tümünü yoldan çıkaracak, diye devam etti Yusuf Bey.

Sessizlik çöktü. Kavrulan etin çıkardığı ses duyuluyor ve rüzgâr onun kokusunu aşağıda oturan yoksullara ulaştırıyor. Soğuk bir rüzgâr esiyor.

Yine sessizlik. Büyük Şeyh ayağa kalkıyor:

— Biliyor musunuz, Yusuf bey, Cangir bey, Egid bey sizi burada neden topladılar? Onlar sizi topladılar ki, siz, aşiret halkı, sadık ve yiğit adamlar eğlenesiniz, gönlünüz sevinçle dolsun! Siz, dine ve Tanrıya bağlı kişiler!..

Sırayla köylülere şerbet sunuluyor.

— Beyimin sağlığına! diye haykırıyor Şemoyê Oso.

Bu adam, beylerin talimatına göre, fakir fukaranın evini yakar. Bu nedenle halk ondan korkar. Daha dün, Taş-

naklar zamanında beylere karşı ayaklanan Şerqi aşiretini talana gitmişti.

— Şerqi aşiretinin reisi bizimle birlikte olmak istiyor; diyordu Şemoyê Oso, ama bu zügürt komünistler bırakmıyorlar.

— Uşaklarım, benim sadık aşiretim! diye başladı Yusuf Bey. Biliyorsunuz ki babam, dedelerim, atalarım size büyüklük yapıyorlardı. Şimdi de yedi kuşaktan beri size reislik yapmaktayız. Siz bize sadık ve itaatkârdınız, aşiret törelerinden ayrılmıyordunuz. Yusuf beyin mukaddes evi ve ekmeği sizi beladan, hastalıktan, perişanlıktan; koyunlarınızı, keçilerinizi, davarlarınızı da hastalıklardan koruyordu. Ama şimdi yeni bir iktidar çıkmış, bir iktidar ki ne din ne Tanrı tanıyor. Bu düzene göre herkes yoksul, zavalı ve zügürt olmalı, hiç kimse de zengin kalmamalı. O zaman yoksullar aşiret içinde nasıl yaşıyacaklar? Örneğin Keleş ve onun gibi perişan kişiler, eğer Xudo'nun sürüleri olmasaydı ekmeklerini nereden çıkaracaklardı? Hayır, bu düzen bizim gibi göçebelere yaramaz. Ne şekilde olursa olsun, Tanrı'nın yardımıyla, bugün oğlum sizi idare ediyor ve Cangir bey de kendi aşiretinin başındadır. Biz bu şekilde kendimizi iyi idare ediyorduk ve kimse de yoldan çıkmıyordu. Ama işte bu, bilmem ki nereden ve nasıl geldi? Eski çobanımızın oğlu, Misto. O, dinine, ailesine ve milletine ihanet etti, gitti bir Rus kadın getirdi kendisine. Dinden çıkmış, Tanrıyı tanımıyor, komünist olmuş, bıyıklarını tıraş etmiş. Gêvurun biri sanırsın onu. Ve o, bu ahmak çoban-sığırtmaç takımının içine düşmüş, onları aldatıyor. Onlar da dinlerine ihanet edip onun ardına takılıyor ve delikanlılar kendilerini komsomol yazıyorlar.

— O bir aydır benim peşime takılmış, diyor Mecid beyin çobanı.

— Bu pis herif, diye devam ediyor Yusuf bey, bana

anlattıklarına göre, şimdi de çalışıyor ki bizi silahsızlandır-
sın. İsteği nedir? Bizi seçme-seçilme hakkından etti, şim-
di de silahlarımızı bizden alıyor; istiyor ki ailemizin, baba-
atamızın silahlarını elimizden alsın.

— Sadık uşaklarım, aşiret halkı! Ne biçimde olursa ol-
sun Misto'dan kurtulmalıyız. Beyin malı çoktur, o, istediği-
niz kadar koyun-keçi verecek size, büyük bir çadır verecek
size, şu şartla ki siz onu ortadan kaldırın.

— Tanrı adına, din ve iman adına ve de Kürt aşireti-
nin saflığını korumak için onu sağ bırakmamalısınız!!

Bu sözler üzerine beyler, ağalar, ağa çocukları ve şeyh-
ler kalktılar, adamlarına hediyeler dağıtmaya başladılar.
Yoksullar arasında, onlardan herhangi bir şey almayı red-
deden ilk kişi, Zukri aşiretinden bir rençber olan Edê idi.
Zenginler ve adamları hemen Edê'nin üstüne atıldılar ve
onu korkutmaya çalıştılar:

— Pis nankör! Bize ihanet mi ediyorsun??

Edê, zenginler grubunun arasından sıyrıldı ve ötede,
koyunlar gibi birbirlerine sokulan yoksullara ulaştı... Hiç
bir tehdit Edê'yi korkutmuyordu. O, kısa bir süre önce bir
sovyete üye olmuş ve hükümet temsilcisinin konuşmasını
dinlemişti; iyi biliyordu ki çok yakında, proletaryanın eli bu
dağlara da ulaşacak, bu kanlı zorbalığın sonunu getire-
cekti...

Zengin köylüler, sonuna kadar onlarla kalacaklarına
dair aşiret reislerine yemin ediyorlardı. Ama yoksullar bir
kenara çekilmişler, sessizlik içinde onları seyrediyorlardı.
Pir Ebas onlara yaklaştı:

— Ben yedi yıl muhtarlık yaptım ve asla Tanrıyı ak-
lımdan çıkarmadım; ama siz, kuzular gibi, bu tanrı tanımaz
tarafından aldatıldınız!..

Topluluk bir ağızdan cevap verdi:

— Bir şey olmamış.

— Evet, şimdi size, elinde kamçısıyla bir jandarma çavuşu gerekli, dedi Pir Ebas, dışlerinin arasından çıkardığı ıslık gibi bir sesle. Hiç değilse o görevi bana verselerdi.. O zaman size, beylerinize, büyüklerinize itaat etmeyi öğ-retirdim, Mısto'ya değil.

Mecid bey, bulunduğu yerden, yüksek sesle:

— İnanmayın kardeşim, Bolşeviklerin çok süreceğine dedi. Yakında onlar yine kamçılarımızın altına düşecekler ve o zaman onlara göstereceğiz...

Şaraptan sarhoş düşmüş beyler, ağızlarına ne geliyorsa söylüyorlardı. Mecid bey kalktı, bir elinde şarap testisi, diğer elinde bir kadeh, sallanarak, yoksulların yanına kadar geldi, onlara şarap vermek istedi. Eski geleneklere göre, beyin kendisi hizmet edince, herkesin onun elinden kadehi alması ve içmesi gerekirdi. Mecid bey, Edê'nin önüne geldi. «Ulan!» dedi, «Taşnaklar zamanında ben subaydım. Şimdi de, koca eşek, sen bana yan bakıyorsun... Ben sana göstereceğim... Al, iç!...» Şarap dolu kadehi Edê'nin ağızına yaklaştırdı.

— Ben içmem Mecid bey, sıtmalığım ben.

— Mecid bey alınmıştı, kadehi Edê'nin dudaklarına dayadı. Koca serseri! Şarabın sıtmayı öldürdüğünü bilmez misin diye haykırdı.

Ama Edê asla içmedi ve diğer yoksullar da bir yudum dahi almadılar. Ağalar, şeyhler ve tüm aşiret büyükleri ona açıkça küfürler savurdular; beyin elinden kadehi almamış ve onun yüzünden diğer yoksullar da içmemişlerdi.

Et, ekmek ve şarap, sabaha kadar masalardan eksilmedi. Bir Taşnak, Yusuf ve Cangir beylerin arasına oturmuştu. İkiisiyle fısıltılarla konuşuyor, öyle anlaşılıyordu ki onlara öğütler veriyordu; sonra onlar da gidip yoksullara birşeyler anlatıyorlardı. Yemek artık sonuna yaklaşıyordu. Bazıları, içkinin etkisiyle kendilerinden geçmiş bir halde,

ateşin yanında yerlere uzanmış, horlayıp duruyorlardı. Şeyhler, zengin köylüler ve beylerin adamları birarada oturmuşlar, Taşnaklar döneminde yaptıkları yiğitlik ve talanlardan sözediyorlardı.

O zaman Taşnak Ermeni (eski bir çete reisi) kalktı, iyi Kürtçe biliyordu; önce Misto'nun beyler, ağalar ve ağa çocuklarıyla ilgili çıkardığı emirleri okudu, sonra da konuşmasında şöyle dedi:

— Siz, bu yeni başlayan düzenin nasıl bir şey olduğunu iyi biliyorsunuz. O, köylülerin evini yıkıyor, onların tümünü yoksullaştırmak istiyor, öyle ki onların tümünü işçi ve ırgat yapsın. İcinizden en yoksulları seçip onları başınıza büyük tayin ediyor, örneğin bu Misto gibisini...

Gerçekte bu Misto kimdir? Hepiniz iyi biliyorsunuz ki babası ve o, Türklerin, Molokanların, Ermenilerin ve Kürtlerin yanında çobandılar. Onların hiç bir zaman bir ölçekten fazla zahireleri ve bir eşekten başka davarları olmadı. Taşnak, eliyle bıyıklı bir yaşlı adamı göstererek: işte onun ağası! O, gerçeği size anlatabilir. Şimdi de bu Çoban Misto aramıza girmiş, yoksulları beylere, ağalara, şeyhlere karşı ayağa kaldırıyor. Gençleri kandırıyor, onları kente götürüyor ve orada daha önce Misto'ya verilen dersleri onlara da veriyorlar. Eğer mahvolmak istemiyorsanız, beylerinizin izinden yürümeli ve Misto gibileriyle savaşmalısınız .

Onun konuşması köpek ürümelere ve atların nal sesleriyle kesildi. Uzaktan güçlü bir ses duyuldu: «Köy sovyetinin başkanı nerede? Milislere yer hazırlayın!»

Topluluk paniğe uğradı. Tümü soluğu evlerinde aldılar. Ödö kopmuş Taşnak, şaşkınlıktan bir köpek grubunun arasına düştü. Köpekler az kalsın onu parçalayacaklardı, biraz daha geç kalıp kendini Mecid beyin evine atmasaydı. Köy sessizliğe gömüldü...

2 — KÜÇÜKLER KENDİ ARALARINDA KONUŞUYORLAR

Gezo ile Beko, oldukları yerde hayretten donakalmışlardı. Onlar, çok iyi biliyorlardı ki, orada, ovada, yazın çalıştıkları Ermeni köylerinde hiç bir beyin gölgesi kalmamıştı; ama burada, Kürt köylerinde, eskisi gibi, beyler hâlâ silahlıydılar ve canlarının istediği gibi Kürtlere hükmediyorlardı. Gezo ile Beko, uzun bir süre sustular, gördükleri şeyler üzerinde düşündüler.

Sonbahar gecesi sonuna yaklaşıyordu.

Yıldızlar sönüyor, hafiften, soğuk bir rüzgâr esiyordu.

Gezo yerinden kalktı, Beko'nun yanına gitti ve uyuyan birini uyandırır gibi onu sarstı.

— Kalk, eve gidelim, dedi; onlar artık burda yok. Yarın Edê'yi görelim, sonra da ne lazımsa yapalım, düşünelim.

— Evet Gezo, dediklerin doğru. Edê değerli bir adam. Biz de Ermeni köylerindeki gibi yapalım; Onu görelim, hücremizi kuralım ve birlikte çalışalım.

— Ne diyorsun? Aklını mı yitirdin? «Bir hücre?» Deli misin? Onlar komünistler, ama biz komünist değiliz.

— Sen işçilerin toplantısında duymadın mı? Hani Reşo diyordu ya ,birkaç kişi birlikte ulusal bir çalışma yapınca onlar bir hücre sayılırlar.

— Evet, doğru... Dedi Beko, adeta canı sıkılmış bir halde.

Eğlenti yerine köpekler gelmiştiler. Gezo ile Beko'yu orada görünce onlara saldırdılar. O zaman ikisi de kalktılar, köpekleri kovup evlerine gittiler.

O gece Edê'nin gözüne uyku girmediydi. Beylerin, şeyh ve ağaların sözleri, çekiç darbeleri gibi kafasında çınlıyor-

du. Cebinden tütün çıkardı, bir sigara sardı ve yaktı. Uyan karısına ve çocuklarına baktı; yüzleri kibrit ışığında solgun görünüyordu. Kızıl ve büyük dolunay, bakır bir sini gibi, pencereden ona bakıyordu. Edê, sabahleyin hemen gidip herşeyi milislere anlatmayı aklına koydu.

Bir hayli düşünüp taşındı, sonra uykuya daldı. Sabahleyin, karısının, baş ucundan geçirip sürüye katmaya götürdüğü ineğin böğürtüsüyle gözlerini açtı.

Köy uyandığında güneş birhayli yükselmişti.

Dün geceki eğlentinin ardından halk uykuda kalmıştı; buna karşılık gün tasa yüklü görünüyordu.

Gole (sürülerin reisi) ve Oba Baş (yaylaların reisi) kışlaklara dönüş için emir vermişlerdi. Herkes çalışıyor ve acele ediyordu: Çadırları söküyorlar, yatakları, kilim ve keçeleri katlıyorlar, çadır direklerini bağlıyorlar ve urganları büküyorlardı.

Gezo ile Beko acele etmiyorlardı. Onların hiç bir şeyleri yoktu. Yalnızca sürü sahipleri kışlaklara dönüş için hazırlanıyorlardı.

Edê yanına geldiğinde Beko evinin önünde oturuyordu.

— İyi günler, Beko! Ne zaman geldin?

— Dün.

— Ovada yaz nasıl geçti? Hastalanmadın mı?

— Yo, diye karşılık verdi Beko, hastalık yönünden hiç bir şikâyetimiz yoktu; ama sıcaktan boğuluyorduk.

— Misto'yu gördün mü? Acaba ne zaman geleceğini biliyor musun?

— Yo, onu nasıl görelim? Biz kırdan idik ve kente hiç gitmiyorduk.

— Yeni haberler getirdiniz mi?

— Söyliyeceklerim çok; ama bir araya toplanalım ki

Ermeni köylü ve işçilerinin nasıl örgütlenip işlerini düzenlediklerini size anlatayım.

— Yazın, diye devam etti Beko, Misto yaylalara gitmişti. Orada halkı topluyor ve onları kendilerini yönetmeye alıştıyordu; ama beyler başına bela oldular ve bu işi başa götürmesini engellediler.

Bu kez Beko sordu:

— Peki, sizin dünkü toplantınız nedendi?

— Bunun için ben de Misto'yu görmek istiyordum, dedi Edê alçak bir sesle, sonra çevresine baktı. Ona, burada beylerin, ağaların, şeyhlerin ve köy zenginlerinin, Taşnakların yardımıyla, başına bir bela getirmek istediklerini anlatacaktım.

— Başına bir bela mı getirecekler! Nasıl?

— Bazıları kabile halkını biraraya getirip toplu halde hükümete şikâyet etmek istiyorlar onu. Ama birkısım beyler ve Taşnaklar ise onu öldürüp ortadan kaldırmayı daha uygun buluyorlar.

— Peki bizim arkadaşlar ne diyor?

— Bizim arkadaşlar kim?

— Niçin, yoksullar tüm Misto'yla birlikte değil mi? Onlar, Misto'nun gelişinden beri durumlarının giderek iyileştiğini çok iyi biliyorlar. Hele bir bak! Ermeni köylerinde yoksullar vergiden tümüyle muaflar. Ama bizim tarafta yoksullar göçebelik vergisi, tahıl vergisi ve beylerin vergisini veriyorlar. Orada Bolşevik düzeni, işçi ve köylülerin devrimci düzeni kurulalı dört yıl oluyor. Bizim burada beylerin hükmü eskisi gibi devam ediyor. Hele bir bak, evi şen olasıca! Doğruyu söylüyorum. Cangir ve Elihan beyler yine aşiret büyüğü olmuşlar.

Onlar kimi düşünecekler? Kuşkusuz kendilerini, zenginleri; ama bize gelince, bizi soyuyorlar. Aslına bakarsan sovyet düzeni henüz bizim buralara gelmemiş...

Günün erken saatleriydi daha. Ortılığı kuru toprak koku kaplamıştı. Birden hava karardı, kara bir bulut güneşi sardı ve gölgesini dağlara, köylere, Edê ve Beko'nun üstüne yaydı.

Beko, inler gibi bir ah çekti, biraz öteye gidip bir taşın üstüne oturdu. Edê de onu izledi.

— Beni iyi dinle Edê, diye alçak sesle söyledi Beko. Bizim bulunduğumuz Ermeni köylerinde ağaların ve zengin köylülerin, köyün işlerine karışmasına fırsat vermiyorlar; hatta onları toplantılara bile almıyorlar .Haçadur Ağa'yı hatırlıyor musun? Onun mülkünü elinden aldılar ve onu topraksız köylülere paylaştırdılar. Buna karşılık bizim burada beyler ve ağalar şimdi de bildiklerini yapıyorlar. Orada, hemen her gün işçi temsilcisi gelir, bizi toplar, bizimle konuşur, ve ağalarla zenginlerin elinden kendimizi nasıl kurtaracağımızı anlatırdı bize...

— Misto da bizi topladığı zaman, dedi Edê, o da bize her şeyi açıklıyor ve kurtuluş yollarını gösteriyor; ama hâlâ da hainler gidip onun söylediklerini beylere, ağalara ulaştırıyorlar. Neden, durumumuz şimdi daha mı kötü?

Biz artık beylere birşey vermiyoruz ve yoksul olduğumuz için hükümet bizden vergi almıyor. Eğer elinden gelirse, sen de Yusuf beyin ve Eli beyin vergilerini verme; ama hemen fedailerini Şemoyê Oso'yu yollayıp onu senden zorla alacaklardır.

— Bak, ne düşünüyorum ben, dedi Beko, biraz toparlanarak. Misto'ya haber ulaştırmalıyız, ya da fedailerin (partizan [Ç.N.]) başkanına. Yoksa beyler Misto'yu öldürtecekler.

— Hayır, onu yapamazlar, diye karşılık verdi Edê, ayağa kalkarak. Kendilerini böyle bir belaya bulaştırmaktan korkarlar. Yusuf bey kendisi söyledi: «Onu öldürmemeliyiz, yoksa onun için bizi kurşuna dizerler.» Taşnaklar dönemin-

de Yusuf Bey ulusal mecliste üye idi, bu nedenle yasalar-
dan anlar. Çarlar döneminde, her ay Kafkasya hükümetine
gider, Heseni Aşireti reisliği nedeniyle oradan maaş alırdı.

— Dün gece, sonunda ne karar verdiler?

— Çoğunluğu, Mısto'yu şikâyet etmekte birleştiler.

— Zaten, dedi Beko, bizim de yoksulları ve rencberle-
ri çağırıp, ova köylerinde yapıldığı gibi, onlara, beylerin ve
Taşnakların Mısto'ya neler yapmayı düşündüklerini anlat-
malıyız. İnanıyorum ki rencberler ve yoksullar beylere ve
zenginlere katılmazlar ve bizimle birlikte hareket ederler.

— Evet onları toplamalıyız, diye karşılık verdi Edê.

— Beko ve Edê birbirlerinden ayrıldılar.

3 — KIŞLAKLARA DÖNÜŞ YOLUNDA. KADINLAR BAŞKALDIRIYORLAR.

Herşey tamamdı. Ufak-tefek, çocukların köyün dörtbir
yanından topladıkları öküzlere yüklenmişti. Saat sekize
doğru kervan, uzun ve canlı bir urgan gibi, üzerinde otların
yeşerdiği yola koyuldu.

Kafile reisi Cangir Bey, Sovyet düzenine hiç aldırmı-
yor, babaları ve dedeleri zamanında, ya da Taşnaklar dö-
neminde olduğu gibi hareket ediyordu. Oynak bir ata bin-
miş, bir başkomutan gibi, yüksek bir yerde durmuş, kerva-
nın kendi önünden geçişini gözlüyordu. Herşeyin düzenli
gittiğini görünce, kır atını sürüp bir duvar gibi akan göçe-
belerin önüne geçti.

Sürülerin ardında bir çoban, omuzunda ayağı kırık bir
koyun taşıyordu. Zavallı yorulmuştu, zorla yürüyebiliyordu.

Kımıldayıp duran hayvan, bir ara çobanın elinden kur-
tuldu ve yere düştü. Cangir bey bunu gördü, atını sürüp

çobanın yanına geldi ve üzengiler üstünde ayağa kalkarak vargücüyle kamçılamağa başladı onu:

— Koca eşek! Nasıl bu hayvanı yere atmaya cesaret edersin? Sen onun bir ayağına değmezsin! Sana göstereceğim, itoğlu it!»

Zavallı çoban, kamçı darbelerinin altında iki büklüm, yalvarıyordu:

— Beyim, onu kasıtlı düşürmedim... O kendisi elimden fırladı, onu çok uzaktan beri taşıyordum ve güçten kesilmiştim...

Çobanın sözleri beyin çok ağına gitmişti; nasıl olur da bir uşak böylesine bir edepsizlik yapıp beyin önünde konuşabilirdi? Mecid bey daha da çok öfkeleni, atını zavallı çobanın üstüne sürdü ve kamçı darbeleri altında onu yere serdi.

Çoban, onun elinden kurtulamıyacağını anlayınca, o anda onlara yetişmiş olan kadınların arasına atıldı, onların arkasına sığındı.

Cangir bey ,eski gelenek ve göreneklere aykırı davranmadı. O biliyordu ki, kadınların bahtına sığınan bir suçluya artık vurulmaz .Kavgalarda, adam öldürmelerde, savaşlarda kadınlar başörtülerini kaldırır, yere atar ve şöyle derler: «Tanrı adına bu sınırı kutsal bilin, artık birbirinize vurmayın, belanızı birbirinize sürmeyin.»

Ve her iki düşman onların dediklerine uyar, birbirlerinden vazgeçerler.

— Şansın varmış, kadınların arkasına sığındın; yoksa sana gösterecektim! Domuzun oğlu, annen sana eşek sütü mü verdi!.. Ve Cangir bey küfretmeye devam ediyordu...

Göçebe kolunda herkesin yeri, son derece düzenli bir biçimde saptanmıştı: En önde, atlara ya da öküzlere binmiş zengin kadınları gidiyorlardı; Onların birkaç adım ar-

kasından yoksulların, çoban ve hizmetçilerin kadınları yürüyorlardı; sırtlarına çocukları bağıydı.

Çocuksuz kadınlar öylesine ağır yükleri sırtlamışlardı ki zorlukla yürüyorlardı. Onların ardından yüklü öküzler, atlar ve inekler, tümünün arkasından da koyunlar ve keçiler sıralanmışlardı. Zenginler, şeyhler, seçkin mollalar ve aşiret büyükleri, atların üstünde, her iki yanda, çoluk çocuklarıyla birlikte, burunları havada gidiyorlardı.

Güneşlik, sıcak bir gündü. Cangir beyin on beş yaşındaki karısı Zedine hanım, atının üstünde, kapkacağı, ipek yatakları ve mücevherleriyle birlikte gidiyordu. Bir düş dünyasında, yelpazesıyla ağır ağır sinekleri ya da üvezleri kovuyor ve cariyelerine bağıyordu. Düşen hayvan kocasının akrabalarından birinindi; bu nedenle de hanım tarafsız kalamazdı:

— Neden, diyordu kocasına, sen o haini orada öldürmedin? Onlar hep, artık fundalıkları gözleyen kurtlara dönmüşler. Yalnızca kamçı onlara itaat ettirebilir; yoksa onlar ayaklanıp bizi boğazlayacaklar...

Göçebe kafilesinden karmakarışık bir ses yükseliyordu... Koyunlar, kuzular keçiler meliyorlar, inekler ve öküzler böğürüyorlar, oğlan ve kız çocukları yerel türküler söylüyorlardı...

Gezo çobanın dövülüşünü görmüştü. O, günlerce Ermeni köylerinde çalışmıştı, toplantılara katılmıştı ve sovyet iktidarının yoksulların ve işçilerin haklarını nasıl koruduğunu, bu nedenle böyle bir şeyi hoş görmeyeceğini, yoksul köylülere, vicdanlı aydınlara çağrıda bulunarak gerici bey ve ağalığın sonunu getirmelerini istediğini iyi biliyordu.

— Çoğunuzun vücudundaki kamçı yaraları henüz iyileşmemiş; şimdi zamanı gelmiş işte, bu durumun artık devam edemeyeceğini bilmelisiniz.

Şimdi iktidar bizdedir artık. Çalışanların, köylülerin, çiftçi, çoban, sığırtaç, işçi ve ırgatların iktidarı...

Artık beylerin ve ağaların bizden korkması gerek! Ama ahmaklığımızdan hâlâ kendimizi onların kamçılarına terk ediyor, aşiret töresi adına onlara uşaklık yapıyor, onlar için birbirimizi öldürüyor, üstelik de onlara vergi veriyoruz. Kim Cangir beyi bize baş seçmiş?!! Neden bizim bir köylü sovyetimiz yok? Artık bu durumdan bıkmışız...

Bu sözler, ağır yüklerin altında yürüyen kadınların ağzına düştü. Onların ardından erkekler de Gezo'nun sesine yetiştiler. Ses gürleşiyor ve halk Gezo'nun çevresinde toplanıyordu.

— Yaylada Cangir bey bir demirle beni dövdü, diyor du biri.

— Benim üstümde de iki sopa kırdı; çünkü ben onun çadırına yakın kaynaktan su götürüyordum...

— Artık yeter! Biz onların hakkında gelebiliriz...

Zengin köylülerden (hempa) İsmail Şêho topluluğa yaklaştı ve beyin şimdi gelip bu tür konuşmalardan dolayı onlarla hesaplaşacağını söyledi. Kalabalık onun çevresinde toplandı. İriyarı bir çoban haykırdı: «Onu attan alaşağı edin! Bizi mahvedenler bunlardır...» Ve o, İsmail'i sırtından yakalayıp attan aşağı çekti.

İsmail'in bağırışması üzerine Cangir bey atını koşturup geldi:

— Çekilin yoksa ateş edeceğim! Dayaktan fena olmuş İsmail'i bırakıp geri çekildiler.

— Önce kim başladı? diye topluluktan sordu Cangir bey.

— Hepimiz, hepimiz birlikte yaptık! diye bir ağızdan karşılık verdiler.

Kadınların gözü Cangir beye ilişkince, öküzlerin yükü arasından çadır direklerini çektiler ve üstüne yürüdüler.

Onlar arasında Elmast adında uzunboylu bir kadın vardı. O, bir zamanlar Molokanların yanında hizmetçi olarak çalışmış, sonra, memleketine döndüğü zaman Sovyet hükümeti ona toprak vermişti.

Çelik yürekli Elmast, elindeki çadır direğiyle Cangir beyin üstüne atıldı, ona bir darbe savurdu, ancak sınk gidip atına değdi. Hayvan şahlandı ve yana çekildi. Diğer birçok kadın ve erkek bundan cesaret alarak Cangir beyi tehdit ettiler ve kaçırdılar. Ve az sonra Pir Ebas, birkaç şeyh ve zengin, kutsal kitaplardan ayetler okuyorlar, reislere karşı gelmenin çok, ama çok büyük bir günah olduğunu söylüyorlardı.

O zaman Gezo bir kayanın üstüne çıktı ve söze şöyle başladı:

— Yoldaşlar! Hemen bugün Erivan'a, Misto'nun yanına bir adam gönderip onu herşeyden haberdar etmeliyiz. Beylerin, ağaların, hempaların silahlarını onlardan almamız. Hepiniz de Ermeni ve Gürcü köylerine gidip geliyor ve orada artık ağaların, muhtarların kalmadığını biliyorsunuz. Ama burada, hâlâ beyler ve zenginler bizi boğuyorlar.

— Cangir bey gibi, zenginlerin de dersini verelim, di-yordu Elmast, onlar beylerin uşaklarıdır ve daima onlarla elbirliği ediyorlar; çünkü bizim cahil ve köle kalmamız onların çıkarıdır.

Birkaç kişi daha konuştu ve Cangir beyin kovulmasını ortadan kaldırılmasını istediler.

O anda kafilenin bulunduğu yere ulaşan bir adam şu haberi getirdi:

— Misto köye gelmiş. Yürütme Komitesi Başkanı, Elihan ve diğer birkaç kişiyle birlikte. Köy sovyetlerini seçmek istiyorlar. Ama şimdi göçebeler kışlaklara dönmekte oldukları için, onlar önce köylü kürtlerin yanına gittiler; bir hafta sonra bizim yanımıza gelecekler.

Yeni gelen, Elihan beyin muhtarlıktan atıldığını da ekledi; ama şeyhler, köy zenginleri ve eşraf takımı halka çağırıda bulunarak yine onun başa gelmesi için çalışmalarını ve Sovyetlerin kuruluşunu kabul etmemelerini istemişlerdi.

— Bütün bunlar Misto'nun işi! diyorlardı şeyhler ve köy zenginleri; Pir Ebas her an onların önündeydi. Onu ortadan kaldıralım, yoksa o bizi toz duman edecek...

Göçebeler yüksek bir dağa Boğutlu'ya yaklaşmışlardı. Yamaçları dik ve yüksekti. Bir büyük kaya gökyüzüne doğru yükselmişti, aşağıdan oldukça koyu, karanlık bir görünüşü vardı.

Hafif bir akşam yemeğinden sonra, güzel gecede yıldızların altında yattılar.

Sabah erkenden yine yollarına devam etmeleri gerekiyordu...

Göçebeler, üçüncü günün sonunda kışlaklara ulaştılar. Orada, geniş ve yuvarlak bir alanda çadırlarını kurdular ve orayı kendilerine kış yurdu yaptılar.

Baharın, sürüler yaylalara doğru yola çıkarıldığında oralar yine boş kalır.

Bu süre zarfında orada yine bol ot biter ve kışın hayvanlar karınlarını rahat doyurur.

4 — HALKIN ARASINDA YENİ FİKİRLER YAYILIYOR

Beylere haraç vermenin ve angaryanın sonu gelmişti.

Egid Bey, aşiret mensubu uşaklarına, gidip sürüsünün kış barınağını hazırlamalarını bildirdi. Cangir bey de kendi kabilesine emir verdi.

Yoksul ve orta halli köylüler, kendileri için birşey yapmadan önce, mallarını, çoluk-çocuklarını göğün altında açıkta bırakıp, kazmayı küreği alarak gidip beylerin işini

bitirmek zorundaydılar.

Birçokları bunu kabul etmediler, Gezo'nun çevresinde toplanarak beylerin isteğine karşı çıktılar.

Mecid bey, elinde bir kamçıyla göçebelerin önünden geçti, sert bakışlarını onların üstündé gezdirdi. Oturanlardan hiçbiri, geleneklere aykırı olarak, onun önünden kalkmadı.

— Zararı yok, iyi, iyi, oturun!.. Dedi Egid bey. Yakında sizi baba ve dedenizden de daha sert biçimde hükmümün altına düşüreceğim. Bu sizin düzenin devam edeceğini sanıyorsunuz, öyle mi?! Sonunda göreceksiniz elbet!.. İngilizler ve Taşnaklar sizin ve o komünist çocuklarınızın derisini yüzecekler.

Hiç kimse ona karşılık vermedi. Mecid bey geçip gitti. Öbür tarafta zengin köylüler, şeyhler ve eşraf Egid beyin yanında toplanmış, saatlerdir tartışıyorlardı..

Bazı yoksul ve orta halli köylüler beylerin çadırlarını kurmakla meşgul olunca, bir komsomol, ateş istemek bahanesiyle yanlarına yaklaştı.

— Git çalış!.. İşin gücün yok mu, be tembell! dedi orda çalışan yaşlılardan biri ve devam etti: Beylerin emrinde çalışan yalnız biz değiliz...

— Ben asla düşmanlarımın işini yapmam, diye karşılık verdi komsomol.

Yaşlı adam kızdı:

—Onlar neden düşmanlarımız oluyormuş?.

O anda Mısto çıkageldi, yaşlı adamın söylediklerini duydu ve şöyle dedi ona:

— Düşmanlarımızın kim olduğunu sana söyleyeyim, dediklerimi aklına iyi yerleştir, onları tanıdık ve dostlarının arasında yay ve onları da düşmanlarına karşı ayağa kaldır. Eğer birbirimizin elinden tutsak, eğer birleşsek onlara güç yetiririz, çünkü haklı olan biziz...

— Düşmanlarımızın kim olduğunu henüz anlamadım? dedi yine, yaşlı adam.

— Başta gelen ve en zorlu düşmanlarımız beyler, ağalar, şeyhler ve hempalardır. Onlar, eski geleneklerden yararlanarak bizi kendilerine uşak yapar ve kendi işlerinde çalıştırırlar. Bak iştel! Kara bulutlar toplanıyor, birazdan yağmur yağacak, çoluk çocuğun ıslanacak; çünkü önce kendi çadırını kuracağına, bey seni, öncelikle onun hayvanları için yer hazırlamaya zorluyor. Biz artık bu yaşamı sürdüremeyiz. Eski geleneklere göre, bizim itirazsız bir biçimde, başımızı beylerin, ağaların, şeyhlerin ve diğer zenginlerin önünde eğmemiz, onların dediklerine uymamız gerek; onlar iyi, okumuş, bilge ve akıllı insanlar oldukları için değil, salt bey ve zengin oldukları için. Onların bize ne kadar baskı yaptıklarını ve aşağıladıklarını düşün!.. Zenginlerin çadırı mal ve para doludur, ama yoksulların sırtında bir gömlek bile yok. Biz, artık eski gelenekleri ve yasaları bir yana itmeli ve bize, «şeyhlerin kutsallığına karşı gelmeyin, onlar sizi kör eder!..» diyen ve birisi şeyhler aleyhinde bir şey söyleyince onları sopalatan beyleri ve ağaları artık dinlememeliyiz.

Onlar bu şekilde birbirlerini tutar, yoksullardan çalışma ve itaat isterler. Beylerin, ağaların, şeyhlerin ve zenginlerin koydukları yasaları bırakmalı ve öyle yasalar koymalıyız ki, yoksullar onlara dayanarak ağa ve şeyhlerin boyunduruğundan kurtulsunlar ve kendileri için iyi bir yaşam kursunlar. Neden hiç yoksul bey, ağa ve şeyh yoktur? Çünkü onlar, bizi kendileri için çalışmaya mecbur ediyorlar.

Dünyada herşey emeğin ürünüdür. Eğer çalışırsan ve emeğinin ürününden kendin yararlanırsan, kuşku yok ki yoksul, üstelik de boyunduruk altında ve tutsak olmazsın..

Önceleri pek çok ulusun yaşamı bizim gibiydi.

Onlar da bizim gibi göçebe ve köylü idiler. Ama onlar bizden önce, tarımın yanısıra sanatlar da öğrendiler ve kendilerine büyük kentler yaptılar. Ama biz yine eskisi gibi devam ediyoruz. Biz, göçebe yaşamında beylerin ardından gidiyor, köylerde de, aşiret töreleri adına, bir ağaya bağlanıyor, onların hizmetini görüyor, onların adı, büyüklüğü ve zenginliği için diğer yoksullarla savaşıyor, birbirimizi öldürüyor ve kendi kanımızla bey, ağa ve şeyhlere yeni topraklar kazandırıyoruz. Bu, şuna benzer: Varsayalım ki bir babanın iki çocuğu vardı; Onlardan biri, dünyaya geldikten sonra bir süre beşikte kaldı, sonra büyüdü ve koca adam oldu. Ama diğeri hep beşikte kaldı ve oradan hiç çıkmadı.

Biz bu ikinci oğlan çocuğu gibiyiz. Binlerce yıldır ki dünyaya gelmişiz, ama hâlâ beşikteyiz ve başkalarına bağımlı olarak yaşıyoruz. Artık bizim için de zamanıdır ki ayağa kalkalım ve diğer uluslar gibi yaşayalım. Bak örneğin, bizim göçebe geleneklerimize göre, her Kürdün, çadırını belli bir biçimde kurması gerekir, yoksa yasalara aykırı davranmak, onun evini barkını tümünden mahveder, diye bilinir. Buna karşılık beylerimiz ve şeyhlerimiz çadırlarını diledikleri gibi kurar ve başlarına da hiç bir bela gelmez. Neden bu yalnızca biz yoksullar için gavurluktur? Yine bizim göçebe törelerine göre her aşiretin, her boyun, ayrı bir devlet gibi kendi başına yaşaması, kendi kendini yönetmesi; ve hemen her zaman, başka aşiretlerin ve boyların mal ve mülküne göz koyması doğal sayılır. Eğer aşiretten bir kişi, başka aşiretten birine düşman olursa, her iki aşiret de onlar için birbirine düşman kesilir ve boş yere birbirlerinin kanını dökerler. Bunlar ender değil, sık sık rastlanan olaylardır. Ve kavga, savaş, kan dökülmesi yalnızca beylere ve ağalara yarar. Hatta onlar, özellikle halkın arasına ikilik sokarlar.

İşte sana bir örnek: Ortli ve Kasan aşiretlerinin düşmanlığı; o kadar yıldır ki birbirlerini öldürüyorlar, üstelik de beylere aracılık hakkı veriyorlar. Artık herkes açıkça biliyor ki bu iki kabilenin çatışması Egid beyin kışkırtmasıyla başladı. Bro, ölüm döşeginde bizzat söyledi ki Kasan kabilesinden hiç kimse onun ölümüne çalışmıyordu, ama Egid bey fitnelik yapmıştı; bunu kendi kulağıyla duymuştu. O zaman Kasan'lar ona saldırdılar ve vurdular onu.

Bu tür şeylerden göçebe Kürtlerin başına nice kötülükler gelir, onları perişan eder...

Yine bizim adetlerimize göre en ağır ve zorlu işlerin kadınlar tarafından yapılması gerekir. Onlar bundan dolayı çabuk hastalanır, yaşlanır ve tez ölürler. Ve bizde evlenmek nasıldır? Kardeşini düşün örneğin: yaşlanmış, ama henüz kendisine bir kadın getirememiş, çünkü onun parası yok ve başlık veremiyor. Ya zenginler?.. İşte sana Egid bey: Onun üç karısı var, şimdi de kendisine Nado'nun on iki yaşındaki kızını istiyor. Cangir beyin amcası 56 yaşında, ama daha geçende, para zoruyla Tahir'in 14 yaşındaki kızını getirtti. Bu yasaları kim koymuş? Ve kim demiş ki zenginler evlenebilir, kendilerine birden çok kadın getirebilirler, biz yoksullar ise bir tanesini bile alamıyalım? Kuşku yok ki beyler, ağalar ve şeyhler bu yasayı koymuşlar.

Her toplantıda ben başlığın kaldırılmasını istedim ve tümünüz buna parmak kaldırdınız. Biz hepimiz, bir gün önce başlığın kaldırılmasını ve halkın bu boyunduruktan kurtulmasını istiyoruz. Bu yaz yayladaki Büyük Toplantıda dedeler, nineler, kız, oğlan, hepimiz başlığın kaldırılmasını istemiştik.

— Peki, beyler, ağalar ve şeyhler bu işe ne diyorlardı? diye sordu Komsomol, yaşlı adama.

— Ne mi diyorlardı?.. Diyorlardı ki imkânsızdır bu.

Mısto bir Rus kadın getirmiş, bıyıklarını tıraş etmiş, böylece dinine ihanet etmiştir diyorlardı. O günlarda bir akşam, beyler biraraya toplanmışlar Mısto'dan nasıl kurtulacaklarını düşünüp tartışmışlardı...

Topluluk sustu. Sonra Komsomol cebinden bir kağıt çıkardı, yüksek sesle, başlığın kaldırıldığına dair bir buyruk okudu ve dedi ki bundan böyle para ödeyerek bir kadın getiren tutuklanacak, ve kendisinden 500 ruble ceza alınacak. Kız onbeş, oğlan on sekiz yaşına varmadan evlenemeyecekler. Erkekle kadın arasında on yılı aşkın yaş farkı bulunmayacak. Ve yasa ayrıca, hiç kimsenin birden fazla kadınla evlenmesine izin vermiyordu.

— Yaşasın!.. diye bağırды yaşlı adam ve sevincinden küreğini havaya fırlattı.

Beylerin işleriyle uğraşan Kürtler gelip onların çevresinde kümelandiler. Yaşlı Adam, Komsomoldan, başlığın kaldırıldığına dair buyruğu bir kez daha okumasını istedi. O da bir daha okudu ve onlara herşeyi açıkladı.

— Yaşa Mısto! Yaşa Mısto! diye haykırdı halk.

Mecid bey onların seslerini, neşeli haykırışlarını duydu. Kalktı onlara doğru gitti. Mısto, ara verdiği konuşmasına devam etti:

— Evet, dediğim gibi, biz hâlâ beşikteyiz; Biz baba dede göreneklerini kutsal saymışız. Ama beyler, ağalar ve şeyhler bunları kendi büyüklükleri, zenginlikleri, ocakları için araç yapmışlar; halkı yoksul, cahil, perişan ve geri bırakmışlardır. Neden okumamız - yazmamız yok? Neden elimizde bir sanat yok? Çünkü beylerimiz, ağalarımız ve şeyhlerimiz ,bizim bilgisiz, çoban, sığırtmacı, rençber ve yoksul oluşumuz sayesinde, bizi kolayca kendilerine uşak ve köle yapıyor, diledikleri gibi bizimle oynuyorlar. İşte bu durumun devam etmesi için, büyüğümüz sayılan bu adamlar, kanımızı emenlerle, insanlık ve ilerleme düşmanlarıy-

la elele veriyorlar. Görüyorsunuz ki bizi hâlâ İngilizlerle ve Taşnaklarla korkutuyorlar. Şimdi anladınız mı beylerin, ağaların ve şeyhlerin neden birinci düşmanımız olduğunuzu...

Ama eğer iyi düşünür ve elele verirse kendimizi onların zulmü, boyunduruğu altından kurtarabilir ve günden güne ileri gidebiliriz.

— Bütün bunlar doğru, diye köylüler hep birden söylediler.

Misto hemen oradan ayrıldı ve başka bir köye gitti.

Mecid bey yoksullar topluluğunun yanına geldi; gözleri Komsomola ilişince ona yaklaştı, onu baştan ayağa süzdü ve kızgınlıkla haykırdı:

— Neden işimizi durduruyorsun? Bir daha obama gelirsen boynunu kırarım senin...

Komsomol sükûnetini bozmadan:

— Artık çoktanberi senin oban yok. İşte senin oban! Delikanlı bunları dedi ve eliyle ötede bir mağarayı gösterdi: Seni yakında oraya koyacağız.

Mecid bey kamçısını kaldırdı, vurmak için Komsomol'un üstüne atıldı. Ama onun işinde çalışan yaşlı başlı adamlar öfkeyle söylendiler:

— O yiğide elini dokundurma, yoksa seni fena ederiz!..

— Hele siz şu zügürtlere bakın... Onlara yalnız kamçı yetmez, kışkırını da kızıl demirle dağlamak gerek, Egid beyin Şerqî'lilere yaptığı gibi.

Beylerin adamları söze karıştı :

— O kendisi birşey yapmıyor ve bizim de çalışmamızı engelliyor. Misto'nun başını ezmek gerek, o bütün bu serserileri adam diye karşımıza çıkardı!..

Mecid bey durdu, hançerinin kabzasını sıktı, kin dolu gözlerle, yakınmakta olan kalabalığa baktı ve mırıldandı:

«Zararı yok. Yakında sıra bize gelecek, size göstereceğiz, itoğlu itler!..»

Komsomol suskun bir halde evine döndü.

5 — DEREBEYLERİN DİKBAŞLILIĞI DEVAM EDİYOR

Gün batıyordu. Yukarda, gökyüzünde kartallar, birbirlerinden uzak, havada asılı gibi, sanki keskin gözleriyle avlarını arıyorlardı. Bazı bazı çıplak kayalıklardan ince, vahşi bir ses geliyordu; o bir dağ kartalının sesi idi.

Beylerin çadırları ve sürüleri için ağllar kurulmuştu. Şeyhler de çadırlarına yerleşmişlerdi. Ufuktan kara bir bulut görüldü; güçlü soğuk bir rüzgâr onu göçebe kampına doğru getirdi. Gün batımından önce güçlü bir sağnak başladı. Beylerin ve şeyhlerin işinde çalışanların çocukları, ufak-tefekleri açıktaydı. Soğuk sonbahar rüzgârı koptu. Çocuklar soğuktan titreyiyorlardı. Gecenin bastırmasıyla birlikte yağmur dindi.

Bey, ağa, şeyh ve hempaların çocukları çadırlardan çıkıp elele tutuştular, şarkılar söylediler ve dansettiler. Emekçilerin çocukları, ıslak giysilerinin içinde sarınmış, içlerini çekerek onları seyrediyorlardı...

O zaman yoksullar Misto'nun dediklerini hatırladılar ve sabaha kadar, beylerden, ağalardan, şeyhlerden yakılarak onlara lanetler yağdırdılar.

Sabahleyin, güneş ışıklarını ovaya saçıyor, yamaçlarda otlar ince ipek filizler gibi parıldıyordu.

Yamaçlar bir kış gecesi gibi korkulu ve mahzun; bir savaş alanı gibi, orda burda saçılmış insan ve hayvan kemikleriyle dolu.

Taşnaklar döneminde, onların silahlarına boyun eğ-

mek istemeyen Kürtler ve Ermeniler oralarda saklanıyorlardı.

Güneş giderek yükseldi. Sığırlar, koyun-keçiler neşeyle dolaşıyor, gevış getiriyorlardı. Atlar, sıcak yörelerin rahatlığını hissetmiş, kişniyorlardı. Kadınlar da memnun bir halde, yüklerin çevresinde gidip geliyorlardı.

Zenginler, birkaç günlük atlı yolculuktan sonra, ayaklarının ve dizlerinin uyuşukluğu geçsin diye ağır ağır gezinirlerken yoksullar da taş toplayıp çadırları için yer kazıyorlardı. Çocukları da kuzuları olatmaya gidiyorlardı.

Cangir bey sıkıntılı, bir an önce gidip Yusuf beyi görmek ve önceki günkü olayları ona anlatmak istiyordu.

Atının üstünde, iğri büğrü bir patikadan yokuş aşağı iniyordu. Ansızın çok yakından, sırtın arkasından gür bir kahkaha işitti: Kürt kadınları gülüyorlardı. Cangir bey atını durdurdu, indi, patikadan çıkarak engebeli araziye daldı, seyilaplı bir araziye ulaştı. Oradan, göle kadar giden derin bir su arki geçiyordu. Kürt kadınları oradan su taşıyorlardı; çünkü arkin suyu gölünkünden daha temiz, soğuk ve duru idi.

Emine, sırtı patikaya dönük ve mavi renkli elbisesini giymiş, orada duruyordu. Yuvarlak başlığının altındaki küçük başını geriye doğru atmış, 14 ince saç örgüsü aşağı sarkıyordu. Emine, çevresinden habersiz, başını sallıyor ve gülüyordu. Yanında, elini koltuğuna dayamış iriyarı bir Kürt genci duruyordu. Gömleği yırtık, fesi çürümüş, ayakları çıplak genç adam, güzel beyaz dişlerini göstererek gülümüyor ve gözlerini kırıştıtararak Emine'yi seyrediyordu. Gözleri Cangir beye değince Emine'ye birşeyler söyledi, eğildi maşrapasını aldı ve su doldurmaya başladı.

Emine döndü, gözleri Cangir beyinkilerle karşılaştı. Yüzü önce kızardı, sonra sarardı ve gülümsemesi kayboldu.

Cangir bey kızgındı. Eminesi, tek başına, bu perişan ve paçavralar içindeki delikanlı ile ne yapıyordu? Öfkeden soluğu daraldı boğazının sıkıldığını hissetti. Dişlerini gıcırdattı, sessizce zavallı Kürt delikanlısına yaklaştı, maşrapasını elinden aldı ve onu öylesine güçle itti ki zavallı çoban kendini tutamayıp düştü.

— Köpek! diye uludu Cangir bey, haddini bilmez misin?!! Yerini tanımıyor musun?!! Daha canın sağken gözümün önünden defol!..

Yoksul Kürt kalktı, koluyla yüzünü sildi, bir an durdu, sonra sopaya seğirterek Cangir beyi tehdit etti:

— Köpek sensin, senin babandır! Diye haykırdı, sonra döndü, patikadan ayrıldı, tepelerin arasında kayboldu.

— Emine!.. Cangir beyin kesik sesi titriyordu... Emine.. Sözlüm olduğunu unuttun mu? Bu zavallı çobanla konuşmaya, üstelik de şakalaşmaya nasıl cesaret ediyorsun?.. İki haftaya kadar başlığını babana göndermiyecek miyim?..

— Başlığı nasıl göndereceksin, başlık kaldı mı artık? dedi Emine. Başlık verirsen, Sovyet yasalarına göre seni tutuklarlar.

— Aldırma, onlar beni tutuklayamazlar. Ben başlığı o şekilde veririm ki kimsenin ruhu duymaz.

— Cangir bey, mirim... Dedi Emine, alçak bir sesle. O bizim çobanımızdır, suya gelmişti, bana yardım ediyordu.

— Ama eğer aşiretimizden biri görseydi dedikoduya yol açacak, o zaman ben de seni bırakmak zorunda kalacaktım.

— Oh! Kurban olayım, beni affet! O da adi bir çoban değil, iyi bir evdendir. Onun babası tüm Heseni aşiretinin en yiğit adamıydı. Biz birlikte büyüdük. Babam onu yanına aldı, çünkü iyi bir yiğittir o. Bir keresinde tek ba-

şına sürümüzü hırsızların elinden kurtardı. Ama şimdi ben aile halkım ve şeyhler adına yemin ederim ki artık onun kirli suratına bakmayacağım. Ve ağlamağa başladı.

Onun gözyaşlarını görünce Cangir beyin hiddeti hemen geçti:

— Peki Emine, dedi, tatlı bir sesle, seni affediyorum. Böyle bir şeyin ilk kez olduğuna ve bir daha tekrarlanmayacağına inanıyorum... Bu yetim herifi buradan kovmaları için uşaklarıma emir vereceğim. Bu miskin herif ateşle oynamaya kalktı... Gözlerini sil ve artık ağlama...

Emine ve Cangir bey barışmışlardı. Yarım saat sonra, sanki birşey olmamış gibi, Emine, omuzunda testisi, dağa yönelmişti, Cangir bey ise atını bıraktığı yere dönüyordu.

Ama at orada yoktu. Canı yanmış Kürt, ök almak için atı kaçırmıştı.

Cangir bey öfkelenmişti, ama elinden bir şey gelmiyordu. Orada kimse yoktu ki emir vererek düşmanını yakalatsın. Yaya olarak Yusuf beyin çadırına ulaştı.

Göçebe kampında haber çabuk yayıldı. Yoksullar, son derece memnun bir halde, bu değerli yiğidi övüyorlardı...

Koca çöl güneş ışıkları altında yanıyordu. Ufuk, bu yakıcı sıcakta buğulanıyor, titreşiyordu.

Gölün kıyısında Yusuf beyin kara çadırları güzel görünüyör; onların arkasında ise ot kümeleri gibi, darmadağınık yoksul çadırları...

Sürü gölün öte yakasında otluyor, atlar da kıyıda beyaz ve güçlü dişleriyle taze otları köklerinden çekip koparıyorlar.

Yusuf beyin büyük çadırından yirmi adım kadar ötede, konuklar için yeni bir çadır kuruluyor. Bazı Taşnakların onu ziyarete geleceklerine dair Yusuf beye haber ulaştırılmıştı.

Ocak ateşlerinden dumanlar yükseliyor. Birinin üstünde ekmek, diğerinde et pişiriyorlar. Yusuf beyin karısı Sêyran hanım hizmetçilere emirler veriyor. Her yeri temizleyip düzeltiyorlar.

Yusuf bey bir halının üstüne yan gelip oturmuş; otağa bakıyor ve konuklarını gözlüyor. Yanında Cangir bey oturmuş, ona, çok yakında göçebe sovyetlerinin seçiminin başlatılacağını söylüyor.

— Oğlumu dışında bıraktıklarından haberin var mı, Cangir bey? Şimdi köylü Kürtlerin yanına gitmişler, birkaç gün sonra bizim buraya gelecekler. Kabileni zorla ki Sovyetlerinin başına seni seçsinler. Şeyhlerle işbirliği yap ki, yoksulları aldatabilsinler.

— Yo, Yusuf bey, bu evi yıkılasıca Misto, yoksulları, zavallıları bize karşı ayağa kaldırdı. Diyorlar ki yazın, o, yanımıza gidip geliyor, halkı topluyor ve dilediği gibi onlara yön veriyormuş; farkında bile değiliz.

— Evet, Cangir bey, doğru söylüyorsun. Misto bizim köyde yoksullarla, ırgatlarla toplantılar düzenlediğinde bizi toplantılara almıyor ve halkın artık bey ve ağaların zora dayalı yönetimini istemediğini, bundan böyle kendi kendilerini yöneteceklerini söylüyordu. Böylece köyün işleri bizsiz yürütülmeye başlandı.

O anda, Ooç köyünden gelen birisi, Serdarabad ovasından göçebe kampına doğru bir grup atının geldiğini haber verdi.

Serdarabad ovası!.. İçinden ne zorlu ordular geçti senin!.. Boydanboya senin üstünden Taşnaklar, Türkler ve göçmen Kürtler gidip geldiler. Sen koynunu onlara bir bir açtın. Ama onlar, senin ölçüsüz toprağının üzerinde hiç bir iz bırakmadan yitip gittiler...

Kuru ve susuz yayla ova, ağır sessizliğini koru...

Kim inanırdı ki okadar insana mezarlık olan bu düz-

lükte, bir gün, Serdarabad kanalının açılmasıyla binlerce Kürt köyü kurulacak. O Kürtler ki, babaları ve dedeleri, bu düzlükten yüzlerce yıl göçebe olarak geçmişlerdi.

Atların düzlükte hoş bir yürüyüşü vardır. Kırlarda ve dağlarda, Misto'nun ve Bölge Yürütme Komitesinin, Sov yetlerin seçimi için geliş haberleri köylere daha çabuk ulaşıyor.

Evet, kırlarda ve ovada, dağlık yerlerde ve vadilerde, bu zavallı Kürtlere yalnızca Sovyet iktidarı mutluluk, hoşnutluk, özgürlük ve ilerleme getirdi...

6 — BİR AŞİRET DÜĞÜNÜ

Babası öldüğünde Bro henüz oldukça küçüktü. Babasından ona 20 kadar koyun, bir öküz ve bir at kalmıştı. Annesi Besê hep şöyle derdi: «Baban, ölüm döşeğinde, bu hayvanlarla başlığını verip sana bir kadın getirmemi söyledi bana.» Ve o, bu koyunlara canı gibi bakıyordu.

Oğluna iyi bir nişanlı bulmak için Besê çok dolaştı, ama çabaları hep boşa gidiyordu; yüksek başlıklar istiyorlardı.

Bro, çocukluğundan beri Emine'yi tanıyor ve birbirlerini seviyorlardı. Ama yüreğini annesine açmaya cesaret edemiyordu.

Bir keresinde, karanlık bir gecede, Bro işten eve dönerken Emine'ye rastladı. Emine üzgün ve tasalıydı. Bro onu görünce gülümsedi, selam verdi, onu kollarına alıp öptü, yüzünün neden böyle kederli ve gözlerinin niçin yaşla dolu olduğunu sordu ona.

Emine, Cangir beyin onu kendisi için istettiğini anlattı.

— Ben şerefli bir göçebenin oğluyum, dedi Bro. Ben

sadık kalpliyim. Sen benim olacaksın! Birlikte büyüdük biz. Çocukluğumuzu Alagöz yaylalarında birlikte geçirdik ve birbirimize söz verdik. Şimdi nasıl bana ihanet edersin?.. Acaba babamın ölümünden sonra yoksul düştüğümüz için mi...

— Hayır Bro, seni eskisi gibi seviyorum, dedi emine, ağlayarak. Ama şu şanssızlığıma bak... Bu allahın belası Cangir bey beni istemiş, babam ise onu kırmıyor, diyor ki: «O beydir ve zengin bir kişidir; yüksek bir başlık verecek..»

Bro derin derin düşündü; o, bir beyle savaşmanın ne derece zorlu bir iş olduğunu biliyordu, özellikle de kabile reisiyle. Ama hemen orada, Emine'nin başlığını vermesi için gidip annesiyle konuşmaya karar verdi.

Geleneğe göre Besê, Bro'nun amcasını eve çağırdı ve başlık gizlice verildi.

Söz kesilip başlık verildikten sonra, delikanlının, nişanlısının yakınlarına hediyeler götürmesi ve akıllıca tavırları ve sıcakkanlılığı ile kendini onlara beğendirmesi gerekir. Bir baba yerini tutan Besê, oğluna bakıp şöyle diyordu: «Gördün ya oğlum, babanın vasiyetini yerine getirdim. Yarın kadın sahibi olacaksın. Bugünden sonra artık kendi başınasın. Kendi kendini idare etmeli ve herşeyden çok koyunlarına dikkat etmelisin. Ne hafif ne kibirli ol. Bir aşiretin içine gittiğinde eğer o aşiretin kişileri tek gözlü iseler sen de onlar gibi olmalı ve onların geleneklerine uymalısın.

— Peki, Anne, diye karşılık verdi Bro.

— Şimdi davetlilere gelelim; sen herkese hediye gönderdin mi?

Aşiret törelerine göre, nişanlının, her düğün davetlisine bir hediye göndermesi gerekir: Mendil, sabun vb... Düğüne gelmek isteyen hediye kabul eder, yoksa onu almaz.

— Evet, anne, herkese yolladık.

— Hediyeler yetecek mi?

— Evet anne, yetecek; çünkü amcam bana düğün için yedi koyun verdi. O, bizim kendi başımıza hakkından gelebileceğimizi biliyor.

Ertesi gün Bro'nun köyü adeta tanınmaz olmuştu. Çok konuk gelmişti oraya. Davul ve zurna sesleri ta uzaklardan duyuluyordu. Bro'nun tüm akrabaları oradaydılar. Köylüler, yeni şal ve şapıkları, rengârenk fesleri ve mendilleriyle, neşe içinde bir çadırdan diğerine gidip geliyorlardı.

Aralarında, pahada ağır ve nakışlı düğün elbiseleri giymiş güzel, güleç kadınlar görülüyor. Bu dağ güzellerinin başlarında gümüşler, altınlar ve küpeler ışıyordu.

Köyün öbür yakasında bir başka kaynaşma vardı. Orada da atlılar cirit oyunu için toplanmışlardı. Onlardan her biri atının hünerlerini göstermek için çabalıyordu. Bazıları bahse tutuşuyorlar, diğer bazıları ise atlarının soyluluğu üstüne türlü türlü kanıtlar gösteriyorlardı.

Sonunda koşu başladı. Koşu alanı on kilometre uzunluğunda idi. Hafif dörtminal bir koşu ile çıkış hattına varan atlılar, süvari havası çalan tiz zurna sesine uyararak atlarıyla zorlu canbazlıklar, hünerler gösteriyorlardı.

Böylece herkes eğleniyordu. O anda Bro damatlık tah-tında oturuyordu. Çevresinde toplanan delikanlılar şarkılar söyleyip dansediyorlardı. Bazıları onu tıraş ediyor, süslüyor, yeni elbiseler giydiriyorlardı. Bizim yöredeki Kürt adetlerine uygun olarak, saçını kademeli olarak kesiyorlardı; her arkadaşı berberin yanına gidiyor, para veriyor ve kendi payının ötekilerden daha önce kesilmesini istiyordu. Böylece toplanan para delikanlılar sandığına giderdi.

Emine'ye gelince, o da çadırdaki arkadaşlarıyla birlikte oturuyordu. Onlar, elbiselerini giydiriyorlar ve Kürt gö-

reneklerine göre ağlıyorlardı da. Kızlardan biri, gelin giydirme türküsünü söylüyordu :

Tanrının garibiyim ben,
Güneşin pençesi altında;
Baba evine hasretim.

Saçlarımı açmam,
Onlara kına vurmam;
Annemin yıkayışını hiç unutmam.

Senin baba evin çukur damlı,
Damlalar şıp şıp eder.
Ağlama bacım, damat delikanlı!

Her mısradan sonra hep birden ağlıyorlardı. Buna karşılık her biri geline şöyle diyordu: «Ne kadar mutlusun! Kocan genç ve yakışıklı. Ama biz başımıza ne geleceğini henüz bilmiyoruz.. Belki de kötü bir ihtiyarın üçüncü, ya da dördüncü karısı olacağız.. O zaman baba evini gönülsüz terkedeceğiz ve yürekten gözyaşları dökeceğiz...»

Öğlene doğru köy biraz sessizleşti. Emine'yi bir ata bindirdiler ve atlıların eşliğinde, onu Bro'nun evine götürdüler. Kapının önünde tüfekler ateşlendi; Bro'nun annesi her elinde iki tabakla koçeri oynadı.

Şiketten geçerken Emine'nin önüne bir testi koydular, o, testiye kırıp eve girdi, böylece düğün de sona ermiş oldu.

İnsan denizinin gürültüsü sustu artık. Herkes evine gitti ve her yer sessizliğe gömüldü.

Şimdi, Emine evleneli bir yıl oldu. Onun hesabına göre, Bro'nun evine geleli on üç ay geçti. Evliliğin üzerinden

ancak belli bir süre geçtikten sonra Emine, yüzündeki yazmayı kaldırıp kaynanasıyla konuşabilir.

Cangir bey güzel Emine'sini unutmamıştı. Emine'nin babasının yanına gönderdiği uşak dönüp de ona Emine ile Bro'nun evliliğini haber verdiğinde, Cangir bey, Bro'yu sağ bırakmayacağına dair yemin etti..

Saat saati, gün günü, ay ayı izledi; Bro, neşe ve mutluluk içinde Emine ile birlikte yaşıyor, annesi de, oğlunun ve gelininin yanında kendisini bir mutluluk denizinde hissediyordu.

YENİ BİR DÖNEM BAŞLADI

Bahar yaklaşıyor. Sanki güneş, altın ışıklarıyla, yerin üstündeki her şeyi yakmak istiyor. Kış yurdunun sarı sırtları ve tepecikleri ışıldıyorlar.

Çadırın altında ateş yakılmış. Çevresinde birkaç Kürt toplanmışlar. Uzun bıyıklarının gölgesi yüzlerine düşüyor ve gözleri gür ateşten kamaşıyor. Yavaş sesle, hafif bir su şırlıtısı gibi, birbirleriyle konuşuyorlar.

— Çok iyi! Diye söze başlayarak, otlaklar, toprak ve vergiler üstüne konuşmaya başladı Edê. Bir hatırlayın, di-yordu o, o zalimlerin elinden ne kadar azap ve perişanlık çektik! En iyi topraklar ve otlaklar onların elindeydi, üstelik de hiç vergi vermiyorlardı. Ama bize gelince, her şeyimizi alıyorlardı bizden... Şimdi, Misto'nun dediği gibi, biz onların her şeyini alacağız; tarlalar ve otlaklar köylü ve göçebe Sovyetlerinin eline geçecek...

Edê uzun uzun başka şeylerden de sözetti, sonra, kavalını alıp dudaklarına koydu. Kavalın ahengi, yakıcı güneşin ışıkları gibi yayla rüzgârını dolduruyor, çadırlara giriyor, kadınlara, sevgililere neşe taşıyor, ve sevdiklerini hatırlatıyordu onlara.

Yoksullar, artık kölelikten kurtuluşun, özgür oluşun verdiği sevinçle şarkılar söyleyip dansediyorlardı. Sabaha doğru kaval sesi kesildi ve herkes evine dağıldı.

Birden, uyku içindeki oba, haykırışlar, imdat sesleriyle uyandı. Yarı çıplak ,ya da don ve gömlek içindeki adamlar çadırlarından fırladılar. Meydanda bazı adamlar toplanmış, kaynaşıp duruyorlardı. Kimse onların böyle heyecanla neden sözettiklerini bilmiyordu. Kimse onların neden imdat istediklerini anlamıyordu.

İşte bunlar, yardım çağıran bey ve ağaların gölgeleri! Onların ardından da uzun sakallı sofiler ve şeyhler göründüler.

— Ey, din ehli! İşte başladılar. Yüce Tanrı bize bir belayı gönderiyor. Yalnız iktidar tanrı tanımazların eline geçmekle kalmadı, işte şimdi de beyleri, ağaları ve şeyhleri tutukluyorlar. Hepimiz yokolma tehlikesiyle karşı karşıyayız!.. Bütün bunların sebebi hep Mısto'dur, gidip onu ortadan kaldırın, öcümüzü ondan alın!..

Ama yoksul köylüler, ortakçılar, çobanlar ve ırgatlar bu haberden çok memnun oldular, alel acele çadırlarına döndüler yine. Meydanda yalnızca beyler, ağalar ,şeyhler ve onların adamları, uşakları kaldı.

Karanlık gece, mavi gözlü gece, toprağı koynuna aldı ve herşey sustu.

SOSYALİST ERMENİSTAN Kürtler için yeni köyler kurdu. Kara çadırların ve samanlıkların yerinde şimdi iki-üç katlı, geniş pencereci yüksek evleri var onların.

Yoksullar, yarıcı ve ortakçılar kolhozlar kurdular, mal ve mülk sahibi oldular. Topraklarını traktörlerle sürüyorlar. Kolхозlarda kaymak, peynir ve yağ makinaları var.

Şimdi Kürtler arasında sayısız uzman ve yaratıcı sanatkar var. Tümü de kolhozlara üyedirler. Gençler hep Komünist partisine üye olmuşlar ve okullara devam ediyor-

lar. Onlardan birçoğu yüksek sanat ve teknik okullarında okuyorlar. Binlercesi Moskova ve Leningrad üniversitelerinde öğrenim görüyor.

Elektriksiz ve susuz hiç bir ev; okulsuz, sinemasız, hastahanesiz ve camisiz hiç bir köy kalmamış. Mollalar dini bilgilerin yanısıra, modern bilimleri de okuyorlar, yüksek derecelere ulaşip hükümetin resmi memuru oluyorlar.

Şimdi göçebe yurtlarında yeni kollektif bir yaşam doğuyor.

Bey, ağa ve şeyhlerin uşaklığını yapıp birbirlerinin kanını dökeceklerine, perişan ve gözübağlı kalacaklarına ve sömürünün aracı olacaklarına, Alagöz Kürtleri şimdi barış içinde, Sovyet ülkesinin ve tüm dünyanın ilerlemesi için ve yine 12 milyon Kürdün kurtuluşu için, durup dinlenmeden, gece-gündüz çalışıyorlar.

S O N

Seçilmiş
Şubat 1952

Institut Kurde de Paris

özgürlük
yolu yayınları

Bazil Nikitin
KÜRTLER

Sosyolojik ve Tarihi
İnceleme

CİLT 1
ÇIKTI

25 LİRA

C. ALADAĞ

**MİLLE
MİSELE**
ve
doğuda
feodalizm - asiret

özgürlük
yolu yayınları

Kemal Burkay

SOSYAL EMPERYALİZM
SORUNU ve
TÜRKİYE'de MAOCU AKIM

İKİNCİ BASKI yeni çıktı
12.50 Lira

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

KÜRT ÇOBAN

ŞIVANÊ KURD

Ereb Şemo

Institut kurde de Paris

25 TL